

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІШКІ ІСТЕР
МИНИСТРЛІГІНІҢ М.БӨКЕНБАЕВ атындағы
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫ**

А.А Абишев

**«ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ
ТАРИХЫ»**

оқу-әдістемелік құрал

Ақтөбе, 2019

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІШКІ ІСТЕР
МИНИСТРЛІГІНІҢ М.БӨКЕНБАЕВ атындағы
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫ**

А.А Абишев

**«ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ
ТАРИХЫ»**

оқу-әдістемелік құрал

Ақтөбе, 2019

ӘОЖ 33 073
КБЖ 67.411.
А10

Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң
институтының
оқу-әдістемелік кеңесінде басып шығаруға ұсынылды

Пікір берушілер:

А.Ю.Нигматулин - Баишев университетінің жаратылыстану-
гуманитарлық ғылымдар жоғары мектебінің доценті заң ғылымдарының
кандидаты

Н.И.Каирова – Қазақстан - Орыс халықаралық университетінің
«Құқықтану» кафедрасының меңгерушісі, профессор, заң ғылымдарының
кандидаты.

А.А.Абишев «Шетелдердің мемлекет және құқық тарихы»: Оқу–
әдістемелік құралы – Ақтөбе: Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев
атындағы Ақтөбе заң институты, 2019.

ISBN 978-601-226-052-4

Оқу-әдістемелік құралында шетелдердің мемлекет және құқық
тарихы пәнінің базалық мәселелерін оқып үйрену үшін пәнді терең
меңгеруіне ықпал ету үшін қарастырылған. Шетелдік мемлекет пен құқық
тарихы (ШетМҚТ) жекелеген елдердің мемлекеті мен құқығын нақты
тарихи жағдайдағы хронологиялық тәртіппен пайда болуы мен даму
мәселелерін қарастырылады.

Оқу-әдістемелік курстантаға, оқытушыларға және тарих жоғары
оқу орындарының білім алушыларына, магистранттарға, доктаранттарға
және тақырып бойынша қызығушылық танытқан ізденушілерге арналған.

ОЖ 33.073
КБЖ 67.410.

ISBN 978-601-226-052-4

©А.А. Абишев 2019
© ҚР ІІМ М.Бөкенбаев атын. АЗИ, 2019

МАЗМҰНЫ

Кіріспе.....	5
1. Заң ғылымдары жүйесіндегі “Шетелдердің мемлекеті мен құқық тарихының” пәні, әдісі және орны.....	7
2. Ежелгі Мысырдың мемлекеті мен құқығы.....	17
3. Ежелгі Үндінің және Ежелгі Қытайдың мемлекеті мен құқығы.....	27
4. Ежелгі Грекияның және Ежелгі Римнің мемлекеті мен құқығы.....	45
5. Франктердің мемлекеті мен құқығы.....	61
6. Франция және Англияның феодалдық мемлекеті мен құқығы.....	77
7. Германияның феодалдық мемлекеті мен құқығы.....	92
8. Ресейдің феодалдық мемлекеті мен құқығы.....	105
9. Араб Халифатының мемлекеті мен құқығы.....	113
10. Қытайдың және Жапонияның феодалдық мемлекеті мен құқығы.....	126
11. Ұлыбританияның мемлекеті мен құқығының дамуы.....	140
12. АҚШ мемлекеті мен құқығының дамуы.....	158
13. Францияның мемлекеті мен құқығының дамуы.....	168
14. Германияның мемлекеті мен құқығының дамуы.....	180
15. Қытайдың және Жапонияның мемлекеті мен құқығының дамуы.....	188
16. Ұсынылған әдебиеттер тізімі.....	200

КІРІСПЕ

Әлемдік мемлекеттіліктің тарихына елеулі әсер еткен елдерде мемлекет және құқықтың пайда болуы мен дамуын шетел мемлекет және құқық тарихы зерттейді. Осыған орай, жалпы заңдылықтар мен жеке елдердің мемлекет және құқық тарихының спецификалық жақтары ашылып, олардың дамуын айқындаған негізгі себеп-салдар байланыстары оқытылады. Аталған процестердің қарама-қайшылығы мен барлық қиындығын көруге мүмкіндік беретін, сонымен қазіргі мемлекеттілікті тереңнен ұғынуға, сонымен қатар болашақта оның дамуының негізгі қырларын болжай отырып, шарттар шығарылады.

Шетелдің мемлекет және құқық тарихы жеке елдердің мемлекеттік құқықтық институттарының тарихы хронологиялық тәртібіме төрт негізгі кезеңдерге оқытылады: Ежелгі дәуірдің мемлекет және құқық тарихы, Орта ғасырлардың мемлекет және құқық тарихы, жаңа кезеңнің мемлекет және құқық тарихы, Қазіргі уақыттың мемлекет және құқық тарихы. Осындай кезеңдестіру әлем өркениеттері дамуының негізгі төрт кезеңдеріне сәйкес келіп, мемлекет және құқық негізгі бөлігі болып табылады. Қазіргі уақытта қоғамдық өмір мен көптеген мемлекеттік салаларында интеграциялық процестер күшейе түседі. Бұл құқықтық салаға да қатысты. әлемдік қауысдастық пен мемлекеттер жалпы құқықтық принциптердің үлкен маңызын құптап, жалпы әртүрлі заңгерлік жүйелер жақындастығын қолдайды. Ғылыми идеялар мен құқықтық ақпараттың алмасу және ұлттық заңнаманың дамуы тәжірибесінің өзара қолданылуы мен оқытылуына қызығушылық арта

түседі. Салыстырмалы-құқықтық, салыстырмалы-тарихи және тарихи әдістердің қолданылуына негізделген құқықтық зерттеулердің маңызды дамуы барлық әлем елдерінде қолданылады.

Ұлттық заңнаманың жетілдірілуі, мемлекет және құқықтық жүйелердің дамуындағы тарихи заңдылықтарды айқындауды мемлекеттік және құқықтық жүйелердің маңыздылығы, қықтанудың дәстүрлі мәселелерінің шешілуіне ғана әкеліп соқпайды, сонымен бірге тағыда басқа жаңа мәселелерді көтеруге болады.

Жеке елдердегі мемлекет пен құқық жалпытарихтық заңдылықтарды анықтап, олардың пайда болуы мен дамуы процесіндегі және тарихи кезеңдердің дамуы заңдылықтарын шетелдердің мемлекет және құқық тарихи зерттейді, өйткені мемлекет-құқықтық тәжірибесін жалпылайды. Шет елдердің мемлекет және құқық тарихи пәнінің ерекшелігі оның қолданатын жалпы философиялық және нақты-ғылыми әдістерін, зерттеу құралдары мен тәсілін, жалпылай ғылыми танымның міндеттері мен мақсаттарын анықтайды. Шет елдердің мемлекет және құқық тарихының пәндік және методологиялық ерекшелігінің айқындамасы принциптерінің жиынтығы болып табылады, зерттеу тәсілдері мен құралдары, олар өзіндік мүмкіншілігімен үлкен шамада тарихи-құқықтық мазмұнымен берілген заң пәнінің профиліне сәйкес келеді.

Тарихи ретроспектива мен перспективадағы мемлекет және құқықтық даму мен пайда болуы даму процесі историзм принципінде елеулі рөл атқарады. Шет елдердің мемлекет және құқық тарихи заңгерлік білім беру жүйесінің маңызды бөлігі.

1-тақырып. «Заң ғылымдары жүйесіндегі “Шетелдердің мемлекеті мен құқық тарихының” пәні, әдісі және орны»

Шет елдері мемлекетінің құқық тарихын білудегі мақсатымыз, қазіргі мемлекеттердің өткен тарихын білу арқылы оның дамуындағы болашақ ара қатынасты болжау. Қазіргі шындықты өткен мен болашақ өмірден бөліп қарауға болмайды. Ол жан-жақты, күрделі, қарама қайшы арақатынастар өткенді жоққа шығарып, енді басқа болашағы бар сапасымен көрініп, жаңа арақатынастар мен оқиғаны тудырып, болашаққа жол салады. Соған сәйкес қазіргі мемлекеттермен құқық жүйесін түсіну үшін олардың пайда болуына не себеп болды, мазмұнының өзгеруін білуі керек.

Бұл пән мемлекеттің ондағы құқық жүйесінің пайда болуын, дамуын, оның мемлекеттік дамуына әсерін оқытады. Яғни мемлекет құқықты процестің мазмұнын қортындылап, оның дамыған жерін, уақытын, оған тән қасиеттерді, дамытудағы айқын тарихи заңдылықты түсіндіреді. Осындай жолмен шет елдері мемлекеттері мен құқық тарихы пәні жеке адам мен азаматтар құқы, құқықты мемлекет, федерализм, билікті бөлу, парламенттік жүйе, жеке меншік және көпшілік құқық туралы оқытады, өткен тарихтағы қателерді қайталамауға үйретеді.

Шет елдердің мемлекеті мен құқық тарихының заң ғылымындағы орны сол, ол мемлекет пен құқықтың пайда болуының алғашқы себебін табады. Әсіресе қоғамның өндірістік жүйесіне көңіл бөледі. Кейін мемлекет пен құқықтың қажет болуы барлық қажетті жалпы қоғамдық тәртіпті сақтау үшін керек болды. Мысалы: тіпті тұқым қуалап басқаратын мемлекеттің өзінде де құқық қоғамдық сипатта болады, яғни қоғамда

аяқ аясты оқиғалардан қорғау, яғни көпшілік мүддесі үшін жасалатын істер. Мемлекет пен құқық азаматтық қауымдастықтың белгілі көрсеткіші есебінде болады, өз еркіндігін сақтайды. Ол ішкі заңдылықтарды сақтай отырып өмір сүреді. Соған қарамай оның түрлеріне де байланысты: авторитарлық па, демократиялық па, қандай әлеуметтік таптар мен топтар мемлекеттің дамуын, қоғамның дамуын бақылап әсер етіп отырғанын және қоғамдық прогреске қосқан үлесін білу керек. Әрбір мемлекеттің өзіне тән қайталанбас, жеке, ұлттық мемлекет есебінде ерекшелігі болады. Ал жалпы мемлекет пен құқықтың даму заңдылығы әр елде әр түрлі болып келеді.

Шетелдердің мемлекет пен құқық тарихы мемлекет пен құқықтың теориясымен байланысты дамиды. Яғни, мемлекет пен құқық тарихы мемлекет пен құқық процесінің белгілі бір айқын уақыттағы тарихы заңдылыққа сүйеніп зерттесе, ал мемлекет пен құқық теориясы тарихи-заңды зерттеудің ғылыми нәтижесіне сүйенеді. Жалпы даму заңдылығы, яғни мемлекет пен құқықтың өмір сүруіндегі «логикалық» жағына көңіл бөледі. Бұл 2 ғылым өте тығыз байланысты. Бұл пән Саяси және құқықтық ғылым тарихымен де байланысты. Мемлекет пен құқықтың дамуы, әлеуметтік жағы, тарихи айқындалған хронологиялық бір жүйелілігін зерттейді. Яғни сол қоғамдағы адамдар белгілі идеяны, теорияны, ғылымды басшылыққа ала отырып өздерінің кейбір кезеңдеріндегі әлеуметтік топтардың тәртібі қоғамдағы рухани өмірге, яғни діни көзқарасқа, әдет-ғұрыпқа, наным-сенімдерге байланысты болады.

«Шетелдердің мемлекет және құқық тарихы» тарихнамасы.

Тарих ғылымы мен заң ғылымының екеуіне де тікелей қатысы болғандықтан, гуманитарлық (қоғамдық) ғылымдар ішінде Шетелдік мемлекет пен құқық тарихын (ШетМҚТ) тарихи-құқықтық тобына жатқызамыз. Өз сипаттамасы бойынша «Шетелдік мемлекет пен құқық тарихы» (ШетМҚТ) заң ғылым ретінде, жоғары заң білімнің ажырағысыз бөлігі болып табылатын оқу курсы болып саналады. Бұл пәннің жалпы тарихтан өзгешелігі – қоғамды тұтастай зерделемей, тек мемлекет пен құқық тәрізді күрделі құбылыстардың тарихи даму жолын қарастыратындығында.

Ғылыми зерделеу барысында, мемлекет пен құқықты нақты-тарихи тәсіл тұрғысынан қарастырғанда саяси оқиғаның өрбуі, мемлекеттердің, партияларлардың, тап өкілдерінің және т.б. қайсыбір кезеңдегі қызметі сияқты көптеген мемлекеттік-құқықтық құбылыстар нақты тарихи айғақ (факті) ретінде бажайланады. Әйтсе де, ШетМҚТ пәні мемлекет пен құқықтың өткені туралы білімнің құрғақ жиынтығы емес. ШетМҚТ-ның басты мақсаты – мемлекет пен құқықтың даму барысындағы тарихи заңдылықтарды айқындау болып табылады.

Мемлекет пен құқық теориясымен (МҚТ) салыстырғанда, (МҚТ) Шетелдік мемлекет пен құқық тарихы (ШетМҚТ) нақты тарихи кеңістікте белгілі хронологиялық тәртіппен өрбитін мемлекеттік-құқықтық құбылыстар мен институттардың бұлтарыс-қалтарысты даму жолын тәптіштей зерделейді.

Сөйтіп, *Шетелдік мемлекет пен құқық тарихы (ШетМҚТ) жекелеген елдердің мемлекеті мен құқығын*

нақты тарихи жағдайдағы хронологиялық тәртіппен пайда болуы мен дамуын зерделейді (оқытады).

Басқа елдерде құқықтың жалпы тарихы, құқық тарихы деген атауға ие Шетелдік мемлекет пен құқық тарихы (ШетМҚТ) пәнінің де өзінің қалыптасу тарихы бар. Өз бетінше бөлек ғылым саласы ретінде бұл пән ХҮІІІ – ХІХ ғасырлардан қалыптасқан. Айталық, Алманиядағы (Германия) Г.Пухта, Ф. Савиньи сияқты белді де белсенді өкілдері бар «құқықтың тарихи мектебі» тарихи-құқықтық білімінің жинақталуына біршама оң әсер етті. Бұл сала негізінен рұм құқығы мен ұлттық алман (герман) құқығының тарихын молынан зерделеді. Кейінірек «құқықтың тарихи мектебі» өкілдері жинақтаған тарихи-құқықтық материал Аңғылиа (Англия), Пырансиа (Франция), Ресей оқымыстыларының еңбектерімен толықты.

ХІХ ғасырдың жартысы мен ХХ ғасырдың басынан мемлекет пен құқық тарихы тарихи-салыстырмалы әдістің қолданылуымен экономикалық және әлеуметтік қатынастармен салғатырыла, шендестіріле зерделене бастады. Бұл кезде ғылымдағы позитивизмдік үрдістің орнына социологиялық бағыт бағдар болады. Бұл арнада құқық тарихшылары неміс Э. Нейкамп, орыс М.М.Ковалевский және әміркендік О.Холмстың еңбектерінің үлесі үлкен.

ХІХ-ХХ ғасырларда мемлекет пен құқық тарихы мәселесі бойынша қомақты тарихи материал жинақталды. Соның арқасында, «Құқық тарихы» (1914 жылғы, авторлары: Й.Колер, Л.Венгер), «Құқықтық жүйелердің панорамасы» (1928 жылғы), «Құқық тарихы» (1924 жылғы, авторлары: Д.Бекмұр, У.Сыйқыл) сияқты кешенді еңбектер жарық көрді.

Шетелдік мемлекет пен құқық тарихы (ШетМҚТ) оқытудың теориялық әрі тәжірибелік (практикалық)

маңызы зор. Әлемдік әлеуметтік тәжірибесінің үлкен зертханасы іспетті тарихты халықтың жадына теңейді. Ақпараты мол танымдық маңызы жағынан «Шетелдік мемлекет пен құқық тарихы (ШетМҚТ)» тарихи сананы қалыптастырудың таптырмас әрі тиімді де әсерлі құралы. Шетелдік мемлекет пен құқық тарихын (ШетМҚТ) білу арқылы қазіргі заманның құқықтық құбылыстарының мәнін түсініп қана қоймай, мемлекет пен құқықтың болашақтағы даму турасы ақиқи болжам пішуге болады.

Шетелдердің мемлекет және құқық тарихы (қысқартылған атауы – ШМҚТ) пәні мемлекет пен құқық туралы ғылымға тікелей қатысы бар тарихи-құқықтық гуманитарлық ғылымдар қатарына жатады. ШМҚТ құқықтық ғылым ретінде сипатталады. ШМҚТ зерттеу пәні – адамзат дамуының әр қилы кезеңдеріндегі мемлекеттік жүйе мен құқықтық институттардың қалыптасу және даму жолын қамтиды.

Шетелдердің мемлекет және құқық тарихының пәнінің мақсаты мемлекет пен құқықтың дамуындағы нақты тарихи заңдылықтарды анықтау. Бұл оқу курсы нақты тарихи деректерге сүйене отырып, мемлекет пен құқықтың қалыптасу барысын, сол үрдістегі тарихи оқиғаларды объективті түрде қарастыра отырып, ондағы барлық қарама-қайшылықтарды ескеріп, оның дамуын ашып көрсетуі тиіс. Қоғамдық-экономикалық құбылыстарды талдау кезінде ғылымилық, тарихилық қағидаттарды басшылыққа алып, бағдарлама тарихи-құқықтық білімнің негізін фактілік материалдарды оқыту құрайтынын ескереді.

Зерттеу пәні қоғамдық құбылыс болып табылатындықтан материалистік философия маңызды әдістемелік мәнге ие. Мемлекеттік –құқықтық құбылыстарды түсіндіру үшін бастапқы жалпы

философиялық база қызметін табиғаттың, қоғамның және ойлаудың дамуының жалпы заңдарын объективті көрсететін, диалектикалық логика әдісінен тұратын диалектикалық материализм атқарады. Мемлекет пен құқыққа диалектикалық көзқарас бұл құбылыстарды оқшауланған түрде емес, органикалық байланыста қарастыруды білдіреді. Бұл көзқарас мемлекет пен құқық тарихын басқа да қоғамдық құбылыстармен - экономика, саясат, дін, мораль - өзара қарым қатынаста зерттеуді талап етеді.

Зертеу әдістері және курста кезендерге бөлу.

Шетелдік мемлекет пен құқық тарихы (ШетМҚТ) материалы хронологиялық (мерзімдік) желіспен түзілген.

Ғылымда мемлекет пен құқық тарихы ежелгі, ортағасырлық, жаңа және жаңаша дәуірлерге жіліктеліп, дәстүрлі кезеңдеме желісінде қарастырылады.

Бұл кезеңнің әрқайсысы мемлекет пен құқықтың дамуының белгілі бір сатысы болып табылады. Көңіл аударарлық жағдай, Шығыстың ежелгі және ортағасырлық тарихы айрықша сипатта өрбігені.

Еуропамен салыстырғанда, орта ғасырдағы Шығыс елдерінің мемлекеттік-құқықтық дамуының өзіндік ерекшеліктері болған. Елдің саяси-экономикалық, әлеуметтік салаларында дәстүрлі құрылымдар-дың басым болуынан шығыстық қоғам Еуропадағыдан баяуырақ да-мыды. Шығыс мемлекеті мен құқығының қалыптасуы мен даму жолы тарихты кезеңдерге бөлудің дәстүрлі бес сатылық жүйесіне сыймай-ды. Өйткені бұл өзіндік өркениет аймағы еді. Осы жайды мойындаған формациялық теория авторы К.Маркс шығыс мемлекеттерін «азиялық өндіріс тәсілі» деген тұжырыммен бөлек сипаттаған.

Құл иелену, ортағасыр, феодализм және т.б. ұғымдарды шығыс мем-лекеті мен құқығына қарата аса сақтықпен қолдану шарт.

Түйіндей тұжырымдасақ, шығыс мемлекеті мен құқығының қалып-тасуы мен дамуының ерекшеліктері мынаған саяды. Қытай, Үндістан, Жапония, Араб халифаты сияқты әрбір шығыс мемлекетінің өзіндік кезеңдік ерекшеліктері бар.

Шығыс елдерінде дәстүр мен дін қоғам-дық дамуға айрықша ықпал етті. Бұл елдерде өндірістік, нарықтық, тауар-ақша қатынастары баяуырақ дамыды. Рулық, патриархалды, әу-леттік, құл иеленушілік және жартылай феодалдық қатынастар шығыс елдерінде қабаттаса қалыптасты.

Меншіктің мемлекеттік, ауылдық (қауымдық) түрі басым болды. Сол кездегі Еуропа елдеріне қарағанда, мұндағы шаруалар біреуге басыбайлы болмай, тек мемлекетке салық төлеп өз бетінше күн көрген.

Шығыс елдерінде әлеумет мүшелері мәртебесінің әрқилылығы құ-қық ережесімен реттеліп, дінде жарияланған қауым өмірінің заңдылы-ғы деп танылған еді. Шығыс елдерінде “қалалық құқық”, “қалалық сословие” дегендер болмаған. Қала мен ауыл арасында айтарлықтай айырма болмады. Айталық, Үндістан мен Қытайда ауыл мен қала ара-сының әкімшілік, құқықтық ара-жігі ажыратылмаған еді.

Шығыс елдерінде сенъориалдық, өкілдік-сословиелік монархия түр-лері болмады. Себебі, мұнда таққа мұрагерлік жолмен келетін импе-ратор билігінің институциялық нысандағы шектеушісі болмады. Шы-ғыс елдерінде мемлекеттің бір орталыққа бағындырылуы деңгейі мен биліктің қатыгездік қаһары әрқилы болған. Діни-моралдық ережелер билік

жүргізуге оң ықпал етті. Еуропада-ғыдай билік құлағында тек өздерін ғана білгішпіз деп санаған дін өкіл-дері болмады.

Билік өкілдерінің құзырет көлемі дәл белгіленбеді. Билік бейресми өкілдер арқылы да жүзеге асырылған еді. Мынадай артық өнім алу түрлері болды: әулет басына сый-таралғы; мемлекетке төленетін рента; жергілікті атқа мінерлерге соттағы қазы-лық не басқа да қызметі үшін берілетін төлемақы; касталық, діни ере-желерді бұзғандығы үшін айыппұл және т.б.

Мемлекет пен құқықтың даму жолының әр кезеңі олар:

Ежелгі дәуірдегі мемлекет пен құқық тарауында тыңдаушылар бағзы замандарда алғашқы пайда болған Мысыр елінің мемлекеті уә құқығымен танысады.

Ортағасырлық мемлекет пен құқық тарауында дәстүрлі Франкі, Франция, Алмания және Аңғылия елдерімен қатар Араб халифаты, Қытай, Жапония, Үндістан, Византия, Бұлғария, Сербия, Полша және Чехияның мемлекеті мен құқығы бажайланады.

Жаңа замандағы мемлекет пен құқықтың даму ерекшеліктері жекелен елдің мемлекеттік-құқықтық дамуы желісінде ерекшеліктері ескеріле қарастырылады.

Қазіргі заманғы мемлекет пен құқықтың даму ерекшеліктері жаңаша замандағы мемлекет-құқықтық құрылымдар еншісінде баяндалады.

Бұл кезеңнің әрқайсысы мемлекет пен құқықтың дамуының белгілі бір сатысы болып табылады. Көңіл аударарлық жағдай, Шығыстың ежелгі және ортағасырлық тарихы айрықша сипатта өрбігені.

Еуропамен салыстырғанда, орта ғасырдағы Шығыс елдерінің мемлекеттік-құқықтық дамуының

өзіндік ерекшеліктері болған. Елдің саяси-экономикалық, әлеуметтік салаларында дәстүрлі құрылымдар-дың басым болуынан шығыстық қоғам Еуропадағыдан баяуырақ да-мыды. Шығыс мемлекеті мен құқығының қалыптасуы мен даму жолы тарихты кезеңдерге бөлудің дәстүрлі бес сатылық жүйесіне сыймай-ды. Өйткені бұл өзіндік өркениет аймағы еді. Осы жайды мойындаған формациялық теория авторы К.Маркс шығыс мемлекеттерін «азиялық өндіріс тәсілі» деген тұжырыммен бөлек сипаттаған.

Құл иелену, ортағасыр, феодализм және т.б. ұғымдарды шығыс мем-лекеті мен құқығына қарата аса сақтықпен қолдану шарт.

Түйіндей тұжырымдасақ, шығыс мемлекеті мен құқығының қалып-тасуы мен дамуының ерекшеліктері мынаған саяды. Қытай, Үндістан, Жапония, Араб халифаты сияқты әрбір шығыс мемлекетінің өзіндік кезеңдік ерекшеліктері бар.

Тақырыпта белгінген әр кезеңнің аясында әр елдің әлеуметтік әлпетін, билік бедерін, әскері мен құқық сипатын жеке-жеке баяндаймыз.

Тест тапсырмалары:

1.«Шетелдердің мемлекеті мен құқығының тарихы пәнінің басты оқитын бағытты.

а) Жекелеген елдердің белгілі бір тарихи кездегі олардың қалыптасу реттерінің мемлекеттің және құқықтық дамуын оқу.

б) жалпы тарихи.

в) тарихи кездейсоқтықтарды

г) Қоғамдық өмірдің қалыптастыратын құқықтық нормаларды оқу.

д) Қоғамның даму заңдылықтарын оқуды.

2.Мемлекет және құқықтың дамуы қандай нақты тарихи зерттелу әдісі қарастырады.

- а) Есеп әдісі.
- б) Жүйелі – құрылым әдісі.
- в) тарихи әдіс.
- г) Салыстырмалы – тарихи әдіс.
- д) Нақты тарихи әдіс.

3.Мемлекет және құқық тарихи ғылымы өз бастауын осы ғасырдың соңынан алады.

- а) XVI – XVII вв.
- б) XIX – XX вв.
- в) XVII – XVIII вв.
- г) XV – XVI вв.
- д) XVIII – XIX вв.

4.1804 ж. Москва университетінің профессоры «Ежелдегі белгілі және қазіргі халықтардың құқықтары» тақырыбына курс оқыды, оның тегін атаңыз.

- а) Щеглов В.Г.
- б) Ковалевский М.М.
- в) Кареев Н.И.
- г) Виноградов П.Г.
- д) Цветаев П.

5.Жаңа рационалды философияның негізін қалаушы деп саналады.

- а) Лабуле.
- б) Дареста.
- в) Бэкона.
- г) Холмса.
- д) Венгера.

2-тақырып «Ежелгі Мысырдың мемлекеті мен құқығы»

Мемлекетінің пайда болуы. Ежелгі Египеттің мемлекет және құқығының тарихының кезеңдері.

Мәліметтерге қарағанда, Африка аудандарының климаты адамның өмір сүруіне кәдімгідей жұмсақ болды. Жауын-шашын азая бастады да, Солтүстік Африкада өсімдік жойылды, бұл шөлге айнала бастады. Сол жерде өмір сүрген адамдар оазиске, өзеннің аңғарына жиналды. Сөйтіп, Солтүстік Африканың көшпелі аңшы тайпалары Нилдің аңғары мен атырауларында мекендеді де, олар тұрақты қоныстануды бастады. Бірте-бірте олар аңшылықпен мал шаруашылығынан егін шаруашылығына көшіп, жергілікті дәнді дақылдар өсірді.

Египеттің көп жерлерінен, мысалы, Фаюм оазисінен, оңтүстігінен жаңа ғасырдың елді мекені табылды. Мұнан табылған ескерткіштер Египет мәдениетінің Солтүстік Африканың неолит мәдениетіне ұқсас екенін көрсетеді.

Бұл жерлерде тұрақты егін шаруашылығының болғанын дәлелдейді. Адамдар ол кезде тастан салынған жер уйледе тұратын. Қарулар кремнийден жасалатын. Керамика жиі кездесетін. Бұл елді мекендерден жүзден астамы тас сауыттар, қамыстан істелінген үлкен кәрзеңкелер табылды. Олар дән сақтауға арналған. Бұл жерлерде егін шаруашылығы мен мал шаруашылығы да дамыған археологиялық зерттеу нәтижесінде табылған ірі қара малдың, қой, шошканың сүйектері дәлелдейді. Батыс атырауда көше-көше болып салынған жер үйлердің қалдықтары табылды.

Египеттің қоғамдық құрылысы өте қарапайым. Адамдар қауымдасып тұратын да, оларды көсемдер басқаратын.

Египеттің әлеуметтік-экономикалық құрылысын түсіну үшін оның климат және басқа ерекшеліктерін анықтау керек. Египеттің ежелгі табиғи мақтанышы - Ніл өзені шілденің ортасында тасып, оның суы мол маңдағы тегіс жерлерді басып кететін. Бұл суды Египеттің шөлді Ніл далаларына пайдалану үшін ирригациялық жүйелер тарту, яғни Ніл өзенінің суын тиімді пайдалану қажет болды. Өйткені бұл жергілікті халықтың тұрмыс тіршілігін жақсартуға септігін тигізер еді. Сондықтан Герадот Нілді Египеттің сыйлығы деп атаған. Ежелгі Египеттің шекараларын табиғаттың өзі сызып қойғандай; оңтүстігінде Ніл өзенінің аяқ бастырмайтын босаға тастары, батыс жағында нақ сондай тасты тау сілемдері. Ніл өзенінің жағасында Жоғарғы Египет орналасқан да, өзен бірнеше тармаққа бөлінген жерінде, атырауда Төменгі Египет орналасқан.

Ерте көктемде Эфиопия тауларының қарлары еріп, Тропикалық Африкада жауын-шашын көбейді, Ніл өзенінің суы номиналдан жоғары, оңтүстікте 14 метрге, солтүстікте 10 метрге көтерілді. Қарашаның ортасында су төмендеп, өзен өзінің арнасына түседі. Осы төрт айда минералдық және органикалық заттар жерге сіңеді де, ол тұнба Египеттің құнарлы жер қыртысын құрайтын. Египеттің жері құнарлы, сондықтан оны қосымша құнарландырудың қажеттігі туған жоқ. Ніл өзенінің аңғарларын суландыру, тоғандау үрдісі төрт мың жылға созылды. Әр тайпа Египет даласының егіндік жерлерін пайдалану үшін өзінің шағын автономдық су суару жүйесін салмақшы болды.

Ауыл шаруашылығымен қатар бұл кезеңде қолөнердің де түрлері дамыды. Египетте жергілікті шикі

заттар көп болатын.Тастың көптеген түрлері, яғни, гранит,диорит,базальт,порфин, ақ тас. т.б кездесетін.Египеттіктер тастан қару мен еңбек құралдарын

жасайтын.Ара,пышак,балта,гарпун,жебелермен қатар тастан ыдыстардың, түтіктердің түрлерін жасауды үйренеді.Тастардан әдемі сарайлар, мазарлар мен храмдар тұрғызды.Бұл кезеңде тас қолдану техникасы өте жоғарғы деңгейде дамып, өзінің шырқау шегіне жетті.Темірдің ашылуы, оны қорытуды үйрену ауыл шаруашылық құрал-жабдықтарына елеулі өзгерістер әкелді.Металдардан,ең алдымен,жез бен темірді қолдана бастады.Көне дәуірдің соңына таман Ніл аңғарында, Қызыл теңіз аралығындағы шөлді аймақта,Синай түбегінде мыстан,темірден жасалған бұйымдар көптеп кездеседі.Әйтсе де, металлургия Египетте өте баяу дамыды.Темірді алыстан әкелетіндіктен және оның қымбат болуына байланысты темір қорыту қарқынды дами алмады.Сондықтан да Египетте темірден жасалған қаумен бірге тастан жасалған құрал-жабдықтар да көптеп қолданылды.

Ежелгі Финикияның Библ деген қаласынан бірқатар жабдықтар табылды.Олардың көне Египеттік құралдарымен істелгені байқалды.Бұлар кремнийден жасалған пышақтар, кестелер, хрусталь мен алтыннан істелген моншақтар,андардың бейнелері.Бұл бұйымдар Египеттен Сирияға сауда арқылы келген.

Көне Египеттік құлыптастар сол кезеңде Египетте таптық қоғамның пайда болғанын, ежелгі мемлекеттің нышандарын аңғартады. Аталмыш құлыптастарда жерленген ақсүйектердің титулдары, атағы,қызмет орындары жазылған.

Ежелгі Египет тарихының кезеңге бөлінуі:

1. Ертедегі Патшалық 3100-2800 жж. Бұл кезең Мысырдың тас ғасырлары. Египеттің топтасу үрдісіне ұшыраған кезеңі. Осы кезеңде мемлекет құрылып, Менес патшасы бірінші әулеттің негізін салды. Бұл үрдісті Номтинис басқарды.

2. Ежелгі патшалық 2800-2250 жж. Египеттің орталықтану үрдісіне ұшыраған мемлекеттің тығыз топтасқан кезеңі. Темір қару шығарылы бастады, пирамидалар салынды.

3. Орта Патшалық 2250-1700 жж. Египеттің орталығы Фива қаласы болды. Гикосостар Египетті басып алды.

4. Жаңа Патшалық 1575-1087 жж. 1 Яхмос перғауын Египетті басқарып, Египет ірі, күшті империяға айналды. Осы кезеңнің соңында Египетті алдымен парсылар, кейін А.Македонскийдің әскерлері басып алды, б.д. дейінгі 30 жылдары Египет Рим провинциясына айналды.

Мемлекетінің жоғарғы органдары.

1. Египеттік қоғамның жоғарғы тобын абыздар, шенеуніктер мен әскери ақсүйектер құраған. абыздар Египеттегі әртүрлі діндердің санына қарай таптарға бөлінген. Әрбір топтың басында жоғарғы абыз тұрған.

2. Египеттік қоғамның артықшылықты тобына рулық- тайпалық ақсүйектердің ұрпақтарынан құралған египеттік аристократия мен мемлекеттің жоғарғы әскери және азаматтық шенеуніктері жатқан.

3. Ерекше орынды хатшылар иеленген, олардан жоғарғы шенеуніктер шыққан.

4. Еркін шаруалар- олардың кейбіреулері мемлекеттік жерде өмір сүрді, өз жерлері болды сол үшін рента-салық төлеген; кейбіреулері шенеуніктің

немесе әскери тұлғаның жерінде жұмыс істеп, күндізгі тамақтарын ішіп, өте ауыр жұмыстарды орындаған.

5. Қолөнершілер - мемлекеттік қазбаларда жұмыс істеген.Ерекше басқарушылардың бақылауындағы 10 адамнан тұратын топтарға біріккен.

6.Қоғамдық баспалдақтың төменгі буынын құлдар құраған.Құлдықтың негізгі қайнар көздерін әскери тұтқұндық пен борышкерлік қарыздың нәтижесіндегі құлдық табылған.

Мемлекеттік құрылым.Египеттегі мемлекет диспотия нысанында болған,мұнда тек биліктің барлығы тек бір адамға-патша-перғауынға тиесілі болған.Перғауындардың бәрі бір рудан тарайтын және бір-бірін тақты мұрагерлікпен иемдену тәртібі нәтижесінде ауыстыратын.Египеттегі диспотияның ерекше белгісі болып мемлекет басшысы- патша-перғауынның діни культы табылатын.

Лауазымды тұлғалар.

1) перғауынан кейін басты лауазымды тұлға болып уәзір,патшаның жақын көмекшісі табылды, оның өкілеттіктер ауқымы өте кең болған;емлекетті басқарған, сотта басқарушы болған,жоғарғы сот органы болып табылптын ондық кеңесті басқарған, шаруашылықты басқаруға қатысқан, әскери күштердің басында тұрған,нотариустың міндеттерін орындаған;

2)келесі лауазымды тұлға-мөрді сақтаушы немесе бас қазынашы-табиғи сыйлықтар сақталатын мемлекеттік қоймаларды меңгерген;

3)барлық патшалық жұмыстардың басшысы-еркін халыққа жүктелген міндеттердің орындалуын бақылаушы және сәулетшінің лауазымын орындаған.

Жергілікті басқару. Египеттің бүкіл аумағы номдарға бөлінген, олардың басында перғауынға тәуелді лауазымды тұлғалар-номархтар

басқарған. Номарх жоғарғы сот және әкімшілік билікті иеленген. Әкімшілік өкілеттіктерді, сонымен қатар, шіркеулер де иеленген. Жергілікті жерде басқарудың төменгі органдары болып ауылдық общиналар табылған.

Әскер. Алғашында әскер перғауының жеке күзетімен және мемлекет ішіндегі көтерілісті басуға міндетті топтармен ғана шектелген. Соғыс болған жағдайда рекуттың жүйе бойынша жинақталған әскер жиналатын. Жаңа патшалықта жалданбалы әскер жүйесі кеңінен дамыған.

Сот өндірісі. Ежелгі Египеттегі сот өндірісі алқалы түрде жүзеге асырылатын. Жаңа патшалық кезеңінде 30 судьядан құралған орталық соткенбет құрылған болатын. Жергілікті жерлерде округтер мен жекеленген қалалардың кенбеттері енгізілген.

Ежелгі Египеттегі сот әкімшіліктен бөлінбегендіктен, лауазымды тұлғалар мен номархтар бір мезетте жоғарғы судьялар болып табылатын. Жоғарғы сот инстанциясы перғауын болатын.

Ежелгі Мысыр құқықтың қайнар көздері.

Ежелгі Египеттегі құқық негізі әдет болды. Мемлекеттердің дамуына байланысты фараон заңдар шығарды, кодекстер құрастырды бірақ бізге жетпеді. **1. Меншік құқығы:** Египетте жерге биліктің бірнеше түрі болды: мемлекет, храм жері жеке және қауымдық жерлер. Жерді сатты сыйлады мұраға қалдырды. Ежелгі патшалық тұсында қауым жері қолдан қолға өтті.

2. Қозғалатын мүлік: құл, мал, еңбек құралы жеке қолға көшті.

3. Міндеттеме: Ежелгі Египет құқы шартың бірнеше түрін білдіреді: қарыз беру, сату сатып алу, жерді жалға

беру, жолдастық көмек. Жер құнды болды оны 3 актімен пайдаланды: 1) сату шарты арқылы; 2) ант беру арқылы; 3) сатып алушы жерді шарт бойынша иемденді.

4. Неке отбасы қатынастары: неке шарт арқылы жасалды. Шарт құқығы бойынша әйелі өз дүниесіне ие болды, кейде бүкіл отбасы мүлкіне ие болды. Матриархат ұзақ өмір сүрді. Кейін ер адам рөлі күшейді. Отбасында айырылуда ер мен әйел адам ерікті болды. Египет құқы мұраның екі жолын көрсетті: заң бойынша және өсиет бойынша. Мұрагер балалары болды.

5. Қылмыстық іс құқығы: ен ауыр қылмыстар: мемлекет қоғамға сатқындық, қастандық, мемлекет құпиясын айтып қою болып табылды. Жазаға бүкіл отбасы жауап берді. Діни ұғымда қасиетті жануарлар: мысық, үкіні өлтірсе қатаң жаза қолданды. Әкесін өлтіргенге өте ауыр жаза қолданылды.

6. Мүлік қылмысында ұрлық, кем өлшеу қылмыс болды. Адамның ары мен намысын қорлау, әйел зорлау, отбасы шырқын бұзу қылмыс болды. Ауыр жаза өлім болды, оған қоса қол, мұрын, құлақ кесіп, дүре соғып, түрмеге жапты, құлға берді, ақшамен айып төледі. Қылмыстық, азаматтық істер жәбірленуші арызы бойынша қаралды. Дәлелдеу үшін куәгер ант берді. Іс қағазы жазба түрде болды. Ежелгі Египеттің құқығы бір дәрежеде алғашқы қауымдық құрылымның қалдықтарын сақтап қалған болатын, сол себепті де құқықтың негізгі қайнар көзі болып әдет-ғұрып табылатын. Алғашқы жазбаша заңдарды жазу б.э.д. 3000 жылы жүзеге аса бастаған.

Менес перғауын дін мәселелері бойынша қылмыстық заңнаманы құрастырса, Бокхорис перғауын қаржы мен сауда саласындағы кодексті қабылдаған, ал амасис пайғамбар жергілікті әкімшілікті заңнамалық

түрде реттеуге жүзеге асырған. Отбасы-некелік заңнаманың ерекшелігі болып матриархаттың қалдықтарының сақталуы табылды. Әйелдер еркектермен тең құқықтарды иеленген. Неке шарт ретінде жүзеге асты, мұнда әйелдер өз атынан қатысатын.

Қылмыстық құқықта аса ауыр қылмыстар ретінде перғауының билігіне қол сұғу мен мемлекеттік төңкеріс жасау табылатын.

Жазалар айрықша қатаңдықпен ерекшеленген. Өлім жазасы екі нысанда қолданылатын; жай түрі басты шабу және дарға асу, ерекше түрі-отқа өртеу, ағашқа керу және тірідей көму. Сонымен қатар, талион түріндегі жазалар да қолданған; бірінші түрі- кінәлінің қылмыс жасаған мүшесіне зақым келтірілетін, екінші түрі- кінәлінің жәбірленушіге зиян келтіруі өзіне қатысты жасалатын.

Тест тапсырмалары:

1. Ежелгі Египет мемлекетінің үшінші даму кезеңі?

- а) Орта патшалық
- б) Ерте патшалық
- в) Ежелгі патшалық
- г) Жана патшалық
- д) Ескі патшалық

2. Египетте кімдер билік жүргізген?

- а) Патша -перғауын
- б) абыздар
- в) номархтар
- г) патшалар
- д) перғауын

3. Ежелгі Египет мемлекетінің бірінші даму кезеңі?

- а) Орта патшалық
- б) Ерте патшалық

- в) Ежелгі патшалық
 - г) Жана патшалық
 - д) Ескі патшалық
4. Египет мемлекеті қай ғасырда А. Македонскийдің шапқыншылығына ұшырады?
- а) б.э.д. 30 ж.
 - б) б.э.д. 20 ж.
 - в) б.э.д. 10 ж.
 - г) б.э.д. 15 ж.
 - д) б.э. 203 ж.
- 5.Ежелгі Египет мемлекетінің жаңа патшалық кезеңі?
- а) б.э.д. 2575-1087 жж.
 - б) б.э.д. 2560-1030 жж.
 - в) б.э.д. 2545-1020 жж.
 - г) б.э.д. 2522-1024 жж.
 - д) б.э.д. 2546-1057 жж.
6. Ежелгі Египет мемлекетінің екінші даму кезеңі?
- а) Орта патшалық
 - б) Ежелгі немесе Ескі патшалық
 - в) Ежелгі патшалық
 - г) Жана патшалық
 - д) Ескі патшалық
- 7.Ежелгі Египетте жана патшалық кезеңіндегі сот құрамы неше судьядан құралған?
- а) 30
 - б) 25
 - в) 40
 - г) 70
 - д) 10
8. Номарх дегеніміз кім?
- а) Номның басшысы
 - б) мемлекет басшысы
 - в) әскер басшысы

г) сарай басшысы

д) кала-мемлекетінің билеушісі

9. Перғауынан кейінгі басты лауазымды тұлға кім?

а) уәзір

б) номарх

в) абыздар

г) әскер басшысы

д) сот басқарушы

10. Перғауының қылмыстық заңнамасын құрастурышы?

а) Менес

б) Амасис

в) Бокхорис

г) Номархис

д) Хеопсис

11. Қай жылда Ежелгі Египет Рим империясының провинциясына айналды?

а) 4 ғ. б.э.

б) 753 ж. б.э.д.

в) б.э.д. 30 ж.

г) б.э.д. 2 мыңж. ортасы.

д) б.э. 345 ж.

12. Ежелгі Египетте қоғамдық баспалдақтың төменгі буынында кімдер жатқан?

а) Абыздар.

б) Хатшылар.

в) Еркін шаруалар.

г) Қолөнершілер.

д) Құлдар.

13. Ежелгі Египетте 30 судьядан құралған орталық сот.

а) Фенбет.

б) Ленбет.

в) Кенбет.

г) Тенбет.

д) пенбет.

3-тақырып. «Ежелгі Үндінің және Ежелгі Қытайдың мемлекеті мен құқығы»

Ежелгі Үндінің мемлекетінің пайда болуы. Мемлекетінің дамуының негізгі кезеңдері. Алғашқы қауымдық құрылыстың ыдырауы және мемлекеттік құрылысқа өту. Ежелгі Үндінің аумағында алғашқы қалалардың пайда болуы: қола қалалар, олардың ерекшеліктері. Маурьялар империясының құрылуы - өзіне тән белгілері. Ежелгі Үндінің рулық одағы. Ежелгі Үндінің негізгі кезеңдері.

Ежелгі Үндінің қоғамдық және мемлекеттік құрылым. Ежелгі Үндінің жергілікті басқару және әскер. Касталық бөлінуден көрінетін әлеуметтік теңсіздіктің пайда болуы – қоғамның таптық жіктелуі. Мемлекетінің жоғарғы органдары. Ежелгі Үндінің жоғарғы шенеуніктер. Ежелгі Үндінің басқарудың орталық аппараты. Ежелгі Үндінің әскері.

Ежелгі Қытайдың мемлекетінің пайда болуы. Мемлекетінің дамуының негізгі кезеңдері. Б.з.д. III мыңжылдықтағы Қытайдың ежелгі тұрғындары. Шан кезеңі. Чжау кезеңі. Цинь кезеңі. Хань кезеңі.

Ежелгі Қытайдың қоғамдық және мемлекеттік құрылым. Ежелгі Қытайдың жергілікті басқару, әскер және сот жүйесі. Әлеуметтік ранглер. Басқарудың монархиялық нысаны. Басқарудың сарайлық жүйесі. Негізгі лауазымды тұлғалар. Ежелгі Қытайдың негізгі әскердің түрі. Ежелгі Қытайдың сот жүйесі.

**Ежелгі Үндінің мемлекетінің пайда болуы.
Мемлекетінің дамуының
негізгі кезеңдері.**

Алғашқы мемлекеттер құрылымдар Үндістанда Үндістан түбегінің солтүстік бөлігінде, Үнді және Ганг өзендерінің аймағында пайда болып, ауыл шаруашылығы мен қолөнердің дамуының жоғары деңгейімен ерекшеленген. Б.э.д. 2 мың жылдықтың ортасында Үндістанның аумағында арийлер көшпенді жаулап кірді, олар біртіндеп бүкіл аумақты жаулап алды да, ежелгі үндістандық өркениетті құртты. Жаулап кірген арийлерде рулық құрылым сақталған болатын, оның негізгі буыны болып қандық туыстыққа негізделген рулық одақ- ғана табылатын, кейін оның орнынына ауылдық қауымдастық-вишас келді, бұған жергілікті халықта енетін болды.

Жер өңдеудің одан әрі дамуы мен қолөнердің оқшаулануы қауымдастықтардағы еңбек бөлінісіне алып келді, ал бұл, өз кезегінде, жеке меншіктің пайда болуына және қоғамның таптарға бөлінуіне негіз болды. Осылай мемлекет пайда болды.

Ежелгі Үндістанның мемлекеті және құқығы тарихының кезеңдері:

1 кезең- алғашқы қауымдық құрылымның ыдырауы және құл иеленуші мемлекеттердің пайда болуы (б.э.д. 2 мыңжылдықтың екінші жартысы);

2 кезең- Үнді мен Ганг аймақтарында құл иеленуші мемлекеттердің құрылуы (б.э.д. 2 мыңжылдықтың-б.э.д. 4);

3 кезең – Маурийлердің орталықтанған мемлекетінің құрылуы және игүлденуі (б.э.д. 4-2 ғ.ғ.);

4 кезең – үнділік құл иеленуші қоғамның шиеленісі және шаруашылықтың феодалдық жүйесінің бекітілуі (б.э.д. 2 ғ.).

Үндістанның халқы ұлттық жағынан алуан түрлі болатын. 20 ғасырдағы ресми есеп бойынша Үндістанда 220 тіл бар екен. Үндістанның негізгі халқы аласа бойлы, қара түсті (дравиттер) деген тайпалар. Олар Үндістанның орта және оңтүстік жағына орналасқан. Тарихшылар дравиттерден де бұрын тұрған тайпалар (мунда) деп санайды. Бұл тайпалар орталық провинцияларда, Гималай және Чото-Нагпур деген жерде тұрған. Олар Үндістанның орта және оңтүстік жағына орналасқан.

Бұл кезеңде Үндістанда дравиттердің тайпалары тұрғанын айтып өттік. Олар тауда және джунглиде тұратын қарабайыр топтарға бөлінеді. Арийлер басып алғаннан бұрын оларда өркениеттіліктің көптеген белгілері болатын: сәнді қалалар салынып, сауда дамыған еді, алыс мемлекеттермен де сауда жүргізілген.

Біздің дәуірімізге дейінгі екінші мыңжылдықта дравиттерді Гиндукуш және Памир тауларынан түскен ақ тайпалар басып алып, олар Пенджаб және Ганг өзендерінің жоғарғы бассейнінде орналасты. Осы тайпаларды арийлер деп атайды, арийлер дегеніміз ақсүйек, жақсы тұқым деп аударылады. Дравиттерді олар (дасью) деп атаған.

Осы айтқан тайпалар ғасырлар бойы көшпелі өміп сүріп, көбінесе мал бағумен айналысты. Арийлер егін шаруашылығымен де шұғылданған. Олардың күріш, күнжіт және арпа отырғызғаны белгілі. Мақтадан мақта тоқу, ыдыс-аяқ жасау, қоламен темірден қару соғу кәсіптерінің дамығаны анық. Егін шаруашылығының, қол өнер және мал өсірудің дамуы бірте-бірте сауданың болуына әкелді.

Арийлер басып алғаннан кейін Үндістанда ауыл қауымы болғаны белгілі, ол алдымен отбасы қауымы болды да, соңынан қоныс қауымына айналып кетті. Бұл

қауымдарды (вишпатия) деген старосталар,және (сабха), (самити) деген кеңес басқарды.

Үндістан жеріндегі отбасылар патриархалдық топқа жататын.Мүлік және билік тек қана әкесінің қолында жиналған еді.Әкесінің билігі кейін үлкен баласының қолына өтетін.Жер қауымның да, жан ұясының да меншігі бола алады.

Ежелгі Үндінің қоғамдық және мемлекеттік құрылым. Ежелгі Үндінің жергілікті басқару және әскер. Ежелгі қоғамдық құрылымның өзіндік сипаты варналар (касталар) жүйесінің болуымен анықталды,олар өзінің құқықтық жағдайы бойынша тең емес әлеуметтік топтар ретінде қалыптасты. Қоғамның таптарға бөлінуінен кейін қауым төрт варнаға бөлінді: брахмандар варнасы(абыздар), кшатрилер варнасы (әскери тұлғалар), вайшилер варнасы (жер өңдеушілер), шудралар варнасы (каналушы батырақтар).

Ежелгі Үндістанның әлдеқашаннан келе жатқан әлеуметтік-таптық жүйесі касталарға, готраларға бөлінеді.Каста- португал тілінен шыққан сөз, ол тайпалық рудың тазалығын көрсетеді.Арийлер мен дравиттердің түстері әртүрлі сондықтан каста Үндістанда адамдардың түсімен де белгіленген.Касталар бір аудандағы туысқан адамдар, жалпы мамандығы да, діни әдеттері мен әлеуметтік деңгейіне де бірдей болған.

Касталарға

брахмандар,кшатрилер,вайшыялар,шудралар атады. Жоғарғы үш каста екі туған,(двиджати),(движати-ариас).Жоғары касталар үстемдік жасауға және жеңілдіктерге ие болуға құқылы.

Брахмандар. Пурши деген алғашқы адамның аузынан жаратылған.Оқу,білім,дін ілімін,құрбандық шалу,өзіне және өзгеге садақа үлестіру және садақа алу

ісін құдай брахмандарға белгілеген. Ману заңдарының 96-бабында былай делінген: Тірі нәрселердің бәрінің ішіндегі ең қасиеттісі- жандылар, ал жандылардың ішінде адам, ал адамдардың ішінде брахмандар болып саналады.

Бағыныштыларын қорғау, садақа үлестіру, құдай құрбандық шалу, дін ілімін оқып-тану істерін құдай кшатриге белгіледі. Кшатрий Пурушидің қолынан жаратылған. Тек кшатрийлер қарулануға құқығы бар.

Вайшилер. Мал бағуды, үлестіруді, құдайы құрбандық шалуды, дін ілімін оқып үйренуге, сауда мен жер өндеуді құдай вайшийге көрсетті. Сонымен, бүкіл пайдалы жұмысты вайшийлер істейтін болды. Олар Пурушидің санынан жаратылған, олар қауымымының толық құқығы бар қарапайым мүшесі.

Ең төменгі төртінші каста-шудралар, олар бір рет туғанға жататын жатады және Пурушидің табанынан жаратылған, сондықтан тек қана жоғары үш варнаға аянбай қызмет қылуға тиісті. Шудралар ең лас жерлерде жүретін (инициация) әдетінен өтпейді, неге десек, олар қауымға қарсы шығатын бөтен адамдардан құралған, қауымның көмегімен айрылған, жерін жоғалтқан, яғни тәуелді әрә толық құқығы жоқ тайпалардың өкілдерінен тұратын.

Касталардың арасында мықты шекаралар құрылған. Тек қана өзінің кастасынан шыққан адаммен ғана некелесуі шарт. Екі рет туғандар алғашқы некеге әйелді өзінің варнасынан алады, ал екінші некеге тұрғанда төменгі кастадан (бір каста төмен) әйел алуға болады. Брахманның баласы шудрадан әйел алса немесе шудраның әйелі одан бала тапса, брахман атағынан айырылады және оның баласы чандал болып саналады. Ману заңдарында әке — шешесін

сыйлайтын, жақсы адам болатын бала тек қана екі жағы бір біріне тең некеден туылатын балалар деп айтылады.

Кшатрийлер бүкіл халықты қорғау үшін туған. Брахмандар мен кшатрийлер тату тұрып, бір-біріне көмектесетін болса, бақытқа жетеді. Патша негізінен кшатрийлердің кастасынан шығуы тиіс.

Құлдар. Құлдықтың басты көздері: соғыс кезінде тұтқынға түсу, қарызын бере алмай құлдыққа түсу болып саналады.

Чандалар. Қоғамдық сатының ең төменгі бөлігінде чандалар жатады. Чандалардың үйлері бәріненде бөлек орналасқан, өздері көшпелі өмір сүреді. Олардың қоғамдық құдықты, басқа да жалпы жерлерді пайдалануға құқықтары болмайтын, көшеге шыға алмайтын, олпырдың бар дүниесі ит пен есек, киетіндері өлген адамдардың киімдері. Чандалар бір жерде тұрақты тұрмауы керек, жұрт ұйықтап жатқанда қалада жүрмеуі керек.

Мемлекеттік құрылым.

Мемлекет басында патша – раджа немесе махараджа тұрды. Маурилер дәуірінде маңызды орган ретінде патшаның билігін шектеуші және брахмандар мен құл иеленуші аристократтардан құралған паришад танылды.

Мемлекеттік аппаратта шенеуніктер екі топқа бөлінді – орталық және жергілікті басқару шенеуніктері жоғарғы шенеуніктердің арасында мыналар ерекше орынды иеленді: пурохита- патшаның басты кеңесшісі және абызы: сенапати - әскер қолбасшысы: ахармадьякша- сот істері бойынша жоғарғы шенеунік. Басқарудың орталық аппараты үш мекемеге бөлінеді: әскери, қаржылық және көпшілік істер бойынша.

Патша кшатрий кастасынан шығып отырған. Түсінік бойынша кшатрий құдайдың тұқымы, құдай оны осы жердің адамдарының бәрін сақтап қалу үшін шығарған. Патша от, жел, күн және ай, әділеттік соттың бастығы, ол ең жоғарғы адам.

Жергілікті басқару.

Маурья империясының жергілікті басқаруы өте күрделі болатын. Тікелей патшаның өзіне жерлердің бір бөлігі ғана бағынатын еді. Тұтас патшалық провинцияға бөлінді, олардың патшалық туысқандары басқаратын. Провинцияның басшысы салық жинады, тәртіпті қорғады және құрылыс жұмыстарын жүргізді. Провинциялар округтерге бөлініп, оларды округтердің бастығы басқарды. Ол грамика деп аталды. Қауымдағы салық жинау, тәртіп қорғау, көмек беру міндеттері соның мойында болатын. Қауымның жер суару, діни мерекелерін өткізу, тонаушылардан қорғау мәселелерін олар халық жиналысында қосымша шешетін. Ал жерді сату, жер учаскелерінің шекарасын өзгертуді ақсақалдардың кеңесі шешіп отырды.

Сот.

Үндістанның соты патша және қоғамдағы соттар болып екіге бөлінетін. Қауымның соттары каста бойынша құрылған. Олар қауымның арасындағы істердің көпшілігін өздері қарайтын. Он ауылға бір сот жұмыс істейтін. Ол үш адамнан тұратын. Қалалардың әкімдері қылмыскерлерге қарсы күресті күшейтті. Оларды ұстап, іздеп түрмеге салу да олардың міндеттеріне жататын. Жоғарғы соттың патшаның өзі басқарды. Ол брахмандар мен және тәжірибелі ақылшылармен біріктіріп (сабха) деген сот алқасын құрды. Патшаның жыл сайын кешірім жариялауға құқығы болатын.

Маурийлер мемлекетінде мыналар ерекше бөлінді: патшаның басқаруы мен бақылауындағы облыстар мен белгілі бір автономияға ие жерлер (провинциялар), провинциялар, өз кезегінде, округтерге, округтер аудандарға бөлінген.Ең төменгі аумақтық бірлік қауым – ғана болған.

Әскер.

Маурийлер дәуірінде әскерді алты алқаға бөлген 30 мүшеден құралған әскери кеңес басқарған.Олар үнділік әскердің төрт түріне жетекшілік жасаған:жаяу әскерге,атты әскерге, пілдер мен арбалы әскерге, флот пен көліктік әскерге.

Ежелгі Үндінің құқық қайнары.

Ежелгі Үндістанның құқығы дінмен, діни моральмен тығыз байланысты болған.Құқықтың негізгі қайнар көздері ретінде Ведалар- діни кітаптар мен дхармашастралар – діни-құқықтың,ережелердің жиынтығы саналған, олардың ішінде аса маңызды болып Манудың дхармашастралары табылған. Ману заңдары 12 тарау мен қоссөздер түрінде жазылған 2685-баптан құралған.Құқықтық материал 4,7,8 және 10 тарауларда мейлінше толық көрініс тапқан.

Ежелгі Үндістанда жеке меншік ерекше дамыған, оның объектілері ретінде құлдар,мал,астық және үй жабдықтары саналған.Ал жерге жерге деген жеке меншік аса дамымаған.10-тарауда мүлікті иемденудің жеті заңды тәсілдері аталып өткен:мұрагерлік,сыйға алу немесе тауып алу, жаулап алу,саудагерлік,жұмыс орындау,қайырымдылықты қабылдау.

Міндеттемелік құқықа (Ману заңдары бойынша) келесі шарт түрлері тән болған:сату-сатып алу,заем,сыйға беру,тасымалдау,сақтау.

Отбасы құқығында касталық қағида негізге алынған:аралас неклерге тиым салынған немесе олар шектелетін болған,шудрамен брахманың некесінен туған бала чандал деп танылған,оладан қоғам бет бұрған.

Мұрагерлік құқықта әкенің мүлкін мұраға алудың екі тәсілі аталған: не ол ұлдардың арасында теңдей бөлінеді,не оны үлкен ұл толығымен иемденіп,қалғандары сол ұлдың жанында өмір сүрген.Қыздар мұраға ие болмаған,бірақ оларға жасау берілетін.

Ману заңдарында қылмыстық-құқықтық нормалар жалпы тыйымдардың ішінен бөліп қарастырылмаған.Сонымен қатар заңдарда патшаға немесе мемлекеттік билікке бағытталған әрекеттерді жазалайтын баптар болмаған.Ал жеке меншікке, жеке тұлғаға нұқсан келтірушілік пен отбасылық ережелерге қарсы бағытталған әрекеттер өте қатаң жазаланған.Мұндай жағдайларда касталық ерекшеліктерге ерекше мән берілген.Жасалған қылмыстар үшін негізгі жазалардың қатарынан өлім жазасы,тілді кесу,қолды,аяқты кесу,таңба салу,құлдыққа салу орын алған.

Сатып алу. Бұл келісімнің объектісіне сапасы, салмағы,көлемі бар нәрсе жатады.Сауда келісiмiндегi негiзгi шарт оның жариялылығы болып есептелген.Яғни,кез келген кұпия сауда келісімі құқыққа қарсы деп табылды.Сатып алушының саудасын көргендер ғана өз куәліктері арқылы оны өзге адамның мүлігін сатып алудың қылмысты жауапкершілігінен құтқаратын.

Қарызға алу. Ману заңдарында қарызға алу келісімдеріне аса көп көңіл бөлінген.Өйткені мұндай келісімдер жұрт арасынан кең тараған болатын.Бұл

келісім бойынша қарыз беруші өз мүлкін қарыз алушының толық иелігіне беретін. Ал қарызалушының міндеті берушіге тура сол тектес, сапасы сондай мүлікті өсімімен немесе өсімсіз қайтару. Өсімнің ең жоғары мөлшері де белгіленген.

Сақтап қоюға беру. Оған тек қозғалмалы мүліктер ғана объекті бола алатын. Бұл жалдамалықпен де ұштасып жататын іс. Сақтап қоюға беру келісімі қайтарымсыз болған. Егер алушы уақытында еркімен қайтармаса, судья арқылы тексерілетін. Оған әр түрлі себептермен сақтауға алтын беретін. Егер ол алтынды қайтарса, іс тоқтатылатын, ал қайтармаса, онда алтынды да, сақтауға берген мүлікті де күшпен қайтаратын. Кімде-кім сақтауға берілетін затты иемденіп кетсе, жазаға ұшыраған. Сақтауға алушы мүлік иесі алдында егер мүлік ұрланып кетсе немесе суға ағып кетсе, жауап бермейтін. Жауап беретін тек өзі иемденіп кеткен жағдайда ғана.

Мұрагерлік құқық. Ежелгі Үндістанның мұрагерлік құқығына өсиет бойынша қалдыру деген жат. Мүлік марқұмның тек қана ұлдарының бөлінісіне жатады. Ұлдары арасында тең бөліске түседі, бірде біреуі одан шет қалдырылмайды. Олар яғни мұрагерлер бөлінбеуге де болады, ондай жағдайда олар бөлектенбей, әкесінің ескі шаруашылығында үлкен ағаларының басшылығымен бірге тұрулары керек. Мүлік бөлінісі жағдайында да үлкен ұлы жиырмадан бір бөлігіндей көлемде қосымша үлес алады. Қыздарға да белгілі көлемде, бірақ жасау ретінде ғана мұра тиесілі. Яғни, олар мүлік бөлінісінен түгелдей ажыратылған, аға-ары өз иеліктерінен міндетті түрде төрттен бір бөлігін берулері керек. Қарсы болар болса, ондай ұл отбасынан аластатылады (111(118-бап)

Қылмыс пен жаза.Ежелгі Үндістандағы Ману заңдарында қасқана қылмыс пен абайсызда,алғаш рет қылмыс жасау және ауыр қылмыс пен оның жеңіл түрінің айырмашылығы көрсетілген.

Қылмыс түрлерге бөліп қарастырылған:

1. Мемлекетке қарсы жасалған қылмыстар:
2. Жеке адамға (оның денсаулығы мен өміріне) қарсы жасалған

қылмыстар:

3. Ар-ұжданға қарсы жасалған қылмыстар:
4. Меншікке (негізінен жеке меншікке) қарсы қылмыстар:

5. Отбасына қарсы қылмыстар.

Ежелгі Қытайдың мемлекетінің пайда болуы.

Мемлекетінің дамуының негізгі кезеңдері.

Б.э.д. 3 мыңжылдықтағы Қытайдың ежелгі тұрғындары Хуанхэ өзенінің орта және төменгі ағыс тұстарын, Бохай шығанағының жанындағы жазықты, және Қытайдың басқа аумақтарының кең жазықтарын мекендеген.Бұл аумақтарда өмір сүрген тайпалар түрліше аталған: солтүстікте - (ли),шығыста - (и),батыста – (цзян) немесе (жун),оңтүстікте (мань).Ежелгі халықтар тайпаларға біріккен рулық қауымдармен өмір сүрген және ортақ шаруашылықты жүргізген.

Б.э.д. 3 мыңжылдықтың соңында өндірістік күштердің одан әрі дамуы, жеке меншіктің пайда болуы және қоғамның таптарға бөлінуі рулық құрылымның ыдырауына және оның орнына мемлекеттің пайда болуына алып келді.Шамамен б.э.д. 1600 ж. Шығыс (и) тайпалары

Солтүстік

Қытайдың үлкен аумағын жаулап алып, өз қарсыластарын жеңді де, Шан (инь) мемлекетін құрды.

Ежелгі Қытайдың мемлекеті мен құқығы тарихының кезеңдері:

1 кезең – Шань Инь кезеңі (б.э.д. 18-11 ғ.ғ.) –құл иеленушілік қоғамның қалыптасуы жүзеге асады.Бұл кезеңде сонымен қатар, екі кезең көрініс табады: а)ерте Шань (б.э.д. 18-15 ғ.ғ.) – таптардың бастапқы кезеңдері ғана тән: ә)кейінгі Шань (б.э.д. 14-11ғ.ғ.) – таптық қоғам толығымен қалыптасып бітеді.

2 кезең – Чжау кезеңі (б.э.д. 11-3 ғ.ғ.)-иерархиялық әлеуметтік жүйе пайда болады:

3 кезең – Цинь кезеңі (б.э.д. 221-201 ж.ж.) және Хань кезеңі (б.э.д. 3ғ.-б.э. 3 ғ.) – жаңа, феодалдық қатынастардың негізі пайда болды.

Хуанхэ өзенінің төменгі және орта ағысының бассейнінде б.д.д. екінші мыңжылдықта ірі тайпалық құрылымдардың бірі пайда болды.Иероглиф жазуының белгілері өмірге келді.Өндіріс күштерінің өркендеуі металды қолданумен және еңбек процесін жетілдірумен тікелей байланысты.Қоғамдық функциялар жіктеліп, әскери көсемдер, абыздар, қауымдық кеңес бөлініп шығып, құлдық пайда болды.Қала айналасында этнологиялық белгілер бойынша біріккен көрші қауымдардың туыстық кшендері салынды.Қала қауымдары су тасқынына бірігіп күресу, әскери себептер сияқты шпруашылық мұқтаждыққа бола бірікті.Мүліктік жіктелу отбасын күшейтті.Екінші мыңжылдықтың аяғында барлық қауымдар ішінде Шань қауымы ерекшелене бастады.Оның басшысының төтенше әскери өкілдіктері болды және ол (Ван) деп аталды.Тонау соғыстары ваннның билігін оданда күшейте түсті.Ол жасағын өзіне берілген сарбаздардан құратын.Ван лауазымы мұра бойынша ауысып отырды.

Қытайдың тарихи дәстүріне 18 ғ. Шамасында (жаңаша 1600 ж.) иньдар өздерінің қарсыластарын

талқандап , солтүстік Қытайдың кең байтақ аумағын басып алды да, Шань (Инь) мемлекетінің негізін құрды.Тайпалардың әскери қақтығыстары алғашқы қауымдық құрылыстың ыдырап, мемлекеттің пайда болу процесін күшейтуі фактор болды.Ерте Қытай мемлекеті өзінің таптық мәні бойынша құл иеленуші мемлекет ретінде қалыптасқан еді.Шань дәуірі құл иеленуші қоғамның қалыптасу кезеңі болды.Егер ертеректі Шаньға (б.д.д. 18-15 ғ.) таптардың пайда болуының алғашқы процестері ғана тән болса, кейініректегі Шань дәуіріне (б.э.д. 14-11 ғ.) ең төменгі сатысында құлдар тұратын таптық қоғамның қалыптасуы тән.Чжоу дәуірінде жерді өңдеу құралдары жетілдіре түседі.Б.д. дейінгі 7-6 ғ.ғ. темірді балқыту және өңдеу игеріліп, онан түрлі құрал-жабдықтар жасала бастайды.Темірді қолдану қолөнердің дамып, қалалардың өркендеуіне және ақшалай-заттық қатынастардың дамуына игі әсер етті.Чжоу қоғамының әлеуметтік жіктелуі айқындала түседі.Иерархалдық әлеуметтік жүйе пайда болып, құл еңбегі темір балқытушы шеберханаларында, тұз алуда кеңінен қолданылады.

Шань белгісі (сауда,сату) деген ұғымдарды білдіреді.Сауда әлі нашар дамыған және айырбастық сипатта болды, бірақ жалпыға бірдей төлем ақысы ретінде қабыршақ-кадри бөлініп шықты.Айналымда табиғи қабыршықтармен қатар қоладан құйылғандары да бар еді.Бұл қола құйғудың монополистері-шаньдар үшін баюдың ерекше көзі болғаны байқалады.Шань қаласын әскери одақ басқарды, оған басқада қалалық қоғамдар кіретін, олар қалаға салық төлейтін.Бұл одақтарды шаньдардың орыалық орны Чжун Шань (орталық шань) деп аталды.Шань қалалар одағы жау тайпаларымен қоршалған еді, олармен үнемі соғыстар

жүргізіп отырды, әсіресе батыстан Тибет,Бирма тайпалары қауіпті болды.

Ежелгі Қытайдың қоғамдық және мемлекеттік құрылым. Ежелгі Қытайдың жергілікті басқару, әскер және сот жүйесі.

Қоғамдық құрылысы. Кейінгі Шан кезінде халықтың жалпы санынан артықшылықты топ бөлініп шығады, оның құрамына билеуші- ван және оның туыстары, билеушіге жақын адамдар абыздар, шенеуніктер және бағынышты тайпалардың ақсүйекиері кірген.Чжоулық Қытайда бірнеше разряд - әлеуметтік ранглер пайда болды.Ранг тұрғын үй мен жердің мөлшерін, құлдардың саны мен жалақының мөлшерін анықтаған.Цинь кезеңінде Шан янның жүргізілген өзгертулері негізінде ақсүйектіліктің ранглері туралы жаңа ереже енгізілді, оған сәйкес ранглер ақсүйектік тегіне емес, билеуші алдындағы жетістіктері үшін берілген.Барлдыңы 20 ранг енгізілді, ал б.э.д. 3 ғасырдан бастап оларды сатып алуға рұқсат етілген.Сонымен жаңа ақсүйектер пайда болды: мүліктік,әскери,қызметтік және саудагерлік.

Ең төменгі сатыда құлдар болған.Құлдықтың қайнар көздері түрліше болған:әскери қамау,қарыздық құлдық,сый ретінде алу, қылмыскерлер, шығынға ұшыраған шаруалар.

Қоғамның үстем тобы мен құлдардың арасында жер өңдеумен айналысатын еркін қауым мүшелері болған.

Мемлекеттік құрылым. Құл иеленушілік Қытайда оның тарихының барлық кезеңдерінде басқарудың монархиялық нысаны болған.Билеуші ванның қолында билік толығымен болған.Патша билігі құдайдың билігіне теңестірілетін Монархия мұрагерлік сипатта болған.Ежелгі Қытайда басқарудың сарайлық

жүйесі болған, яғни, нақты анықталған құзыреті бар тұрақты түрде қызмет ететін мемлекеттік мекемелер болған жоқ. Олардың орнына арнайы тапсырмаларды орындайтын тұлғалар, күндер болған.

Шан дәуірінде патшаға жақын тұлғалардың арасынан 20 жуық ресми титулдар болған, олар функциялары бойынша үш топқа бөлінген: біріншісі азаматтық лауазымды тұлғалар, екіншісі - әскери лауазымды тұлғалар, үшіншісі әртүрлі кеңесшілер, бал ашушылар мен көріпкелдер. Чжоудың кезеңінде ванның ең жақын көмекшісі болып сянь табылған, ол барлық шенуніктерге басшылық жасап, билеушілердің әртүрлі тапсырмаларын орындаған. Сонымен қатар, үш гундер-патшаның басты кеңесшілер лауазымы болған. Цинь дәуірінде императорладың жақын көмекшілері болып екі бірінші кеңесшілер – екі ченсина табылды, олар аппарат жұмысын басқарды, тайвэй-империяның қарулы күштерін басқарды және юйши дафу- барлық мемлекеттік аппаратты басқарды. Ченсяна, тэйвэй және юйши дафу аса лауазымды тұлғалар болатын және үш гун атауын иеленді.

Жергілікті басқару. Шан және Чжоу дәуірінде Қытай өз көсем- билеушілері-чжухоулар бар көптеген иеліктерінің жиынтығынан құралған болатын. Чжухоулар ванның жоғары билігіне бағынған. Цинь дәуірінде Шан Янның әкімшілік реформасына сәйкес патшалықтың аумағы 41 цездке бөлінді, олар валостар мен тиналарға бөлінді, ал олар, өз кезегінде, өз басқару органдары бар 10 қауымдастықтан құралды. Қауымның тұрғындары фулаоны (ақсақал) сайлаған, ал олардың арасынан староста – личжен сайланған.

Жергілікті басқару- жергілікті көсемдер чжухау деп аталатын, оларда 8 рангі болды. Чжухау ван

сарайына жүйелі келіп тұруға, оның әмірлерін орындауға және алым-салық (мал, тасбақаның тас қабығы, тұтқындар) жіберіп тұруға міндетті болды. Сонымен бірге ван өз жағынан оларға шабуыл кезінде көмек мөрсетуге тиіс еді. Төтенше жағдайларда халық жиналыстары өткізілді.

Әскер. Шан патшалығында тұрақты әскер болған жоқ. Қажет болған жағдайда чжухаулар 3000, 5000, 6000 әскерлерден құралған отрядтарды ұсынған. Жиналған әскер әскербасы – қолбасшыға берілетін және жорыққа шығатын. Әскер екі бөлікке бөлінетін: жаяу әскер және арбалы әскер. Сонымен қатар, халық мал мен арбаларды да беретін. Әскердің үш түрі болған: жаяу әскер, атты әскер және арбакештер. Цинь империясында әскерлер бестіктер мен ондықтарға бөлінген. Жоғары қолбасшы болып императордың өзі табылған.

Шаньда тұрақты әскер болған жоқ, чжухау 3000, 5000, 6000, сарбаздардан тұратын жасақтар қойып тұрды. Оларда қола қару-жарақтар болды, атты және жаяу әскер болып екіге бөлінетін.

Сот жүйесі. Сот функцияларын тармақтарға бөлінген мемлекеттік аппаратың көптеген өкілдері жүзеге асырған. Мемлекеттегі жоғарғы судья болып ван табылған. Жергілікті жерлерде сот істерін қараумен болыстықтың бастығы айналысқан. Жоғарғы сот ванның өзі, сот әкімшіліктен бөлінбеген, оның қарамағында чжухау қызметі болды. Орталық мемлекеттік басқару құрамына сот және жаза мәселелерімен айналысатын қызметкерлер кіретін.

Жоғарғы дәрежелі қызметкерлердің жазғыш, қазынашы, салтанат атқарушы сияқты қызметтері болды, Патша жанындағы ақсүйектер кеңесіне ру ақсүйектерінің өкілдері мен ұлы көсемдердің ұрпақтары кірді. Бал ашатын жазуларда

олар (Үлкендер кішілер кеңесі)деп аталды.Патша ұрпағы елдің жоғары қызметтеріне иелік ететін үлкен қауым еді.Патша аң аулауды басқарып, әскербасы мен шіркеу басы қызметтерін атқаратын.Патша армияға сүйенеді.Қытай армиясы әрдайым жаяу, атты және арбалы әскерге бөлінетін, сарбаздар өте қарапайым қына, қылыш, балта сияқты қарулармен қаруланатын.Сарбаздардың саны 5000-ға,атты әскер 300-ге жетті.

Ежелгі Қытайдың құқықтың негізгі сипаттары.Құқықтың негізгі сипаттары. Б.э.д. 5-2 ғ.ғ.-да бірқатар жинақтар жасалған,олардың ішінде ең әйгілі 6 тараудан құралған (Заң кітабы) (Фацзин). Мұнда Қытайдағы қолданыстағы қылмыстық іс жүргізушілік заңнама көрініс тапқан.

Шан мемлекетінде меншік құқығының объектілері ретінде мал,құлдар,еңбек құралдары,құнды асыл бұйымдар және басқада мүлік табылған.Тек б.э.д. 1 мыңжылдықтың екінші жартысында ғана жерге деген меншік құқығы пайда болады.Қытайлық заңнамаға мына шарт түрлері тән болған:сату-сатып алу,заем,кепіл,несие беру, жерді жалдау.

Шан кезеңінің отбасы құқығында матриархаттың элементтері болған, туыстар арасындағы некеге рұқсат берілетін, алайда,Чжоу мемлекетінде патриархатты отбасы орнығып, көп әйел алуға рұқсат етіледі.

Мұрагерлік құқықта әке мүлкін бірінші әйелдің үлкен ұлы иемденіп тәртіп орныққан.Ұлы болмаған жағдайда мұрагерлікті күйеуінің басқа туыстары иеленетін.

Қылмыстық заңнамада мемлекттік қылмыстарға ерекше мән берілген,олар үшін мынадай жазалау жүйесі қолданылған:таңба салу,мұрынды кесу,аяқты шабу,

еркектердің жыныс мүшесін кесіп тастау және өлім жазасы.

Ежелгі Қытайда сот әкімшіліктен ажыратылмайтын. Алдын-ала тергеу мен сот талқысын бір тұлға жүргізе беретін.

Қытайдағы Қылмыстық кодексті аты аңызға айналған. Му патша шығарған деп есептеледі. Оның құрамына қылмыстық құқықтар жинағын құрайтын 300 қылмыстық шешім кіретін. Жазалау жүйесі жеткілікті дамыған еді. Маңызды қылмыстарға тағылатын жазалар ерекше болатын: өлім жазасы, еркектерді кестіру немесе әйелдерді қамап қою, аяқты кесіп тастау, мұрын кесу, татуировка түріндегі қорлық таңба салу. Бұл қылмыстар кездейсоқ және қасақана болып екеге бөлінеді. Жоғарғы судья өлім жазасына тартылатын қылмыстарды қарастырып, төменгі инстанция соттары қалған істерді қарайтын еді.

3 ғасырда Қытайда қайтадан күшті мемлекет, Цинь әулиетінің мемлекеті орнайды. Ұлы Қытай қорғанын салу жұмыстары да шамамен осы кезеңде басталған. Бұл дәуірдің атақты саяси қайраткерінің бірі – император Инь Хуанзи. Қытай мемлекетіне көрші көшпенді тайпалар мен тау, қыр адамдарды ылғи шабуыл жасап тұрды. Қытайда бұл дәуірде патшаны талқылайтын кітаптарды өртеу фактісі болғаны белгілі. Ши-Хуан-Ди патшаны жамандайтын кітаптарды тыққаны үшін 460 жазушыны тірідей көмуге бұйрық шығарыпты.

Империяда әкімшілік бөлу принципі қалыптасты. Жергілікті органдардың құрылысы мейлінше күрделеніп кетті. Қытай тарихында қауым әрқашан ең төменгі аумақтық бірлік болып келген. Оның өзін-өзі басқаратын органдары болды. Бұл кезеңде Шань

Янь әскер реформасын өткізіп, императордың өзі жоғары бас қолбасшысы болды.

Цинь дәуірінде аймақтық судья қызметі енгізілді. Болыс бастығы да сотқа жататын дауларды шешумен айналысатын.

Көршілік қауымның біртіндеп ажырауы еңбекшілердің кедейленуін арттырып, ірі құл иеленушілік, жер қожалығы пайда болды. Хань династиясының патшалары тұсында бай аксүйектері өз қолдарына ірі жер иеліктерін жинақтады. Еңбекшілердің қалың көпшілігін тұрмысының нашарлауы өз балаларын құлдыққа сатуға мәжбүр ететін. Бірақ құлдықтың ең басты көзі, әрине, адамдарды тобымен тұтқынға түсіретін соғыстар болды. Бұқара халықтың ойсырауы, көршілік қауымның біртіндеп құлдырауы, ірі жер қожалығының өсуі, құл сату осының барлығы таптық қайшылықтарды шиеленістерді де, таптық күрестің ұлғаюына алып келді.

4-тақырып. «Ежелгі Грекияның және Ежелгі Римнің мемлекеті мен құқығы»

Спартаның мемлекеті және құқығы.

Біздің дәуірімізге дейінгі 7-8 ғасырда Пелопонестің оңтүстігінде ежелгі Спарта мемлекеті өмір сүрді. Мемлекет Спарта деп аталғанымен, ол ел өздерін Лакония деп атады. Спарта ежелгі Грекияның тарихына үлкен із қалдырған. Спарта мемлекетінің пайда болуына алып келген себептердің ерекшеліктері болды. Олардың бірі – таптық қоғамның пайда болуына соғыс әсер етті. Жеңіп алған дорийцтер жергілікті ахей тайпаларымен бірігіп, Спарта қоғамын құрды. Олар көрші Мессенияны бірігіп жаулап алды да, өздерінің жерлерін кеңейтті.

Спартаға біз саяси демократиялық мемлекет деп мінездеме береміз. Жаулаушылар жерге, құлдарға жеке меншік құрып, оған таптық саралауды өткізді, спартиаттар үстем тапқа, жеңіліп қалған тұрғындар құлдарға және құқығы кем азаматтарға айналды. Олар илоттар деп аталды. Илоттардың жерлері ең құнарлы болатын, сондықтан олар өздерінің жерлерін спартиаттарға бермеу үшін көп уақыт олармен соғысты. Лаконияның басқа шаруалар қауымы Спартаға бағынып, өздерінің жерлерін бере салды. Олар периэкттер деп аталды. Илоттарға қарағанда пэрикттердің құқықтары көп болды. Өздерінің қауымында олар азаматтық құқықтарды пайдаланатын, бірақ Спартаның өзінде олар екінші сортты адам деп саналып, үкіметті басқаруға қатыса алмайтын. Сонымен Спартада 3 тап пайда болды: олар спартандықтар, илоттар және пэрикттер еді.

Дорийліктер өздерін басты қаласы Спартаның атымен спартандықтармыз деп атады.

Пелопонестің аумағында, таулы жерлерде тұратын тайпалар, сондай-ақ дорийліктерге өз еркіменен бағынған ахейліктердің кейбіреулері периэкттер деп аталды. Бұлар толық құқылы азаматтар болмаса да, құлдыққа түсе қоймаған халық. Илоттардың құқығы құлдардың құқығына жақын екені белгілі. Спарта халқының негізгі таптары-сословиері: спартандар, периэкттер және илоттар осылай бөлінді.

Мессен соғысынан кейін спартандар мессен жерлерін алып болғаннан кейін оларды 9000 жер учаскесіне бөлді. Сол жер учаскелері спартандарға таратылды. Учаскені бөлуге болмайтындай етіп, илоттармен бірге берілді. Әрбір жер учаскесінде илоттардың 1-2-3 отбасылары тұратын еді. Ол жерлер илоттармен бірге сатылып отырды.

Спартандар илоттар мен периэктерді басып-жаншып тастайтын. Егер бала аурулы, әлсіз болып туылса, оны әкесіне шатқалдан лақтыруға бұйыратын. Денсаулығы дұрыс мықты баланы тірі қалдыратын да, ол жеті жасқа дейін анасының бауырында тәрбиеленетін.

7 жастан бастап бала қоғамдық мектепке барып, онда ер жеткенше, яғни, 18 жасқа дейін уақытын өткізетін. 7 жастан-12 жасқа дейін 1 кезеңі деп саналады. Плутарх былай деп жазған: Ликург заңымен балаларды ақысына жұмыс істейтін мұғалімдерге өткізуге болмайды. Балалардың 12 жасқа дейінгі оқитын жері Агела деп аталды. Агеланы ең күшті, ақылды бала басқарды.

Спарта азаматтары 30-ға жасқа толғанша өзінің құқығын толық пайдалана алмады. Оған базарға барып бірдеме сатып алуға рұқсат берілмеді, өзіне керек заттарын ол 30-ға толған туысқандарына сатып алғызады. Өте көп уақытын ол сиссияда өткізетін. 30 жасқа толған Спартаның азаматтары құқықтарын толық пайдаланатын. Осы уақыт ішінде ол шаңырақ құрып, үкіметтің үлкен қызмет орнын пайдаланды. Спарта тәрбиесінің, сондай-ақ спарталықтар өмірінің барысы елдің әскери қуатын нығайту мақсатына бағытталды. Спартандық ең алдымен жауынгер болуы керек еді. Бұл сыртан келетін жаудың жақындығынан туған қажеттілік емес, өзімен дұшпандық пиғылдағы халық илоттармен үнемі бірге өмір сүруден туған құбылыс еді.

Спартандықтар қауымының мықтылығын илоттар б.д. дейінгі 466 жылы болып өткен көтерілісті көрсетті. Адамгершілікке сыймайтын қатынастарға илоттар көтеріліс арқылы наразылық білдірді. Әсіресе б.д. дейінгі 464-455 жылдардағы көтеріліс есте қаларлықтай ірі болды. Бұл ежелгі Грекиядағы ең үлкен

таптық күрестің көрінісі еді. Спартаның сыртқы саясаты да қатар жүрді. Өзіне көрші Коринф, Сикион, Мегары деген полистарды бағындырып алды. Бірақ Спартаның нарық пен мәдениеті басқа мемлекеттерден қала бастады. Өйткені, сыртқы елдер оған қырғи-қабақпен қарап, сенімсіздік білдіріп отырды. Осындай саясат салдарынан Спарта саяси реакцияның ошағына айналды. Спартаның пұрсаты табы-спартандар тең адам қауымы дегенді құрды. Бұл рулық қоғамнан таптық қоғамға өтетін кезеңге тән әскери демократияның қалдығы еді.

Спартандар әскери іспен шұғылданды. Тек осы ғана спартандарға лайықты іс деп саналатын. Күшті де мықты жауынгерлер тәрбиелеу үшін Спартада арнаулы тәрбие жүйесі болатын. Әрбір жаңа туған баланы Спартаның жоғарғы мекемесі-герусияға, яғни, ақсақалдар кеңесіне апаратын. Мұнда арнаулы комиссия нәрестені өмір сүруге қалдыру керек пе, не оны өлтіру керек пе деген мәселені шешетін.

Илоттар. Спарта мемлекетінің ішкі саясаты илоттады бағындыруға бағытталды. Илоттардың құқығы болған жоқ. Спартандық илотты өлтіре алатын. Жылына бір рет Спартада (криптия) күні өткізілетін. Жас спартандықтар түнде жиналып, ешкім танымас үшін маска және ұзын жамылғыштар киіп, илоттардың селоларына аттанаиын. Кездескен илотты жабылып өлтіретін. Спартандықтар ең жас және күшті илоттарды өлтіруге тырысатын. Өлтіруді үйрену үшін жас спартандықтар илоттарға су қосылмаған арақ беретін еді. Олар мас болып, бұзық өлең айтып, жаман би билеп, бұзықтық көрсететін. Спартандықтар илоттардан жиіркену сезімінде тәрбиеленді, олар илоттарды қатты жеркенетін еді. Илоттар ең қиын да ауыр жұмыстарды істейтін. Олар Спартаның басқа тұрғындарынан

ерекшелену үшін айрықша киініп, иттің терісінен тігілген құлақшын киетін.

Пэриэктер. Спартаның жер учаскелерінің көбі пэриэктерге бөлініп берілді. Пэриэктер қол өнерімен және саудамен айналысты. Олар тастан және құмнан ыдыс істеді, жүннен киім тікті және ежелгі Грекиядағы ең жақсы болатын қорытты.

Спартаның негізін қалаушы ретінде Ликург патша саналады. Ликург (б.д.д. IX-VIII ғғ.) - грек авторларының айтуынша, спартандық қоғамдық және мемлекеттік құрылымын қалаған, спартандықтардың арасында жер бөлісін ұйымдастырған аты аңызға айналған спартандық заң шығарушы. Спартада үстемдік құрушы класс ретінде спартиаттар-толық құқылы азаматтар саналған, олардың саны 8 мыңдай болған және тек Спартада өмір сүрген. Оларда жерге, малға және солардың жерінде жұмыс істейтін илоттарға меншік құқығы болған.

Спартиаттардың ұйымдасуы рулық сипатта болған. Барлық спартиаттар үш рулық филге бөлінген, әрбір фил-он (обаға), әрбір оба-он триакидке бөлінген. Спартада қанаушы тапқа илоттар- жауланған аумақтардың бас иген тұрғындары мен пэриектер – жеке бостандығы бар, бірақ саяси құқықтарды иеленбейтін және Спартада төлем төлейтін тұрғындар жатқан.

Спартада мемлекеттік биліктің келесі органдары болған.

- 1.Халық жиналысы – апелла, ол герусияның ұсыныстарын қабылдаған немесе олардан бас тартқан.
- 2.Герусия – ақсақалдар кеңесі, 30 геронттан құралған, олардың ішіне екі патша – базиливистер ((архагеттер) енген, бұл Спартаның мемлекеттік құрылымының өзіндік ерекшелігі Архагеттер герусияға бағынған және

оның келісімінсіз ешбір маңызды шешімді қабылдай алмаған.

3.Эфрат – архагеттер мен герусияны бақылау функциясын жүзеге асыратын бес адамнан құрылған комиссия. Спартада құқықтың қайнар көзі реттралар табылған.Бұл - Ликург патша шығарған Спартаның негізгі заңдары.Олардың ішінде ең маңыздысы – (Ликург ретрасы).

Ежелгі Грекияның құқықтың негізгі сипаттары.

Құқықтың негізгі сипаттары. Афиныдағы құқықтың ежелгі қайнар көзі ретінде әдет-ғұрып орын алған. Заңдар б.э.д. 621 жылы пайда болған. Алғашқы заңдар – драконт заңдары әдет-ғұрып жазбасы түрінде болған және ерекше қатаңдықпен ерекшеленген (қылмыстардың басым көпшілігі үшін өлім жазасы кесілген). Кейінен жүріс-тұрыстың жалпы ережелері болып халық жиналысының қаулылары табылған.

Жеке меншік институты Афиныда аса дамыған болатын. Меншік мемлекетпен берілетін игілік ретінде қарастырылған.

Шарттардың мына түрлері Афиндық құқықа тән болған сату- сатып алу, жалға алу, серіктестік, тапсырма және комиссия шарттары.

Отбасы және неке құқығында әйелдердің толық құылыққа ие емес екендігі байқалған әйел әкесінің немесе күйеуінің қамқорлығында болған және әрекет қабілетсіз деп сналған. Неке азаматтардың міндеті болып табылған, ал оның басты мақсаты ретінде бала туу саналған.

Қылмыстық құқықта құлдар мен еркін адамдарға қолданылатын жазалар ажыратылған. Құлдарға тек дене жазасы қолданылатын, ал еркін адамдарға өлім жазасы, аластау, азаматтық құқықтардан айыру, айыппұлдар мен тәркілеу қолданылатын.

Сот өндірісінде істі қозғаудың екі тәртібі болған: 1-сі – іс жүргізуді жәбірленушінің ынтасы бойынша ғана қозғау; 2-сі – кез келген азаматтың немесе лауазымды тұлғаның ынтасы бойынша қозғау. Іс бойынша шешім құпия дауыс беру арқылы шығарылатын, ал дауыстар тең болған жағдайда сотталушы ақталған деп саналатын.

Драконт заңдарының шектен тыс қаталдығы алдымен ұрлық үшін берілетін жазаға қатысты байқалды. Қандайда болсын ұрлық жасаған адам өлім жазасына тартылатын. Ұрлық үшін жазалаудың қаталдығы тек Драконт заңдарына ғана тән емес, ол жалпы ежелгі замандағы таптық қоғамның заңдарына тән нәрсе. Ол қауымдық меншіктің орнына келген жеке меншіктің қалыптасу және нығаю процесін көрсетеді. Драконт заңдары қанға қан алатын кекшілдікке шек қойды, өлген кісіні жерлеген уақытта моласында найзаны жерге қадаса, өлген кісінің балалары оған жаудан кек алатынын көрсеткені. Бірақ Драконт заңы кісі өлтірушіні азаптауға тыйым салады. Бұл заң қастықпен әдейі өлтіру және абайсыз өлтірудің айырмашылығын айқындауы қажет деп снайды. Дегенмен Драконттың ауызша қарапайым құқықты қағазға түсіріп жазуы, қанға қан алатын кекшілдікке шек қойып, жеке меншікті қорғауы, сот ісінің барысын анықтап, айқындауы өз кезеңі үшін прогрессивтік болды. Заңның қағазға түсіріліп, қабылдануы демос пен евпатридтер арасындағы қайшылықтарды тоқтата алған жоқ. Өйткені ол демостың нарықтық жағдайын қандай да болмасын дәрежеде айтарлықтай өзгерте алмады. Оның бұрынғысынша құқысыз қалған жағдайы тіпті ескелілген де жоқ. Ал демостың күші барған сайын арта түсті. Тұрғылықты демос басқа полистерден келген гректермен толықтырылып отыратын.

Рим мемлекетінің құрылуы.

Рим мемлекетінің тарихи кезеңдері:

1 кезең – алғашқы қауымдық құрылымның ыдырау және құл иеленушілік мемлекетінің құрылу кезеңі (б.э.д. 753 ж. Рим қаласының негізін қалыптудан б.э.д. 509 ж. Соңғы патша тәкаппар Тарквинийдің қудалауға дейінгі кезеңі);

2 кезең – республика кезеңі (б.э.д. 509-27 ж.ж.);

3 кезең – монархия кезеңі (б.э.д. 27 ж. – б.э. 476 ж.), бұл кезең өз ішінде екі кезеңге бөлінген:

а) принципат – б.э.д. 27 ж. – б.э. 284 ж.;

б) доминат – б.э. 284 – 476 ж.ж.

Рим құқығы тарихының кезеңдері:

1 кезең – цивилдік немесе азаматтық құқықтың қалыптасуы және даму дәуірі. Ол кездегі Рим құқығының азаматтық деп аталатын себебі – бұл құқық тек римдік азаматтарға таралатын.

2 кезең – рим құқығының гүлдену кезеңі. Бұл кезде цивилдік құқықпен қатар преторлық құқық пайда болады, оның ішінен жалпы халықтық немесе халықтар құқығы бөлініп шықты, бұл құқық римдік азаматтар мен шетелдік азаматтар арасындағы сонымен қатар Рим мемлекетінің аумағында өмір сүруші шетелдіктердің өз арасындағы қатынастарды реттеген.

Рим мемлекетінің құрылуы.

Рим мемлекеті қалалық қауымнан қалыптасқан. Римнің негізін қалаған сәттен бастап б.э. 509 жылға дейін римдіктерде рулық құрылым болған, алайда ол ыдырау кезеңінде болған. Рулық ұғымның негізі әлеуметтік бірлігі ретінде экзогамды әкелік ру табылған. Рулар отбасыларына бөлінген, оларға тән сипат болып отбасы иесінің жанұя мүшелеріне үстінен шексіз билігі табылған.

Қоғамдық құрылым. Римде жалпы алғанда 300 ру болған. Он ру әскей және діни бірлік болып табылатын курияны құраған. Курияның басында курион тұрған. Он курия трибуды тайпаны құраған. Рим халқы үш тайпадан құралған.

Халық патрийлерге, клиенттерге және плебпийлерге бөлінген. Патрицийлар – бұл қалалық қауымның толық құқылы азаматтары, клиенттер патрицилерге жеке және мұрагерлік тәуелділікте болған, плебилердің жеке бостандығы болғанмен, саяси құқықтарға иеленбеген.

Мемлекеттік құрылым. Римдік қауымның басында патша – Рекс тұрған. Ол әскер басы, жоғарғы абыз болған және ерекше маңызды істер бойынша сотты жүзеге асырған. Рекстің лауазымы сайланбалы болған. Патшаның жанындағы кеңесуші орган сенат болған, ол үш жүз рудың ақсақалдарынан құралған. Сенат қоғамдық істерге басшылық жасаған, маңызды мәселелерді талқылаған, мұндай мәселелерге байланысты шешімдерді халық жиналысы қабылдаған. Сонымен қатар сенат патшаны сайлауға да әсер еткен. Аса маңызды органдардың бірі халық жиналысы болған, ал рим руларының толық құқылы мүшелері - әскери қызметті орындай алатын ер адамдардан құралған; ал сенаттың ұсыныстарын қабылдаған немесе олардан бас тартқан, барлық лауазымды тұлғаларды, соның ішінде патшаны да сайлаған. Римдік қауымдағы тағы бір орган – бұл абыздық алқалар олардың ішіндегі ең ежелгілері болып (авгурлар тұлғалардың әрекеттері туралы өз қортындыларын әртүрлі белгілермен жорамалдардың негізінде берген, понтификтер әдет-ғұрыптарды сақтаушы және түсіндіруші болған, фециалдар соғыс жариялау актісін жүзеге асырған.).

Римдік рулық қауымның мемлекетке айналуын үрдісінің аяқталуына Сервий Тулийдің реформалары әсер етті, олардың мәні мынада болды:

А) барлық еркек адамдар жердің мөлшерімен анықталатын мүліктік жағдайына қарай бес топқа бөлінген, бұл бөлініс плебейлер үшін де, патрицийлер үшін де ортақ болған;

Ә) Римде жоғарғы органның жаңа түрі пайда болды – центуриаттық комициялар;

Б) плебейлер центуриаттық комициялардың құрамына енгізілді, яғни, рим халқының бөлігіне айналды және қоғамдық жердің бөлінісіне иеленетін болды;

В) Рим қаласы төрт аумақтық округтерге – трибаларға, ал қала шеті – он жеті селолық трибаға бөлінді. Трибуттық комициялар плебейлер үшін міндетті жалпы сипаттағы қаулыларды шығару құқығына иеленді.

Республика кезеңіндегі Рим.

Римдегі республика кезеңі 500 жылға созылды (б.э.д. 509-27 ж.ж.). Римнің даму тарихын екі кезеңге бөлуге болады; республиканың қалыптасу және нығаю кезеңі (б.э.д. 6-4 ғ.) және римдік құл иеленушілік мемлекеттің гүлдену және құлдырау кезеңі, оның орнына монархиялық басқару нысанының келуі (б.э.д. 3-1 ғ.ғ.).

Қоғамдық құрылым. Өзінің таптық табиғаты бойынша римдік қоғам мен мемлекет құлиеленушілік болған, алайда құлдарды себепті құлдық патриархалдық сипатта болған.

Мемлекеттік құрылым. Рим республикасында орталық роғандар – хплық жиналыстары болған, олар центуриаттық трибуттық және куриаттық комициялар түрінде ұйымдастырылған. Сонымен қатар, сенат пен

магистратулардың да мемлекетті басқарудағы орны ерекше болған.

Центуриаттық комициялар халық жиналыстарының негізгі түрі болып табылады, олар заң жобаларын қабылдап, жоғарғы магистрат – консулдарының, преторлар мен цензорлардың сайлауын жүзеге асырды, сот билігіне ие болды. Трибуттық комициялар екі нысанда қызмет етті: патрицийлер мен плебейлер үшін жалпы жиналыс және арнайы плебейлік жиналыстар (орардың қаулылары плебсицит деп аталды.). Куриаттық комициялар тек рулық құрылымның қолдағы ретінде ғана сақталады және уақыт өте келе бұрынғы 30 курияның өкілдері болып табылған 30 ликтордың жиналысымен ауыстырылды.

Сенат реформалары түрде магистраттардың жанындағы кеңесуші орган ретінде саналған, алайда өте үлкен маңызға ие болған. Сенат халық жиналысы қабылданған заңдары бекітетін және қаржыларды басқарған. Сенаттың шешімдері сенатус-консулт деп аталған.

Магистратуралар ординаталық және экстраординаталық болып бөлінеді. Ординаталық магистратуралардың басында екі консул тұратын. Ординаталық магистратуралардың құрамында келесі лауазымдар болған:

Преторлар – консулдардың көмекшілері, цензорлар – Рим азаматтарын триболарға, разрядтарға және центурияларға юелу мақсатында цензорды орнықтыратын, эдилдер – полициялық міндеттерді жүзеге асырған, квесторлар – консулдардың арнайы мамандануы жоқ көмекшілері, плебейлік трибуналар – плебейлердің мүдделерін қозғаушылар және төменгі магистраттар – қылмыстарды тергеумен айналысқан.

Не соғыспен, не топтық күрестің өршуімен байланысты қандайда бір төтенше қиындықтар уақытында сенат консулға алты айдан аспайтын мерзімге диктаторды тағайындау туралы тапсырма беретін. Диктатор дағайындалғаннан соң барлық ординаталық магистратуралар экстратординаталық магистратураларға айналып, диктатордың өкілеттіктері мерзімінде толығымен оған бағынатын. Бұл кездегі диктатордың билігі шексіз болатын.

Рим әскері. Әскери қызметті бес разрядқа енген барлық азаматтар өткізін. Оған тек толық құқылы, кем дегенде 11000 асс мүлiктік цензге ие азаматтар жіберілетін, әскелер өздерінің мүлiктік цензіне сәйкес әскердің әртүрлі түрлеріне бөлінетін. Әскерді консулдар цензорлардың құрастырған тізімдерінің негізінде жинақтайтын. Соғыс әрекеттері аяқталған соң әскер таратылатын.

Жергілікті басқару. Римнің жаулап алған Италиядан тыс жерлері, провинциялардың барлығын Римнен тағайындалатын, бұрын консул мен претор болып табылған магистраттар басқаратын. Олардың жергілікті жерлердегі билігі шексіз болатын.

Тест тапсырмалары:

1.Ежелгі Грекияның халық жиналысын қалай атаған?

- а) Апелла
- б) Герусия.
- в) Ретра
- г) Фила
- д) Эфорат

2.Спартаның негізін қалаған патша?

- а) Ликург
- б) Ареопег
- в) Ретра

г) Клисфен

д) Эфорат

3. Афинадағы заңдардың пайда болған жылы?

а) б.э.д. 621 ж.

б) б.э.д. 521 ж.

в) б.э.д. 986 ж.

г) б.э.д. 711 ж.

д) б.э.д. 908 ж.

4. «Гелиэя» дегеніміз –

а) жоғарғы сот органы

б) лауазымды тұлға

в) қол өнерші

г) табиғат құбылысы

д) әскери басшылық

5. Адамдарды мемлекеттен қуу қалай аталады?

а) Остракизм

б) Ареопаг

в) Ретра

г) Клисфен

д) Эфорат

6. Ежелгі Грекияда жылына неше рет жоғарғы органы халық жиналысы шақырылады?

а) 20 рет.

б) 30 рет.

в) 40 рет.

г) 45 рет.

д) 10 рет.

7. Ежелгі Грекияда неше адамның Гелиэя құралған?

а) 2000 адамнан.

б) 4000 адамнан.

в) 6000 адамнан.

г) 5000 адамнан.

д) 8000 адамнан.

8. Ежелгі Грекияда мемлекеттік қазынаны басқарған.

а) элленоттар.

б) полеттер.

в) аполектер.

г) логистер.

д) астиномақтар.

9. Ежелгі Грекияда онбірлік алқасы - қандай істерді қарастырған?

а) қасақана адам өлтіру істерді қарастырған.

б) абайсыз қылмыстар туралы істерді.

в) мүлік туралы азаматтың-құқықтық дауларды.

г) ұрлық, тонауды.

д) ұсақ істерді.

10. Ежелгі Грекиядағы алғашқы заңдар.

а) Ману заңдары.

б) Драконт заңдары.

в) Хамурапи заңдары.

г) XIIкесте заңдары.

д) Фацзин заңдары.

11. Спартада толық құқылы азаматтар кімдер болған?

а) Илоттар.

б) периэкттер.

в) эфараттар.

г) спартиаттар.

д) феттер.

12. Афиналық теңіз одағының қазынасын басқарған.

а) элленоттар.

б) аполектер.

в) полеттер.

г) логистер.

д) астиномақтар.

13. Деликт—ол

а) құқықбұзушылық

б) шексіз монархия режимі

в) тайпа

г) қалалық азаматтар

д) кезеңдер

14. Ежелгі Римдегі полициялық міндеттерді жүзеге асырушы лауазымды тұлға қалай аталады?

а) Эдил

б) Триба

в) Прентор

г) Квестор

д) Деликт

15. Ежелгі Римдегі рим құқығының қайнар көзі 12 кестеден тұратын кодекс атауы?

а) Грегориан және Гармогениан

б) Юстиниан

в) Азаматтық құқық

г) Неке және отбасылық

д) Квириттік және Суперфиций

16. Римдік қалалық қауымның толыққұқылы азаматтары?

а) патрицийлер

б) квестор

в) Курия

г) триба

д) Деликт

17. Римдегі 10 куриядан құралған тайпа атауы?

а) патрицийлер

б) квестор

в) Курия

г) триба

д) Деликт

18. Рим империясының ең соңғы жаулап алу жорығын жүргізген император:

а) Антоний

б) Цезарь

в) Помпей

г) Траян

д) Октавиан

19. Рим империясының ресми түрде Шығыс және Батыс империя болып екіге бөлінген жылы:

а) 355 ж

б) 365 ж

в) 395 ж

г) 405 ж

д) 375 ж

20. Рим сенатының мүшелерінің саны:

а) 300 адам

б) 250 адам

в) 200 адам

г) 150 адам

д) 100 адам

21. Римдегі сенат жиналысын басқарушы:

а) Патриций

б) Ақсақал

в) Консул

г) Плебей

д) Жауынгер

22. Ежелгі Римдіктер гректің Зевс құдайын өз тілінде қалай атады?

а) Нептун

б) Вулкан

в) Марс

г) Юпитер

д) Сатурн

5-тақырып «Франктердің мемлекеті мен құқығы»

Феодалдық тәуелділіктің қалыптасуы және оның нысандары.

Франктерде мемлекеттің пайда болуының ерекшеліктері. Рим империясы Еуропаның ескі мемлекеттеріне жататын, онымен қатар күшті жаңа мемлекеттер пайда болды. Жаңа халықтар бір - біріне ұқсамайды, олардың құрылысы тайпаларға ұқсайды. Олар бір-бірімен жиі соғысатын. Парсылардың және римдердің империялары ыдырап, әлсіресе, дала тайпалары күшейіп, өрлеудің жаңа кезендеріне аяқ басты. Бұл тайпалар: ғұн, алаңдар, дала көшпенділері Батыс Еуропаға жылжыды. Еуропада герман тайпалары: франктер, лангобардтар, вандалдар, востготтар және остготтар туған жерлерін қалдырып, басқа жаққа қоныс ауыстыра бастады. Олар Рим империясының Рейн және Дунай өзендерінің арғы жағалауындағы жерлеріне қызығып жүретін. Герман тайпалары бұл жерлерге бұрын да шабуыл жасаған болатын. Бірақ шығыс тайпалары қыса бастағаннан кейін, олардың белсенділігі күшейді. Герман тайпалары бұрыннан Рим империясының шекарасын қорғайтын әскерлерде қызмет атқаратын, бірақ бірсыпыра уақыт өткеннен кейін Рим императорлары герман халқынан шыққан әскерлерсіз өз жерлерінің шекарасын қорғай алмайтынын түсінді. Германдардан құрылған әскерге толық сенуге болмайтын. Оларды басқарған бастықтары өздерін Рим императоры ретінде мәлімдеп, азаматтық соғыс ашатын болды. Рим азаматтары әскерге қызмст істегісі келген жоқ.

Рим халықтары герман тайпаларының бәрін "варвар" жабайы деп атайтын. Бұл сөз гректерден рим

халықтарына көшті, олар римдіктерден басқаның бәрін "варвар" деп атады.

Варварлар Рим империясын солтүстік шекарасы жағынан, франктер Рейн өзені жағынан, готтар, аландар және ғұндар Дунай өзені жағынан қыспаққа алды. Бұл тайпалар бір-біріне ұқсас болмаса да, оларды біріктіретін жалпы бір ортақ нышан - бәрінің атты әскерлері болды. Туғаннан ат құлағында ойнайтын олар өмірлерінің жартысын ат үстінде өткізетін. Рим империясының әскері көбіне ауыр қаруланған лешонерлерден тұратын. Бірақ 378 жылдан бастап гот пен хұндардан жеңілгеннен кейін, өз әскерлеріне өзгеріс енгізді. Оларда да атты әскер құрылды. Рим қоғамы екіге бөлінді: бір жағынан әскери адамдар, екінші жағынан әскерге қатыспайтын азаматтар. Варварлар олай бөлінген жоқ. Олардың бүкіл ер адамдары әскерге қатысатын көсемдердің де және басқа белгілі адамдардың да жеке сарбаздары болатын. Бастық оларды қаруландырды, асырады және басқарды. Варварлар жауынгер болды. Олар көшпелі өмірді қалады, сол үшін де жаңа табыс, жер мен жайлау іздестіруге мәжбүр еді. Ақылды көршілерінен соғыстың жаңа әдістерін жылдам ұғып үйренетін. Сондықтан олар Рим империясын жеңіп, тізе бүктірді.

Рим империясының шекаралары 410 жылдан бастап бұзыла бастады. Италияны вестготтар, Галлияны вандалдар мен аландар басып алды. Төменгі Рейн жағалауында жүз жылдан астам уақыттан бері франктер тұрып жатты.

Солтүстік Африканы вандалдар тайпалары басып алды. Сонымен Рим империясы шегірен былғарысы сияқты құсырыла берді. 455 жылы Африкалық вандалдар Рим қаласын талап, өздеріне бағындырды, Италияны олар Рим императорына қалдырды, оның

әскерлері франктерден тұратын. 476 жылы Одоакргерман әскери бастығы Ромул Августул - соңғы Рим императорын тақтан қуды да, мемлекет билігін өз қолына алды. Алайда оның қолына тигені Рим империясының қаңқасы ғана болатын.

Ондаған ғасырлар бойы Рим бүкіл дүние жүзінің біраз елдеріне билік жүргізді. Ал енді оның дәуірі аяқталды. Ескі дүниенің күндері санаулы еді. Сонымен қатар жаңа дүние туды. Олар қазіргі Еуропа мемлекеттерінің негізін қалады. Сондықтан 476 жылды тарихшылар жаңа кезеңнің, жаңа дәуірдің басы деп санайды. Ежелгі мемлекеттердің орнына орта ғасырлар мемлекеттері келе бастады. Римді басып алған тайпалар Еуропа жерінде жаңа мемлекеттердің, яғни қазіргі Еуропаның негізін құрды. Рим империясының қаңқасынан пайда болған Франк мемлекеті ертефеодалдық Еуропаның ең ірі мемлекеттерінің бірі деп саналды. Ол дамуының ең жоғары шегінде қазіргі Франция, Бельгия, Люксембург, Нидерланд мемлекеттерінің кейбір аудандарын, ГФР, Италия және Испанияның жерлерін біріктірді. Демек, Франк мемлекетінің 400 жылдық тарихы қазіргі Еуропа мемлекеттер көшінің басы деп санауға болады.

Франк мемлекетінің пайда болу процесінің өзіндік ерекшеліктері көп. Галлия - Римнің ең бай провинциясы. Біздің дәуірдің бас кезіндегі V ғасырда ол өте терең дағдарысқа ұшырады. Құлдар, колондар, шаруалар, қаланың кедейлері көтеріліп, өздерінің жаулары германдық тайпалармен тізе қосып, билеуші таптарға қарсы шықты. Сондықтан Галлияның көп жерлері вестготтар, франктар, бургундтердің арасында өзара бөліске түсті. Герман тайпаларының ең күштісі - салистік франктар еді. Олар небәрі жиырма жылдай ғана уақытта мемлекеттің көп жерлерін бағындырып, басып

алды.

486 жышы Суассон деген жерде франктерден Галлиядағы Римнің соңғы намсстнигі Сиагрий жеңілді. Салистік франк тайпаларын белгілі Меровинг руының өкілі, он тоғыз жасар Хлодвиг басқарды. Франктер әскери шабуылдармен өз жерлерін кеңейте берді, бесінші ғасырда бүкіл франк корольдері Меровинг руының тұқымдары болатын. Бірақ олардың қоғамдық құрылысында әскери демократияның қалдықтары өте көп сақталған еді. Христиан дініне ету үшін Хлодвиг өзінің әскерінің келісімін он жылдай күтті. 496 (497) жылы Рим католик шіркеуімен одақ құрғаннан кейін ғана өзінің жағдайын нығайтты. Суассон жеңісінен кейін 22 жыл өтті. Енді Хлодвиг мемлскетінің шекарасы Пиренейден Жерорта теңізіне дейін созылды, Рейн өзенінің оң жағалауы да оған кірді.

Франктер Галлияны басып алғаннан кейін оларда таптық қоғамның құрылуы мен мемлекеттің пайда болу процестері жедел өтті. Франктердің әскери көсемдері Галлияға жорыққа барып келгеннен кейін қатты байыды. Олар жаңа жерлерге, малға, құлдарға ие болды. Кейін басы бос туысқандарын да өздеріне бағындыра бастады. Франк шаруалары жаңа жерде қауым құрды, ол марка деп аталды. Қауымдағы бүкіл орман, жайлау, құнарлы жерлер марканың жеке меншігінде болды. Франктердің көбі жеке бостандығы бар адамдар болғандықтан, олар ауыл шаруашылығын мемлекет басқару функциясымен қоса атқарды. Олардың құқықтары мен міндеттері мынандай болатын: әскерге қатысу, жүздіктің жиналысына бару, сот шешімдерін орындау, сот қызметкерлерін сайлау, әскери табысты бөлісу. Әрбір бос франктің үйі, жер үлесі, шетелден келген құлды, яғни, жартылай бостандығын сақтаған литті жеке меншігінде ұстады.

Бұдан басқа оның ормандарды, жайлауларды, суды басқаларымен қатар пайдалануға құқығы бар болатын.

Бір ауданның адамдары қауым құратын. Қауымның адамдары бір біріне көмек беретін, өлген адамдардың жерін және бөлінбеген жерлерді бірге пайдаланатын. Ерікті франктерге франк аксүйектері қарсы тұрды, бірақ алтыншы ғасырда олар ерікті франктерді әлі езуге сала алмаған еді. Ма-ңызды мемлекеттік қызмет орындары аксүйектердің қолында болатын. Олардың жеке меншігін шетелдік құлдар және кейбір тоуслді адамдар құрайтын.

Құнарлы жерлер үлеске бөлініп, әрқайсысы жеке отбасыларға пайдалануға берілді. Уақыт өте келе жаңағы үлестер әр отбасының жеке меншігіне айналды. Жаулап алған жерлердегі бағынышты халық сезіне түсті. Бірақ Римдік аксүйектер өздерінің байлықтарын сақтап қалған болатын. Франктердің және галлоримдердің аксүйектері өзара аралас-құралас болып, біріге бастады. Олар халықты өздерінің үстемдігіне көндіріп, ортақ мүдделерін қорғау үшін мемлекет құрды. Рулық қоғамның орнына мемлекеттік құрылыс пайда болғаны да осы кезең.

Мемлекетті жоғары лауазым иесі-король басқарды. Оған әскер, түрме, басқа күш қолданатын органдар жәрдем жасады. Франктердің жерлері округтерге белінген еді. Олар паги деп аталды.

Франктердің бірінші королінің есімі Хлодвиг (486-511). Ол Меровин-гтер руынан шыққан косем. Хлодвиг әскерге басшылық еткен уақытта бүкіл Галлияның жерлерін франктер басып алған болатын. Оның ақыл-ды іс-әрекеттері аз емес. Айталық, ол христиан дінін қабылдап, Рим ка-толик шіркеуінің қанатының астына кірді. Король атағы оның ер балаларына мұралықпен берілетін. Сондықтан франк

мемлекетінің корольдері Хлодвигтің тұқымдары болатын. Корольдің қолында маңызды мемлекеттік артықшылықтар болды. Ол халық әскерін басқарды. Ол оскерге франктер ғана емес, галло-римдер де қатысатын. Король епис-коптармен және жоғары вельможалармен ақылдасып, бүкіл жоғары қызметкерлерді тағайындады. Оларға сыйлық ретінде жер және басқа заттар таратты. Корольдің сарайы ең жоғарғы мемлекеттік орган болды.

Франк мемлекетінің пайда болуы.

Франк мемлекеті ерте-феодалдық мемлекеттер қатарына жатады. Бұл мемлекет феодалдық қарым-қатынастарға құрылған. Мұның өзі жаңа қарым-қатынастар үстемдік ететін екі топты жоғары көтерді. Олар франктер мен галлоримдер. Дегенмен олардың феодализмге келу жолы бірдей емес еді. Франктер феодализмге рулық қоғам ыдыраған соң келсе, римдер құл иеленушілік қоғамның барлық кезендерінен өтіп, құл иеленушілік дағдарысқа ұшырағаннан кейін ғана феодализм жүйесіне бет бұрды.

Франк монархиясының бірінші кезені Меровингтердің монархиясы деп аталады. Хлодвиг қайтыс болғаннан кейін оның балалары бір-бірімен тіл табыса алмай, соғыс бастады. Бұл шиеленіс жүз жылдан аса уақытқа созылды. Мемлекет бірнеше рет ұсақ тәуелсіз мемлекеттерге ыдырап кетті. Жетінші ғасырдың басында Король феодалдарды өзіне қарату үшін жерге қатысты жаңа саясатын жүргізе бастағаннан кейін ғана жағдай тынышталды. Ол феодалдардың жеке меншігіне көптеген жер үлестерін таратты. Бұл жерлер "бенефиций" деп аталатын. Жер үлесін алған феодал корольге қызмет істеуге міндетті болды. Кейін бұл жерлер аллодқа айналды. Аллод дегеніміз - толық жеке меншікке жататын жерлер. Сонымен, корольдің

жасақтары мен әскерлері жерге ие болды. Меровингтер тұсында бұлар тез байып кетті. Феодалдармен қатар шіркеу де ауқаттанып, нығая түсті.

Франк шаруаларының да жағдайлары өзгерді. Олардың арасында саралау процесі басталды. Шаруалардың кебі жеке бостандығын жоғалтып, жерінен айрылып, амалсыз прекарлық қағаз /грамота/ жазуға тиісті болды.

Прекарий Шаруа өзінің экономикалық тәуелсіздігін қорғай алмайтынын көріп, меншігіндегі кішкентай жер үлесін өміршіге беруге мәжбүр болды. Өмірші сол жерді оған кері қайтарып, қосымша жер кесіп берді. Бірақ ендігі жерде шаруа өзінің феодал әміршісіне қарыздар болып қалды. Оны өтеу үшін жұмыс істеп, салық төлеуіне тура келді. Прекарлық қағаздарда (шарттарда) шаруаның жеке басының міндеті туралы ештеңе айтылмады. Бірақ бұл шарт шаруаның жеке басын феодалға бағындыруға жағдай туғызды.

Бенефиций - феодалдық үстемдігінің екінші түрі. Жерді берген адам бұл шарт бойынша "сеньор, вассал" деп аталады. Ал жер алған адам "бенефициарий" делінеді. Вассал екеуінің арасындағы шарт бойынша шаруа жерді алғаны үшін әскери міндетін өтеуге тиісті. Бенефициарий керек кезінде жылына бір рет қырық күн вассалдың әскерінде соғысуға міндетті еді. Кейбір жағдайларда ол мемлекеттік аппаратта басқа да қызметтер атқаратын. Осылайша Франк мемлекетінде біртіндеп вассалитеттік қарым-қатынастар орныға бастады. Феодалдардың жерге жеке меншігі күшейген сайын, олардың әскери, полиция, сот және қаражат биліктері де нығайды. Олар өздерінің күшейген биліктерін иммундық қағаздармен белгіледі. Феодалдардың қолында осындай иммундық қағаз болса,

мемлекеттік қызметтегі адамдардың юрисдикциясына бағынбауға құқылы болатын. Сот, полиция, қаражат қызметтері феодалдың қолында жинақталды. Феодал өзінің жерлерінде тұрып жатқан адамдарға сот, әкімшілік және азаматтық билікті жүргізуге құқылы еді.

Франк ақсүйектерінің күшеюіне галлорим магнаттарының әсері тигенін айта кетуіміз керек. Біріншіден, галлоримдердің саны басым болды. Екіншіден, олар франктердің ақсүйектерімен қосылып, бір сословие құрды. Рентаның пайда болуы, ірі жеке меншік иесінің ұсақ жеке меншік иесін қанауы және байлықтың арқасында қызмет-бабымен жоғарылауы, шаруалардың тәуелсіздігін жоғалтуы - осы нышандардың бәрі феодалдандыру процесінің өркен жайғаның дәлелдейді.

Германдар мен галлоримдер қарым-қатынастарының бір-біріне тигізгені әсері этика санасынан да көрінеді. Франктер, бургундтер, алемандар және галлоримдер ассимиляция процесіне ұшырады. Бұл процесте галлоримдердің ықпалы, олардың жоғары мәдениеті, тілі, құқығы және саяси мәдениеті мықты әсерін тигізді. Бірақ, германдардың әлеуметтік-мәдени әсері де осал емес еді. Олар да өздерін ең маңызды саналарда көрсете білді. Мемлекет франк мемлекеті деп аталып, басқа атауларда бәрі көбіне франктердің тұрмыс салтымен тығыз байланысты болды.

Мемлекеттік құрылыс Франк мемлекетінің ерте феодалдық монархиясы күрделі де, шиеленіскен жолмен орнықты. Күшті мемлекеттік аппарат құрылғаннан кейін ол өз күшін, бостандығын сақтаған франктерді үстем тапқа бағындыру үшін және көрші мемлекеттерді басып алу үшін пайдаланды.

Карл Мартеллдің реформалары. Карл Мартелл

(715-741 жылдары) майордом қызметін атқарды. Оның реформаларын жер реформасы деп атауға болады. Король ретінде ол езінің ісін саяси қарсы тұрған адамдардың жерлерін тәркілеуден бастады. Бұдан кейін шіркеудің де жерінің бір белегін тартып алып, секуляризацияға ұшыратты. Ол корольдің жер қорын құрды. Бұл жер қорын ол "жаңа аксүйектерге" бенефиций ретінде таратып берді. Бенефиций жерлерін алған феодалдар корольдің әскеріне қызмет істеуге тиісті еді. Олар әскерге өзінің қаруланған адамдарымен келуге мәжбүр болды. Бенефициарийге берілген жердегі тәуелді шаруалар. Бенефициарийлерге салық төлеуге тиісті еді. Сонымен, бенефиций шарттары өмірге вассалитет қарым-қатынастарын әкелді.

Бенефицийден басқа коммendaция, прекарий және өзін құлдыққа сату сияқты шарттар жиі кездесті.

Карл Мартеллдің реформасынан кейін Франк мемлекетінде орталық билік нығая бастады. 751 жылы Карлдің баласы Пипин феодалдар мен шіркеу қызметкерлерінің жалпы жиналысында король болып санланды. Мемлекеттің гүлденген кезеңі ұлы Карл басқарған уақытпен тұстас (ҮШ-ғасырдың екінші жартысынан IX ғасырдың бас кезіне дейін). Ол мемлекеттің шекарасын үлкейтіп, Батыс Германияны, Солтүстік Италияны және Солтүстік Испанияны мемлекетіне қосып алды.

Ірі феодалдар мен шіркеу қызметкерлері корольдің кеңесіне кіретін. Бұл Кеңес корольдің билігін шектейтін. Көктемде феодалдар өздерінің Ұлы жиналыстарына қатысатын, бұл жиналыс "Наурыз дала" деп аталды. Феодалдар осы жиналысқа қаруланып келетін және өздерінің әскери дайындығын көрсететін. Ірі феодалдар осылайша корольдің билігін шектейтін еді.

Хлодвиг әртүрлі әдіс қолданып, қарапайым әскер басшысынан жеке басшыға айналды. Жеке билік үшін Хлодвиг тайпалар көсемдерінің көзін жойды, туысқандарды да өлтірді. Неше түрлі арамдықтарды қолданудан ол тайынған жоқ. Хлодвиг христиандардың дінін алып, мемлекетті нығайтты. Бірақ корольдің билігі күшті болғанымен, рулық қоғамның кейбір басқару органдары сақталып қала берді. Франктердің жалпы тайпалар жиналыстарының орнына "Наурыз дала" деген жиналыстар келді. Мұндай жиналыстарда Хлодвиг әскерінің сапасын талпынады. Жетінші ғасырдан бастап Наурыз дала жиналысы ақсүйек қызметкерлердің жиналысына айналды. Король және оның тәңірегіндегілер шешімдері алдымен осы Наурыз дала жиналысында талқыға салынатын.

Корольдің өзі бейбітшілік кепілі болды, ол қауымның шығарған шешімдерін орындайтын, заң шығаратын. Король әскер, сот процесі туралы заңдар шығарды. Король өз билігін мұрагерлік түрінде балаларына қалдыру құқығын иеленді. Корольдің қызметкерлері министрлер деп аталды.

Олардың арасындағы басты қызметкердің лауазымы - майордом болды. Бұрын майордом сарайдың шаруашылық ісіне ғана жауап беретін, келе-келе оның билігі күшейіп, ең беделді қызметкерге айналды. Ол корольдің бірінші көмекшісі және орынбасары болды. Майордомның қолындағы билікті пайдаланып, мемлекеттік төңкеріс жасаған жағдайлар да кездесті. Майордом король сарайының басшысы болғандықтан, қызметкерлердің барлығы соған бағынатын. Қызметкерлердің басым көпшілігін ол өзі тағайындайтын.

Пфальцграф-корольдің сарайындағы сотты басқаратын лауазым иесі.

Тезаурий - дәулетті сақтаушы, ол бүкіл материалдық игілікке ие болып, соның сақталуына жауап береді. Ол мемлекет қазынасының сақталуына да жауапты болды. Франк мемлекетінде корольдің және мемлекеттің қаражаты бірге сақталатын.

Маршал-корольдің атты өскерін басқаратын адам.

Архикапеллан-корольдің діни қызметкері. Сарайдағы шіркеу қызметкерлерінің ішіндегі ең жоғары дінбасы. Ол міндетті түрде король кеңесінің мүшесі болды. Камерарий-король қазынасына салықтың түсуін бақылаушы және сарай мүлкінің сақталуына жауапты адам. Аталған қызметкерлердің ара-сындағы биліктердің бөлінуі әлі де зерттей түсуді қажет етеді. Ссбебі-қызметтік иерархия әлі жеткілікті анықталмаған.

Мемлекет жерлері паги деп аталып, аудандарға бөлінетін. Оларды бас-қаратын графтарды корольдің өзі тағайындайды. Графтың қарауында әскер паги жүздікке бөлінді. Жүздікті басқаратын адамды халық сайлайтын. Жүздік қауымға белінді, қауымда жергілікті өзін-өзі басқару принциптері сақталды.

Бірнеше округтер герцогтіктерге бірікті, оларды герцог басқарды. Гер-цогтер басқару қызметінен басқа шекараны қорғауға тиісті болды. Өмірдің басқа саласында оның функциясы графтың қызметіне ұқсас.

Сот. Жоғарғы сот билігі монархтың қолында болды. Ол сот қызметін аксүйектердің өкілдерімен бірлесіп атқарды. Корольдің кеңесі ең ауыр қылмыстарды қарайтын.

Бірақ сот функциялары бұрынғысынша қауымның билігінде қала берді. Қауым өз жерінде жасалған қылмыстарға жауапты болды, сотқа қатысты, акт берген адамдарды белгіледі, келмеген адамдарды сотқа апаруға тиісті болды және вергельд деп аталатын

айыппұлды туыскандарына келсуге көмектесті.

Негізгі сот органдары-жүздіктің соттары. Олар бұқара халықпен тығыз қарым-қатынас жасады, сондықтан мұндай соттың абыройы жоғары еді. Олар өз қызметінде халықтың әдет-ғұрпын сақтап, кебіне сол нормаларды қолданатын. Бірақ бірте-бірте олар да монархияның құралына айналып, өзінің тәуелсіздігін жоғалта бастады.

Жүздіктің сотын тунгин басқаратын. Сот қызметкерлері соттың рахинбургтері деп аталды. Сот мүшелігіне бай әрі құқық мәселелерін жетік білетін адамдар сайланды. Сот мәжілісіне тәуелсіз және құқығы толық ерікті адамдар қатыса алатын. Король сайлаған адамдар сот процесінің дұрыс және заңды өтуін ғана қадағалайтын.

Әскер. Франк мемлекетінің халық әскері феодалдық әскерге айналды. Меровингтер кезеңінде әскердің негізін корольдің сарбаздары құрайтын. Олар жақсы қаруланған және жеткілікті жалақы алатын. Сондықтан олар король тағының басты тірегі болып есептеді, шаруаларды басу үшін король өзінің сарбаздарын жұмсайтын. Кәсіпқой әскермен қатар халық әскерлері де сақталды, олар басқа мемлекеттермен соғысқан жағдайда керек еді. Бұл әскерлер бірте-бірте тек қана көмек беретін әскерге айналды. Корольдің кәсіпқой әскерлері де жерге ие болғаннан кейін корольге бұрынғыдай біржола бағынбайтын болды. Осы себептер әскерді әлсіретті де, Карл Мартелл әскерде реформа жүргізуге мәжбүр болды.

Каролингтер монархиясының ерекше нышандары сегізінші ғасырдан IX ғасырдың ортасына дейін сақталды. Сегізінші ғасырдың басында Франк мемлекетіне әскери қауіп төнді. 718 жылы арабтар

Пиреней жарты аралын өздеріне толық бағындырып, Галлияға кірді. Сол жылы олар Септиманияны жаулап, Аквитания мен Бургундияға көз алартты. Ол үш мемлекеттің майордомы ретінде корольдердің орындарын әдетте босалқы ұстады. Оның ең табысты реформасы-әскери реформа еді.

Реформаның негізгі мәселесі - бенефиций. Бенефиций үшін рыцарьлер әскерге келетін болды. Олар ақы ретінде жер алушы еді. Жер үлесі бенефиций деп аталды. Бенефиций әкесінен баласына мұра ретінде берілетін. Жер берумен бірге әскерге қатысу міндеті де жүктелді. Бұл реформа әскерді күшейтті де, соғысты табысты ету үшін жаңа мүмкіншілік туғызды. Корольдің өзі әскерін өз халқына қарсы пайдаланған кездері де болды.

Король әскерге байлығы орташа адамдарды жинайтын. Олар негізінен атты әскерде қызмет етуге тиісті болды. Мықты әскер жасақтау үшін Карлге қанша уақыт керек болғаны белгісіз. Бірақ 832 жылы Пуатье деген жерде арабтарды тоқтатып, жеңгені анық. Арабтардың басшысын, Испанияның наместнигін - Абдар Рахманды өлтірген кісі. Арабтар келесі күні кейін бұрылып кетті. Карл -"Мартелл" деген ат алды, бұл сөз "балға" деп аударылады. Карл Мартелл бүкіл Еуропаға қауіпсіздік туғызған арабтардың экспансиясын тоқтатты. Арабтардан кейін Карл және оның Қысқа Пипин деген баласы (751-768) Аквитанияда, Прованс, Септимания жерлерінде корольдің билігін қалпына келтірді. Алемандар мен баварларды өздеріне бағындырып, фриз бен сакстерді салық төлейтін етті. Осы саясат Карлдың абыройын көтеріп, Франк мемлекетін күшейте түскен еді. 751 жылы Пипин Қысқа Франктың королі болып таққа отырды, оны Суассон қаласында король етіп жариялады. Сонымен

Меровингтер әулетінің билігі аяқталып, Карлдың атымен аталған Каролингтер әулетінің билігі басталды. 775 жылы Пипин Рим папасына көмек беріп, оның қорғауына кірді. 768 жылы Пипинның баласы Карл таққа отырды, ол лангобардтармен соғысып, 774 жылы Альпы тауларынан өтіп, Италияны жеңді. Шынында, ол енді франктердің және лангобардтардың королі болып, Римның басшысына айналған еді.

Карл шабуылын тоқтатқан жоқ. Ол солтүстік Германиядағы сакстерді өзіне бағындырып, христиандардың иелігіне айналдырды да, маврлерден Испанияның солтүстігін тартып алды. 800 жылы ол франктердің, Батыс Германияның және Солтүстік Италияның басшысы болды. Сол жылы Рим папасы Лев үшінші басына тәж кигізіп, оны Рим империясының Ұлы императоры деп атады. Енді франктердің королі Ұлы Карл қайтадан Рим империясының басшысына айналды. Император шіркеуге қол үшін беріп, тылым мен білімге жол ашқысы келді. Ол өзі жазу білмесе де, латын мен грек тілін жақсы түсінетін. Сондықтан халыққа арналған заңдар жазып шығаруға тапсырма берді.

Каролингтердің әскери реформалары тәуелсіз шаруалардың санының өсуіне әсерін тигізді. Енді үш, яғни, төрт жер үлесі бар шаруалар атты әскерге қатысуға тиісті еді. Бұл жағдай шаруаларды әскерге қатысудан босатты деп санауға болды. Шаруалар сот процесіне көбіне қатыспайтын. Сөйтіп олар белсенді рөлінен біртіндеп айырыла бастады.

Тоғызыншы ғасырдың басында Франк мемлекеті өзінің мейлінше нығайған ең жоғарғы сатысына көтерілді. Ол бүкіл Батыс Еуропаны бағындырды. Шекара бойында оның күшті жаулары болған жоқ. Бұл бір тұтас мемлекет құрған ұлттарды біріктірген

әскермен соғыс жолы ғана еді. Франк қоғамының экономикасы натуралдық сипат алды, яғни, аудандардың арасында мықты байланыс болған жоқ. Франк мемлекетінің ыдырауына әкеліп соққан бұдан да басқа себептері аз емес.

843 жылы Верден қаласында құрылған шарт негізінде мемлекет үшке бөлінді. Ұлы Карлдың немерелері атасының империясы үшке бөлді: олардан болашақта Франция, Германия және Италия мемлекеттері құрылды.

Тест тапсырмалары:

1. Франк мемлекетінің негізі бұл:

- а) Хлодвиг
- б) Карл Мартелл
- в) Ұлы Карл
- г) Хлотар
- д) Луи

2. Салистің заңы бойынша өлім жазасы қолданылды:

- а) Құлдарға
- б) Еркін франктерге
- в) Патшаға
- г) Литтерге
- д) Еркін франктерге және құлдарға

3. Адам өлтіргені үшін Салистік Шындық қандай жаза түрін белгіледі?

- а) Өлім жазасы
- б) Штраф төлетті
- в) Түрмеге жатқызу
- г) Денесіне жарақат салу
- д) Дұрыс жауап жоқ

4. Кінәлінің «Ерікті мейірімді куәлілерге» ретінде процесске қатысушы туыстары, достары қалай аталды?

- а) Жауаптылар
 - б) Сотталушы
 - в) Айыптылар
 - г) Бірге қылмыс жасағандар
 - д) Куәгерлер
5. Салистік Шындықта бойынша сот процесі кінәні дәлелдеу ретінде қалай атады?
- а) Кінәлінің кінәсін мойындауы
 - б) Кінәлінің жасы
 - в) Кінәлінің материалдық жағдайы
 - г) Дұрыс жауап жоқ
 - д) барлық жауап дұрыс
6. Франк мемлекетіндегі селолық қауым қалай аталды?
- а) Ауыл
 - б) Колхоз
 - в) Марка
 - г) Село
 - д) Совхоз
7. Франк мемлекеті құқығының ерте естелік ретінде солистік шындықты мінездемеңіз?
- а) Жан-жақты заңи еркіндікті бекіту
 - б) Формализм
 - в) Заңи теңдік
 - г) Жалпы түсінік болмауы
 - д) Құқықтық салаға бөлу
8. Франк мемлекетіндегі «Варварлық шындық» — бұл:
- а) Заңгерлер шығармасы
 - б) Құқық кітаптары
 - в) Моральдық нұсқаулардың жиынтығы
 - г) Соттық, соттар үшін басшылық
 - д) Заңдар

6-тақырып.
«Франция және Англияның феодалдық мемлекеті
мен құқығы»

Мемлекеттіліктің пайда болуы. Францияның
феодалдық ыдырау кезеңі.

Натуралдық шаруашылық үстемдігі, қолөнер мен сауданың нашар дамуы Ұлы карл империясының өркендеуіне мүмкіншілік туғызған жоқ. 843 жылы Верден қаласында құрылған шарт бойынша империя үшке бөлінді. Қазіргі Франция, жерлері Қасқа Карлдің иелігіне тиді.

10 ғасырдың соңында Францияда Францияда 10000-дай феодалдық иеліктер болатын. Олардың жер көлемдері әртүрлі болды және сеньория деп аталды. Сеньориялардың біреулері корольдің билігінде болса, екіншілері корольге ант берумен ғана шектеліп, өзінің тәуелділігін сақтап қалды. Сол кезеңде Францияда ұлттық билік әлі пайда бола қойған жоқ еді. Француз ұлты 16-ғасырда қалыптаса бастады. Ол галдардың, римляндардың, бриттердің, франктардың ұрпақтарынан пайда болды.

Францияның ең ірі сеньориялары Нормандия, Фландрия, Бретань, Бургундия, Аквитания, Касконь иеліктеріне Инжу, Турень, Мэн, Пуату, Тулуз, Шампан, Паккардия графтіктері жататын. Франция тарихының бірінші кезеңінде көбіне ауыл шаруашылығы басым болатын. Қолөнер егін шаруашылығынан енді-енді бөліне бастаған. Шаруашылығы натуралдық болғандықтан, тауар-ақша қарым-қатынастарының дамуы өте төменгі деңгейде еді.

Францияның мемлекеті және құқығы тарихының кезеңдері:

1. Кезең – феодалдық ыдырау кезеңі (IX-XII ғғ)

2. Кезең – сословиелідегі өкілдік монархия кезеңі(XIV-XV ғғ)

3. Кезең – шексіз монархия кезеңі (XVI-XVII ғғ)

Француз мемлекеті Каролингтер империясы құрылған соң пайда болды. Негізгі антагоникалық топтар болып феодалдар мен феодалдық-тәуелді шаруалар табылды. Өзінің таптық мәні бойынша мемлекет феодалдар диктатурасы болып табылады.

Феодалдық ыдырау кезеңі. Қоғамдық құрылым.

Өндірістің негізгі құралы жер үстемдік құрушы топтың монополиялық меншігіне айналады. Шаруалардың тұрақты пайдалануына, ал кейбір жағдайларда иелігінде қожайын жерінің аздаған учаскелерінің-порцел-лолар ғана болады.

Феодалдық – тәуелді шаруалардың негізгі тобы болып серволар (өз қожайынына жеке және мұрагерлік тәуелділікте болған, сол үшін бірқатар міндеттерді атқарған және салықтар мен төлемдер төленген) мен виллондар (жеке бас бостандығы бар, өз парцеллосын басқа тұлғаға сата алған, сеньорлық міндеттерден босатылған) табылған.

Мемлекеттік құрылым. Мемлекеттің басында патша тұрған, оның билігі сайланбалы болған (патшаны оның вассалдары мен шіркеудің жоғарғы иерархтары сайланған). Мемлекеттегі жағдайға әсер ететін жалғыз жалпы мемлекеттік орган ретінде патша куриясы (Ұлы кеңес) қызмет еткен, ол патшаны вассалдары мен шіркеудің жоғарғы иерархтарынан құралған. Ұлы кеңес съезд нысанында жұмыс істеген, ол патшаны төрағалық етуімен жиналып отырған.

Бұл кезеңде басқарудың арнайы органдары болған жоқ. Лауазымды тұлғалар министериялар – болып патша сарайының шаруашылығын басқаратын сарайды басқарушылар табылды. Патшаның иеліктері

домен деп аталды. Бүкіл домен округтарға – превотаждарға бөлінді, олардың басында преволар тұрды. Орталықтағы минимтериалдар мен жергілікті жерлердегі преворлар патша тағайындайтын және олар патшаның өкімдерін бұлжытпай орындайтын.

Сот. Әрбір еркін адамның «теңдік соты» арқылы соттасуға құқығы болатын, нақты бір адамның соттылығы оның қоғамдағы әлеуметтік жағдайына қарай анықталатын. Жоғарғы сот болып Патша куриясы табылатын. Жергілікті жерде сенвориалдық юстиция үстемдік құрған, ал жоғарғы рангілі сенворлар үлкен сот билігін – «жоғарғы юстицияны» иеленген, бұл оның жазасы жазалатын қылмыстарды тергеуді білдіретін.

Франция сословиялік-өкілдік монархия және шексіз монархия кезеңі

Қоғамдық құрылым.

Тауар ақша қарым-қатынастарының дамуы шаруалардың құқықтық жағдайларын өзгертті. Сервтердің саны азайды да, шаруалардың көбі ерікті ценз төлеушілерге айналды. Олар өздерінің сенъорларына ценз деп аталатын ақша рентасын төлейтін болды. Рентаның бағасы біртіндеп өсе бастады. Франция мен Англияның арасындағы жүзжылдық соғыс феодалдық қанаушылықты күшейтті де, шаруалардың жағдайын нашарлатып, таптық күрестің шиеленісуіне әкеліп соқты. Соғыс уақытында көптеген феодалдардың жерлерін король тәркілеуге ұшыратып, өзін жақтайтын уақ феодалдарға алып берген болатын.

14-15 ғасырларда Францияда сословиелік құрылыс аяқталды. Соның нәтижесінде үш ірі сословие пайда болды: Бірінші сословиеге шіркеу қызметкерлері жататын. Король Рим папаларымен күресіп, 14 ғасырда оларды жеңіп шықты. Шіркеу қызметкерлері француз

ұлтының бір бөлегі деп саналды және корольдің заңдары бойынша өмір сүретін болды.

Шіркеудің құқығы шектелді де, юрисдикциясы азайды.

Шіркеу бұрынғыдай өзінің сот иммунитетін сақтап қалды, салық ретінде өз шаруаларының табысының оннан бірін алатын. Ол мемлекет аппаратында қызмет еткен босады да, салық төлегенде белгілі бір жеңілдіктерге ие болды.

Мемлекеттің екінші қоғамдық топтары- дворяндар, ақсүйектер. Олар бұрынғыдай өзінің сот және салықтық иммунитетін сақтады. Дворяндар жабық, консервативтік сословие болатын, олар корольдің вассалдары емес, қызметшілері болып саналатын. Тек дворяндар жерді жеке меншік ретінде иеленуге құқылы еді. Рента құқықтарының бәрі мұрагерлік жолымен берілетін. Дворяндар атақ алуға, елтаңба да иеленуге құқылы болатын. Бұдан басқа олардың сот жеңілдіктері де көп еді, мемлекетке салық төлеуден де босатылған болатын. Олардың жалғыз міндеті – корольдің әскерінде қызмет атқару.

Шаруалардың арасында серварлардың (жеке тәуелді шаруалардың) орнына цензитариялар-жеке бостандығы бар шаруалар мен цензивалар-мұрагерлік жер үлесін ұстаушылар келді. Негізгі үш сословияның қалыптасуы аяқталды, олар: дін қызметкерлері, ақсүйектер және «үшінші сословия», бұл сословиеге халықтың қалған барлық бөлігі кірді және олар салықтар төлеп, әртүрлі міндеттерді атқарды.

Мемлекеттік құрылым. Саяси ыдыраушылық жойыла бастады. Мемлекет сословиелік-өкілдік монархия санының иеленді: қатысты түрде қуатты патша билігі сословиенің өкілділігі – жоғарғы кеңесуші кеңеспен-Бас шарттармен үйлеседі. Барлық үш сословие – Бас шарттарда жеке палаталар ретінде орнығады.

Барлық сұрақтар палаталарда жеке-жеке қарастырылатын болды, шешім дауыстардың көпшілігімен қабылданып, шешімді бекіту барлық палаталардың бірлескен жиналысында жүзеге асты.

Мемлекеттік басқару органдарына мыналар жатты: мемлекеттік кеңес-басқарудың жекелеген салалрына жалпы жетекшілік пен бақылауды жүзеге асырды, есеп палатасы-қаржылық басқарудың жоғарғы органы және Парламент-жоғарғы сот.

Лауазымды тұлғалардың арасында ерекше маңызды мыналар иеленді: канцлер – лауазымды тұлғалардың қызметіне ағымдағы басқару мен бақылауды жүзеге асырды; коннетабль – патша әскерінің қолбасшысы; камерарий – патша қазынасын басқарды; пптиндер – патшаның ерекше тапсырмаларын орындайтын патша кеңесшілері және легистер – рим құқығы курсың менгерген шенеуніктер.

Жергілікті басқару. Патша доменінің аумағы бірдей әкімшілік бірліктерге-бальяждарға бөлінді, олардың басында патша тағайындайтын шенеуніктер-бальялар тұрды. Бальяждар превотаждарға бөлінді, ал олар переворлар басқарды. Переворлардың қолында округтағы әскери, әкімшілік, қаржы және сот билігі үйлескен болатын. Қалаларда қалалық өзін-өзі басқару органдары- коммундар болған.

Сот. Жоғарғы апелляциялық сот болып Парламент табылған, ол бірнеше палаталардан тұрған: үлкен (сот), тергеу палатасы және сұраныстар палатасы.

Франция шексіз монархия кезеңі.

Қоғамдық құрылым.

Бүікіл кезеңдегі тарихтың негізгі сипаты болып феодолизмнің қойнауында капиталистік өндірістік қатынастардың туындауы табылады. Осыдан барып, негізгі қанаушы тап-феодалдардан басқа,

қанаушылардың жаңа табы – буржуазия пайда болды, ол қалалық патрицаттан – бай саудагерлерден құралды.

Мемлекеттік құрылым.

Шексіз монархия заң шығарушы, атқарушы және сот биліктерінің қызметін мұрагер басшысы - патшаның қолына шығарумен сипатталды. Бұл Бас шарттардың қызметінің тоқтатылуына алып келді, Парламенттің құқықтары бірден шектелді, шіркеу толығымен патшаға бағынады.

Жергілікті басқару. Патшалықтың аумағы генералитетке, губернаторлықтарға, диоциздерге, бальяждарға және интенданттықтарға бөлінді, олар қаржылық, әскери, шіркеулік, сот және әкімшілік мекемелердің аумақтық бөлімшелеріне сәйкес келеді. Жергілікті жердегі басқаруды интенданттар-патшалық үкіметінің аса өкілетті тұлғалары жүзеге асырды.

Сот. Қарастырылып отырған кезеңде бір мезетте бірнеше сот жүйелері қызмет етті: патшалық, сенъориалдық, қалалық және шіркеулік соттар, алайда олардың құдіреті нақты ажыратылмайтын.

Құқықтың негізгі сипаттары.

Феодализм таратылғанға дейін Франция біртұтас құқықтық жүйені білмеген. Құқықтың аумақтық әрекет ету қағидасы орын алған болатын, яғни, халық өзі өмір сүретін аумақта қалыптасқан құқықтың нормаларына бағынатын.

Қылмыстық құқықта қылмыстардың барлық жиынтығын үш санатқа бөлуге болады:

1. Дінге қарсы қылмыстар;
 2. Мемлекетке қарсы қылмыстар;
 3. Жеке тұлғаларға қатысты қылмыстар;
- Жазалар келесі топтарға жинақталады:
- а) Ауыр жазалар;
 - ә) Мүшелерге зақым келтіруші жазалар;

б)Түрмеде қамау және мерзімдік айдау жұмыстары;
в)Ар ұятқа нұқсан келтіруші жазалар және айыппұл.

Қылмыстық процесс екі кезеңге бөлінді:

Біріншісі, қылмыскерлерді құпия түрде іздеу және хаттамамен рәсімделетін оны анықтауға байланысты қажетті тергеу жұмыстарын жүргізу;

Екіншісі, жариялы және ашық сот өндірісі.

Франциядағы феодалдық құқықтың негізгі нышандары.

Құқықтың қайнар көздері. Франция құқығының дамуының қайнар көздеріне көбіне әдеттер жататын. Бұл кезде жалпы құқық жүйесі Францияда әлі құрылған жоқ еді. Франция екіге бөлінетін, шекара Лаура өзенінен өтетін. Оның оңтүстік жағасында жазбаша құқық қолданылатын еді. Бұл жерлерде рим құқығының әсерлері өте күшті болатын. Рим құқығын университеттерде оқитын. Корольдердің биліктері күшейген сайын, рим құқығының әсері күшейді. Бұл құқық жалпы әдет деп аталатын. Францияның солтүстігінде бұрынан келе жатқан кутюм деген әдеттер қолданылатын.

1453 жылы Карл жетінші кутюмдерді, әдеттерді, соттың формулаларын парламентке басынан аяғына дейін жинап, бекітті. Бұл жұмысты одан кейінгілер де жалғастырды. Сонымен заң күшін алған жергілікті кутюмдер саны 300-ден асты. Абсолютизм кезінде әдеттерді жинап шығаруға тиым салынды.

Жазылған құқықтың қайнар көздеріне жарлықтар, эдиктер, ордонастар жататын. Король билігінің актілері алдымен тек корольдің жерлеріне ғана қолданылды. 16 ғасырдан бастап корольдің актілерін Париж парламенті бекітетін тәртіп қалыптасты. Парламаент бұл актілерді бекітпесе, оның заң күші болмайтын еді.

Король актілерінің рөлі күшейе түсуі – 17-18 ғасырларда қылмыстық құқықтың бір қатар ордонанстары шықты. Бірақ жалпы құқық жүйесі Францияда қалыптасқан жоқ. Оның құқығы да, сотты да өте шиеленіскен және күрделі жағдайда болды.

Жеке меншік құқығы.

Негізгі жеке меншік құқығы жерге қатысты қолданылады. Құқықтың құрылысы иерархиялық болған, олар шектелген сипатта еді. Бұл құқықтар көбіне феодалдардың қолына жинақталды. Жердің бірнеше құқықтық жағдайлары болатын. Оған аллод, бенефиций, феодал жатады. 9-ғасырда бенефиций феодалға айналды. Вассал феодалға ие болу және пайдалану құқықтарын ұстаған еді, жерді пайдаланып алған өнімі оның жеке меншігін құратын, бірақ оның жермен байланысты басқару құқығы шектелген еді.

Қылмыс пен жаза.

Қылмыс жеке ренжісу әкелген іс деп белгіленді. Ол жеке адамдардың мүддесіне байланысты. Әкелген зиян үшін жаза қолданылады. Бірақ 11-12 ғасырларда қылмысты тек қана жеке іс емес, бейбітшілікті, феодалдық тәртіпті бұзатын іс деп түсінді. Жазалар өте қатал болды. Адамдардың жазасын дәлелдемесе де, олар жауапкершілікке тартылды. Қылмыстардың құрамы анық белгіленбеген.

Ең ауыр қылмыстар. Оны жасағандарға өлім жазасы қолданылатын. Бұндай қылмыстарға адамды өлтіру, зорлау, өртеу, ұрлық, діни қылмыстар, өтірік ақша шығару жататын.

Жеңіл қылмыстар. Оларға өлім жазасы қолданылмайды. Жаза түрлері тек қана тәркілеу мен түрмеге қамау болатын.

Қылмыстарды тағы үш түрге бөлуге болатын: дінге қарсы қылмыстар: құдайды жамандау, сиқыр жасау, құдайға сенбеу.

Мемлекетке қарсы қылмыстар: корольге және оның отбасы мүшесіне қарсы істелген қылмыстар, корольге опасыздық жасау, мемлекеттің қауіпсіздігіне қатер төндіру.

Жеке адамдарға істелген қылмыстар. Жазалар. Ауыр жазалар өлім жазасы, өмірлік жер аудару, өмірбойлық каторга жұмысына беру. Екінші түріне дене мүшесін зақымдау жазалары жатады. Жазалардың үшінші түрі түрмеге қамау және каторгаға жіберу. Бұдан кейін масқаралау жазалары, масқарасын шығарып айып төлеу, киімсіз масқаралау. Ең соңғысына айыптар жатады.

Сот процесі. Феодалдық ұсақтау кезінде процесс айыптау тұрғысында өтетін. Оған қатысатын екі жақтың да құлдары тең. Жұртшылықтың көзінше өтетін процестің белгілері бір нышанда сақталды. Негізгі дәлелдерге айыпкердің өз кінәсін мойындау, жазбаша дәлелдеу жататын. Кейбір ордалийлер сақталды: ыссы темірмен және сумен сынау. 18 ғасырда ордалийлер қолданылмайтын болды. Сот процесінде кемінде екі куәгердің көрсеткіші керек еді. Жақын туысқандарды, екі жақтың туысқандарын және оларға қарайтын адамдарды сотқа куәгер етіп шақыруға болмайтын. Азаматтық сот процесі қылмыстық соттан бөліне бастады. Бұл жағдай таптық күрестің күшеюіне байланысты болатын.

Айыптау процесінің орнына тергеу-тексеру процесі келді. Бұл процестің дамуына шіркеудің құқықтары ықпалын тигізді. Жаңа процесс бойынша енді істі қозғау жәбірленуші жақтан мемлекетке көшеді, бұл органда қылмыскерді өздері іздеп, тергеу өткізеді.

Қылмыстық процесс екі кезеңге бөлінеді: бірінші кезең – қылмыскерді іздеп оның тергеуін өткізу, ал екіншіге ашық сот жататын. Бірінші кезеңде жиналған материалдарға баға беріледі. Дәлелдеу процесінде формалдықтың көптеген нышандары сақталған болатын. Сотталған адам кінәсін мойындау үшін қинау әдісін жиі қолданатын. Сынаудың жай және ауыр түрлері болатын. Кінәні мойындау – ең маңызды дәлелдеуге жататын. Осы процестің бірінші кезеңі құпия түрінде өткізілетін.

Корольдің билігі күшейген сайын сенъориалдық және шіркеу соттарының қызмет бабы азайды да, король соттарының қызметтері көбейді және күшейді. Сот жүйесі өте шиеленіскен және күрделі болатын.

Ертефеодалдық ағылшын-саксондық монархия. Англияның мемлекеті мен құқығының тарихының кезеңдері.

Англиядағы ерте феодалдық мемлекеттің пайда болуы.

1. Феодалдық қатынастың гүлденуі. Генрих реформасы. Ұлы Хартия.

2. Ерекше таптық монархия.

3. Англиядағы абсалютті монархия.

1. Англия территориясында б.ғ.5ғ-да Ирлан тайпасының ағылшын , саксон тайпаларымен бірігіп орналасуы кельт тайпаларын құртып , олардың қалғанын өздеріне бағындырды. Британияға орналасқан кезде ағылшын саксон тайпаларында а.қ.қ-ң ыдыраған кезеңі еді. Король билігі орнаған кезде шаруалар жерін бірте – бірте тартып алды., өздерін кіріптар етіп , осы арқылы мемлекет ірі жер иелеріне басқару билігі мен сот билігін берді.

9-11ғғ Англияда феодалдық қатынас біржолата орнады. Барлық шаруалар феодалдық езгіге түсті. Жергілікті ерікті тұрғын халықтың өзінде түрлі мемлекеттік міндеткерліктер атқарды. Сөйтіп феодализмнің орнығуына байланысты а.к. қ-ң қалдығы жойылды. Елдегі бүкіл билік король және оның билеушілерінің қолына жиналды. Король Кеңес ұйымдастырды ол мемлекеттің жоғарғы органы болды. Онымен келіспей король заң шығаруға мемлекеттік басқада істер істеуге құқы болмады. Облыстық және жергілікті сот әкімшілік ұйым есебінде ұзақ уақыт халықтық қауымдық болғанмен мемлекеттік жоғарғы билікке бағында. Мұндай ұйымның негізгі графтықтар және аймақтық жүздіктер болды. Графтықтың басында шириф салық жинады. Сот әкімшілік, полицияға билік орнатты. Граф жерінде жылына екі рет белгілі бай адамның жиналысы өтті. Олар сот ісін қарап, графтықты қорғау мәселесін қарады. Феодалдық процестің орнауы ағылшын саксон жүйесіне де әсер етті.

Оған: Этельберг шындығы, Инэ шындығы, Альфред сот ережесі, Аттельсон заңы,

Кнут заңы шығарылды. Нормандияны жаулап алуы 1066 ж Англияны норманд герцогі Вильгельм жаулап алушы территорияны түгел жаулап алды. Қарсылық көрсеткендерді жойып жіберіп олардың жерлерін Вельгельм өз әскеріне бөліп берді. Женген жаулап алушылар жерге ие болып, король вассалына айналды. Олардың ішінде Ұлы барондар, ірі жер иелері, рыцорлар болды. Францияға қарағанды Англияда вассалға байланысты мынадай қағида болды «менің вассалымның вассалы маған да вассал», - деген қағиданы басшылыққа алды. Бұл жағдай орталық билікті күшейтті. Оны норман жаулап алушыларына

қарсылығынан байқаймыз. Бірақ жаулап алушылар халықты бағындыру үшін король үкіметін қолдауға тиісті болды. Норман билеушілерінің иелік жерлері бүкіл елдің территориясына тарап жатты. Осылай феодалдық король билігі күшейді. Король вассалдары корольға тек әскери міндет емес салық та төлеп тұрды. Король бұрынғы әдет ғұрыптарды сақтай отырып, ол мемлекеттің орталық билігін күшейтуге кірісті. 1086 ж Герман жаулап алушыларының 20 ж-дан кейін халық санағы жүрді. Онда мал, еңбек құралдары, адам саны т.б. түгел есепке алынды. Бұл «книга старшего суда» деп аталатын кітапқа жазылды. Былай аталу себебі бұл есеп кітабы 2 мақсатты көздеді: мүлік салығын жинау үшін Корольға вассалдың жері, малы, мүлкі туралы есеп беру үшін.

Бұл құжат Англияның әлеуметтік құрлымы туралы дерек беріп, феодализмнің бір жолата орнағанын көрсетті. Король билігі күшейді. Елдің саяси бірлігі бекіді. Англияның барлық елдерімен байланысы күшейді.

Тест тапсырмалары:

1. Феод сөзінің мағынасы:

- а) Шіркеу иеліктері
- б) Жер үлесі
- в) Салық жинау правосы
- г) Сыйға берілген жер үлесі
- д) Қолөнер шеберханасы

2. Орта ғасырда Жак деп аталған тап:

- а) Қолөнершілер
- б) Саудагерлер
- в) Шаруалар
- г) Феодалдар
- д) Жалдамалылар

3.Орта ғасырларда Еуропада алғашқы банкирлер шыққан әлеуметтік топ:

- а) Шаруалар
- б) Дворяндар
- в) Қолөнершілер
- г) Өсімқорлар, айырбастаушылар.
- д) Саудагерлер

4.Феодалдық құрылыстың негізгі белгілері Батыс Еуропа елдерінде қай ғасырларда қалыптасты?

- а) 9-10 ғ
- б) 10-11 ғ
- в) 11-12 ғ
- г) 12-13 ғ
- д) 8-9 ғ

5.Орта ғасырларда Францияда басыбайлы шаруаларды атады:

- а) Сервтер
- б) Жактар
- в) Вилландар
- г) Феллах
- д) Сері

6.Орта ғасырларда феодалдық сатыда бірінші орында тұрды.

- а) Барон
- б) Шаруалар
- в) Граф
- г) Дін иелері
- д) Рыцарь

7.Францияның бірігуі аяқталған кез:

- а) 15 ғ. аяғы
- б) 14 ғ. басы
- в) 17 ғ.аяғы
- г) 16 ғ.басы
- д) 13 ғ.басы

8.15 ғасырдағы Франция халқының сословиелік құрамы:

- а) 5
- б) 7
- в) 4
- г) 3
- д) 2

9.Францияда Жакерия көтерілісі болған жылы:

- а) 1302 ж
- б) 1358 ж
- в) 1339 ж
- г) 1376 ж
- д) 1314 ж

10.Францияда 1539 жылы мемлекеттік тіл ретінде француз тілін енгізген король:

- а) 11 Людовик
- б) 1 Франциск
- в) 14 Людовик
- г) Ришелье
- д) 7 Карл

11. Номард герцогы Вильгелм ағылшын–саксондық әскерін

жеңген жылы?

- а) 1066 ж.
- б) 1894 ж.
- в) 489 ж.
- г) 722 ж.
- д) 1067 ж.

12.Патшаның нормативтік актілері қалай аталды?

- а) Ассиздер
- б) Ордонанс
- в) Фелония
- г) Эралдар
- д) Трэндар

13. Патша кеңесінің меңгерушісі?

- а) Капеллан
 - б) Юстициарий
 - в) Фелония
 - г) Эралдар
- д) Трэндар
14. Англияда қызмет етуші ақсүйектерді қалай атаған?
- а) Капеллан
 - б) Юстициарий
 - в) Фелония
 - г) Эралдар
- д) Трэндар
15. «Фелония» дегеніміз не?
- а) ауыр қылмыс
 - б) жазаның түрі
 - в) әскери қолбасшы
 - г) патша көмекшісі
- д) ақсүйектер
16. IX ғ.басында ағылшын-саксондардың барлық мемлекетің бағындырған патша?
- а) Капеллан
 - б) Уэссекс
 - в) Трэндар
 - г) Эралдар
- д) Фелония
17. Кемені басқаратын адамды қалай атады?
- а) Ярл
 - б) Лорд
 - в) Скандинавтар
 - г) нормандар
- д) Фелония
18. Англияда 866 жылы викингтер жаулап алған қалалар?
- а) Йорк, Рочестр, Лондон
 - б) Хартия, Лондон

- в) Лондон
- г) Рочестр
- д) Йорк, Рочестр, Монфор

19. Англияның тарихындағы ең бірінші сословиелік–өкілдік

мекеме қай жылы құрылды?

- а) 1265 ж.
- б) 1423ж.
- в) 1576 ж.
- г) 1233ж.

д) 1465 ж

20. «Жұлдыздар палатасы» дегеніміз не?

- а) Абсолютизм кезінде төтенше соттың атауы.
- б) Фирманың атауы.
- в) Құпия кеңес мүшелерінің атауы.
- г) буржуазиялық одақ.
- д) Король соты

7-тақырып. «Германияның феодалдық мемлекеті мен құқығы»

Мемлекеттіліктің пайда болуы. Германия мемлекеттілігіндегі негізгі даму кезеңдері.

843 жылы Карл Мартеллдің немерелері ауқымды империялық үкіметті бөлісе алмай, оның орнына империяның өзін бөлуді ойлады. Верден келісімі бойынша Ұлы Карл империясы үш бөлікке, болашақта Франция, Германия және Италия болатын мемлекеттерге бөлінді. Орта кезеңдегі Германияның тарихи дамуы әр түрлі жағдайлармен байланысты болды.

Қоғамдық құрылыс. 11 ғасырға дейін Германияның негізгі тобын шаруалар құрайтын, ал 11 ғасырларда қалалар пайда болғаннан кейін, қоғамдық құрылыс өзгерді.

Үстемдік ететін топ өзінің құқығы мен байлығы жағынан бірдей болмайтын. Ақсүйектер екіге бөлінетін: мемлекеттік және шіркеу қызметкерлері. Рулық ақсүйектердің саны франк мемлекетінде аз болатын, енді олардың қатарларына герцогтер және графтар кіретін болды. Шіркеу қызметкерлері епископтардан, монастырлердің басшыларынан және аббаттар басшыларынан тұратын. Шіркеу қызметкерлерінің арасында жоғарғы орынды Трир, Кельн, Вормс қалаларының архиепископтері алатын. Олар князь деп аталды. Бұрынан келе жатқан қалқан ұстаушылардың иерархиясы үш дәрежесі болатын: король, князьдар, ерікті мырзалар. 10-11 ғ.ғ. оның жаңа бөлімдері пайда болды: бұрынғы ақсүйектердің ұрпақтары, төменгі феодалдардың байыған немесе жоғарылағандары, феодалдың қызметінде жүрген министриалдар, төменгі феодалдар рыцарлар. Министриалдар – ірі феодалдарда шаруашылық, сот және қаржы функцияларын атқаратын адамдар. Біраөздан кейін олар бенефиций және лен алатын болды. 11 ғасырда феодалдар өздеріне қорған, сарай салып, шаруалардан бөлек тұратын болды. Ақсүйектер орта ғасыр сарайын өздерінің атымен атай бастады. Феодалдардың көбінде жерлері өте көп, өздері бай болғандықтан, олар өз тәуелдігін сақтауға тырысты.

Дербес мемлекет ретінде Германия Франк мемлекетінің ыдырауы нәтижесінде пайда болды. Алғашқыда ол Тевтон мемлекеті деп аталды, оның құрамына Швабия, Бавария, Франкония, Саксония және Лотарингия кірген (сла вьндар Тевтонида өмір сүретін халықтарды немецтер деп атаған, «немой» - славян тілдерінде сөйлей алмаушы)

Германияның мемлекеті және құқығы тарихының кезеңдері:

1-кезең - ертефеодалдық монархияның – герман халқының Қасиетті Рим империясының құрылуы (X-XIII ғ.ғ.)

2-кезең – Германияның княздықтарындағы сословиелік-өкілдік монархияның қалыптасуы және нығаюы және курфюрсттер олигархиясының орнауы (XIV-XVI ғ.ғ.)

3-кезең – герман мемлекеттерінде княздық абсолютизмнің орнауы (XVII–XIX ғ.басы)

А)Ертефеодалық монархия.

Аумақтың көршілес халықтардың(славяндардың) көбеюі нәтижесінде Еуропаның орталығында құрамына барлық германдық герцогтықтар, полабтық славяндар мен Солтүстік Италияның күштеп қосылған жерлері кірген империя пайда болды, ол XIII ғасырда «герман халқының қасиетті Рим империясы атауын иеленді.

Қоғамдық құрылым. Бұл кезеңде халықтың негізгі бөлігін феодалдар құрады, олар үстемдік құраушы топпен рыцарьлардан тұрды.(бұлардың екеуіне де ортақ белгі болып сюзереннен алынған ленді иелену мен сюзереннің әскеріне қызмет ету міндетті болып табылады.) Халықтың екінші бөлігі шаруалардан тұрды, олар бірнеше саннаттарға бөлінді: еркін шаруалар- өз жерлерінің иесі; чиншевиктер- бөтен жерді пайданушылар және сол үшін алым-чинхи төлеушілер; басыбайлы шаруалармен халоптар; қалалықтар- саудагерлер мен қолөнершілер, жеке бостандық пен меншікті иеленген.

Мемлекеттік құрылым. Германиядағы мемлекеттік құрылымның өзіндік ерешеліктері болған:

а) Патшалар (императорлар) сайланбалы болатын;

б) Жергілікті феодалдардың, әсіресе, князьдардың билігі ерекше мәнге ие болғаны соншалық, олар дербес мемлекет басшыларына айналды.

Феодалды түрде герман патшасының билігі ауқымды болса, іс жүзінде ол діни және ақсүйек феодалдардың артықшылықтарының нәтежесінде шектелетін болды, сөйтіп феодалдар орталық биліктен экономикалық және саяси тәуелсіз болды. 5ғ. Басқарудың сарайлық-вотчиналық жүйесі бекітілді. Жергілікті жерлердегі патша шенеуніктері- графтар мұрагерлік ленниктерге айналды, олар өз иеліктерінің басқару аппараттарын қалыптастырды, сөйтіп орталық органдар жергілікті жерлердегі басқаруға араласа алмайтын болды.

Әскер. Бұл кезеңде Германияның қарулы күштері рыцарьлардан–императорлардан вассаларынан құрылды. Феодалдардың әскери қызметі 6 аптамен және белгілі бір аумақпен шектелді. Қажет болған жағдайда қолына шаруалар шақырылатын.

Сот. Императорлардың сот билігі шектелген болатын. Жоғарғы юстиция ақсүйек және діни феодалдардың қолында жинақталды; сословиелік соттар пайда болып, өзімен тең тұлғалармен соттасу қағидасы бекітіледі. Шаруаларға қатысты сот билігін феодалдар жүзеге асыратын болды.

Сословиелік-өкілдік және шексіз монархия.

Қоғамдық құрылым. Таптық құрылымдағы өзгерістер орта феодалдардың жағалауынан орта феодалдар сословиесі ретіндегі рыцарьлар тобының құлдырауынан жіне қалалардағы қанаушы тап Өкілдеріннің санының өсуінен көрініс тапты. Діни қызметкерлер екі топқа бөлінді: жоғарғы діни қызметкерлер-ірі жер иеленушілер және төменгі діни қызметкерлер-қаланың және селонаң дін қызметшілері. Қала халқының арасынан жоғарғы топ- патрициат, орта топ-шеберлер және халықтың пиебей бөлігі-шеберлердің көмекшілері бөлініп шықты.

Мемлекеттік құрылым. Князьдардың экономикалық күшеюінің нәтижесі ретінде Германияның саяси ыдырауының өсуі орын алды. Бұл кезеңде мемлекетте 324 аумақтық бірлік болды, олар дербес мемлекеттер құқығын иеленді, сонымен қатар, 1475 еркін рыцарьлық иеліктер болды. 14 ғасырдан бастап мемлекетті іс жүзінде жеті ірі князьдардан құралған топ басқарды, олар: маркграф Бранденбургский, герцог Саксонский, пфальцграф Рейнский, Чехия мен Богемия патшалары және 3 епископ-Кельнский, Майнцкий және Трирский. Бұлар курфюрсттар, яғни, сайлаушылардың князьдары атауын иеленді. Курфюрсттар әрбір императордың сайлау кезінде оның билігін шектеуге қатысты өздерінің шарттарын қабылдауына бар күшін салды. Бұл шарттар сайлаушылық капитуляциялар деп аталады.

XIV ғасырдан бастап, имперлық сейм-Рейхстахтың өкілдік органының ұйымы тұрақты сипатты иеленді, ол үш алқадан құралды: курфюристер алқасы; князьдер, графтар және еркін тұлғалар алқасы және қалалар өкілдерінің алқасы. XVII ғасырдан бастап, бұл алқалар имперлік сословиелер немесе чиндер атауын иеленді. Әрбір мемлекетте өз сословиелері (чиндер) пайда болды, олар өз артықшылықтарын иеленеді және тұйық корпорацияларға айналды. Басым көпшілік мемлекеттердің бір-бірінен тәуелсіз және тұйық үш курия құрылды: дін қызметкерлерінің куриясы, рыцарьлар куриясы және қалалықтар куриясы. Бұл куриялардың куриясы ландтагтар деп атады.

Қалалар өздерінің саяси мәні бойынша үш топқа бөлінді: имперлік қалалар (патшаның тікелей вассалдары болып табылады, өздерінің жоғарғы соты, әскері болды, тиын шығарды, императорға адалдық атнын білдірді, жыл сайын императорлық салық төлеп,

әскерді жасақтауға жәрдемдескен), еркін қалалар ұқсас құқықтарды (иеленген, алайда салықтар мен әскерді жасақтаудан босатылған) және князьдық немесе жергілікті қалалар (өз кеңестері болған, алайда олардың құқықтары шектелген болатын).

1495 жылы импер соты құрылды, мұнда барлық істер Рим құқығының негізінде қарастырылатын болды, содан кеңін ғана екінші кезекте неміс құқығы қолданылатын.

Әскер. Әскери қарулы күштер рыцарлардан құрылды. Императордың вассалдары әскри қызметті алты апта бойы атқаруға міндетті болды. Олар әскерге қанша адам беретінін императордың өзі белгіледі, мысалы, Италияға қарсы ұйымдастырылған жорыққа вассалдардың бәрі шығуға тиімді болатын. Әскердің жоғарғы басшысы императордың өзі, ал контингенттерді князьдар басқарды, оларға графтар мен жүздік бастықтары көмектесті. Мемлекетке жаулар шабуыл жасаған жағдайда әскерге шаруалар да алынатын болды.

Сот. Императордың соттық билігі шектеулі еді, жоғарғы сот жүргізу құқығы ақсүйектер мен рухани князьдардың қолында болатын. Германияда бірте-бірте сословиелік соттар дамыды. Шаруалардың соттық билігін феодалдар іске асырды. Германияның соттары мәңгілікке сайланатын және шиеленіскен болатын. Сословиелік соттар пайда болғасын, олар тек қана өздеріне тең адамдарды соттайтын болды, князьдардың, графтардың, шеффендердің, қалалардың, шіркеудің жеке соттары пайда болды.

Б) Шексіз монархия.

Германиядағы шексіз монархияның өзіндік ерешеліктері болды. Біркелкі емес экономикалық дамудың нәтижесінде мемлекет ұзақ уақыт бойы

ыдыраушылық жағдайында алайда империяның құрамына кірген әрбір жеке мемлекетте XVII ғасырға қарай шексіз монархия орнады. Бұл князьдық немесе облыстық абсолютизм еді.

XVII-XVIII ғ.ғ. герман империясының қоғамдық құрылысы өзгеріссіз қалды. Император билігі құрметті атаққа айналды. Князьдар әскери міндеттен босатылып императорға салықтар төлемейтін болды. Рейхстаг өз мәнін жоғалтты. Импер сотының орнына имперлық сарайлық сот келді. Ландтагтар тек көз бояушылық үшін жиналатын болған.

В) Пруссия.

Барлық герман мемлекетінің арасында XVIII ғасырда Бранденбург маркграфствосы ерекше күшейеді, ол 1702 жылы Пруссия патшалығына айналды. Бұл полицейлік мемлекет еді, оның негізгі қағидасы болып азаматтардың кез келген жеке құқықтарынын жоққа шығару және шектен тыс бюракратизм табылды.

Пруссия мемлекетінің басшысы болып патша табылды, ол курфюрсттердің имперлік алқасына кіретін. Патшаның жанында құпия кеңес – мемлекеттік басқарудың жоғарғы органы әрекет етті. Ол үш департаментке бөлінді: шетелдік істер, ішкі істер және юстиция департаменттері. Пруссиядағы жергілікті басқару аксүйектік өзін-өзі басқаруға негізделген болатын. Аксүйектер өз қатарынан ландраттарды сайлайтын, олар толығымен орталық билікке бағынған болатын Пруссиядағы басқарудың жүйесі төменгі буындардың жоғарға буынға толығымен бағыну қағидасына шенеунікутік иерархиялық қағидасының негіздеген болатын.

Германия феодалдық мемлекеттік құқықтың қайнар көздері

Германия мемлекетінің құқығы өте шиеленіскен, күрделі жағдайда ыдырады. Германияның әрбір феодалдық ұсақ мемлекеті өзінің құқығын құратын. Жалпы жүйелеу жұмыстары 13 ғасырда ғана басталды. Германияның феодалдық құқығына париккуляризм және күштінің құқығы деген нышандар тән еді. Әсіресе, 12-13 ғасырларда әрбір феодал өзінің шаруаларына сот билігін өз еркімен қолданатын. Бұл жағдайда шеффендердің соттары туралы айтып кеткен жөн. Шеффендер – сот қызметкерлері. Олар әрбір істі жинап, оларды қорытып, үкім шығаратын. Қолдануға қажет құқықтық нормалар болмаған жағдайларда олар өздеріне керек жаңа нормаларын шығаруға құқықты болған еді. Сонымен, Германияда сот қызметі мен заң шығару қызметі шеффендердің қолында болатын. 13 ғасырда жазылған Саксония және Швабия мемлекеттерінің заңдарын герман құқығының прогрессивтік нышандары деп санауға болады. Бұл құқықтық мұралар рим және шіркеу құқығының көп нормаларын жүйелендірген еді.

Әдеттік құқық үшке бөлінетін: феодалдардың, шаруалардың және қалалардың құқықтары. Бұл үш жүйе шиеленісті болғаннан кейін сот қызметкерлері рим құқығын жиі қолданған болатын. Рим құқығының нормалары әдеттік құқықты бір жүйеге түсірген еді. Неміс заңгерлері рим құқығының ең үлкен және ауыр бөлімін қолданды. Пандектер деп аталатын бұл бөлімдегі 50 кітапқа римнің ең белгілі 40 заңгерінің жазған еңбектері кірген болатын. Бұл кітап: жеке адамдар, заттар, міндеттер, неке құқығы және мұрагерлік құқығы деген бөлімдерден тұратын. Немістердің азаматтық құқықтары пандект жүйесімен

жасалған деп есептеледі. Рим құқығы 18 ғасырға дейін қолданылды. Германия империясы құрылғаннан кейін оның орнына немістердің ұлттық буржуазиялық құқығы келді. Бірақ 19 ғасырдан бастап олардың буржуазиялық азаматтық құқығы кодификацияға ұшыраған кезде, немістер қайтадан белгілі панкдект жүйесін қолданып, өздерінің күшті, басқа мемлекеттерге қатты әсерін тигізген Азаматтық кодекстерін жазған. Бұл кодекс 1896 жылы жарияланды және Германияда күні бүгінге дейін қолданылады. Бұл кодекс Германияның Азаматтық жинағы деп аталады. Рим және Германия құқықтарының бір жалпы жүйеге қосылу романдық-германдық жүйе деп аталады.

Азаматтық құқық. Жеке меншік қарым-қатынастар жерге жеке меншікпен байланысты болды. Германияның жерге меншігі лен деп аталатын. Бірақ лендік қарым-қатынастардың бірталай ерекшеліктері болды. Императордың лендерге қатысты құқықтары шектеулі еді. Оның князьдардың империялық лендерін тартып алуға және иесіз қалған лендерді өзіне алуға құқығы болмаған. Ленді иелену және қорғау институттының де ерекшеліктері болатын.

Қылмыстық құқық. Бұл нормалар көбіне Каролина құжатында айтылған. Каролина феодалдық қылмыстық құжаттардың ең таңдаулыларына жатады. Қылмыстық құқықтың тұжырымдары мұнда өте анық және түсінікті айтылған еді. Каролина қастық пен қауіпсіздік, қылмысты ауырлататын және жеңілдететін жағдайлар, аяқталмаған қылмыс және аяқталған қылмыс, қылмысқа бірге қатысу тәрізді түсініктер туралы толық айтылған. Өзін қорғау кезінде басқа адамды өлтіру туралы бірнеше баптар бар.

Құқықтық негізгі сипаттары. X-XIII ғасырларда Германияда біртұтас құқықты жүйе болған: әрбір саяси

бостандығы бар аумақта өз құқығы болатын, бұл кезеңдегі құқықтың қайнар көзі болып әдеп ғұрып табылатын.

XIII ғасырда әдеп ғұрыпты жазуға қатысты талпыныстар орын алды, олар жеке сипатта болды, олардың ішіндегі аса әйгілілері Саксондық зерцало мен Шваб зерцалосы еді.

Саксондық зерцалоның негізгі қайнар көзі болып солтүстік шығыс Германияның әдет құқығының нормалары табылды. Ол екі бөліктен тұрды :

- 1) жергілікті құқық – еркін тұлғалар арасындағы азаматтық, қылмыстық – іс жүргізушілік және мемлекеттік – құқықтық қатынастарды реттейтін және ;
- 2) лендік құқық- феодалдар арасында пайда болатын вассалитет қатынастарын реттейтін.

Шваб зерцалосының қайнар көздері болып ежелгі германдық шындықтар-бавар және Аллеман шындықтары, императорлардың капитулярийлары, римдік және канондық құқық, сонымен қатар Саксон шындығы табылды.

Құқықтың қайнар көздеріне сонымен қатар мыналар да жатты: қалалық құқық

- Магдебург және Любекс құқықтары, бұлар адамдарды еркін және тәуеді деп бөлмейтін және барлық қатынастарды реттейтін; Рим құқығы, XVI-XVII ғасырларды негізгі қайнар көзі болып табылды канондық құқық 1532 жылы рейхстах жалпы германдық және қылмыстық іс жүргізушілік ереже қабылданды, «ол каролина» деп аталды.Бұл ереже жергілікті әдет ғұрып пен заңдардағы олқылықтардың орнын толтыруға бағытталған болатын. Каролинаға сәйкес қылмыстиардың келесі түрлері ажыратылды:

1. дінге қарсы қылмыстар-құдайдан безіну, дуалау, антынан таю.

2. Мемлекеттік қылмыстар – сатқындық билікке қарсы көтеріліс, бейбітшілікті бұзу, жалған ақша жасау, қарақшылық.

3. Меншікке қарсы қылмыстар – ұрлық, тонау, өртеу.

4. жеке тұлғаға қарсы қылмыстар – адам өлтіру, адам мүшелеріне зиян келтіру, зорлау ,қорлау, ар ұятқа нұқсан келтіру.

5. Имандылыққа қарсы қылмыстар- екі әйел алуға – некедекті адалдықты бұзу, жақын таныстарымен жыныстық қатынасқа түсу.

6. әділ сотты жүзеге асыру тәртібіне қайтысты қылмыстар – сот алдында өтірік ант беру және жалған куә болу.

7. сауда тәртібіне қатысты қылмыстар-жеткізбей өлшеу, асыра өлшек.

Жаза түрінде өлім жазасы – дене жазалар, мемлекеттен қуу және айыпұл көзделген.

Тест тапсырмалары:

1.Германияның құқықтық бастамасы дегеніміз не?

а) ХХІ кесте заңы

б) Кнут заңы

в) Инэ шындығы

г) Прохирен

д) Саксонды айна және швабтық айна

2.Басқару монархиясына қалай мінездеме беріледі?

а) Өндірістегі феодалдық әдістің әр түрлілігі және арнайы шаруашылық жаратылысы

б) Корольдің қолындағы мемлекеттік биліктің жан-жақты дайындалуы

в) Феодалдық меншіктің құрылу кезеңі

г) Мемлекеттің орталықтандыру жүйесі және корольдық биліктің құрылуы

д) Әртүрлі билік өкілеттілігінің әр тектілігі

3. Қасиетті Рим империясындағы Германия ұлты кіммен бөлінді?

- а) Бонапард-Наполеон
- б) Александр Македонский
- в) Людовик 4
- г) II Филлип
- д) Александр Суворов

4 Германия одағының басқару органы?

- а) Сейм
- б) Парламент
- в) Конгресс
- г) Дума
- д) Рада

5. Германияда мемлекет басшысы және қарулы күштердің бас қолбасшысы кімдер болып табылады?

- а) Император
- б) Патша
- в) Канцлер
- г) Король
- д) Президент

6. Германияның жоғарғы Парламент палатасы қалай аталады?

- а) Бундесрат
- б) Рейхстах
- в) Сенат
- г) Сейн
- д) Лорд палатасы

7. Германия құқығында азаматтар бостандығы арасындағы туындаған қылмыстық іс жүргізу келіспеушілікті реттеу қалай аталады?

- а) Лендік құқық
- б) Земдік құқық
- в) Қала құқығы
- г) Римдік құқық

д) Канониялық құқық

8. Қай жылы рейхстах (Королина) деп аталатын жалпы германдық қылмыстық іс жүргізушілік бірігушілігін қабылдады?

а) 1628 жылы

б) 1724 жылы

в) 1532 жылы

г) 1869 жылы

д) 1478 жылы

9. Дінге қарсы қылмыс қалай аталады?

а) Ұрлық, тонау, өрт қою

б) Билікке қарсы төңкеріліс, жалған құнды қағаз шығару

в) Құдайға қарсылық, дуалау, ант қылмысы

г) Адам өлтіру, зорлау, жала жабу

д) Жалған ант қабылдау, сот алдында жалған куәлік беру

10. Имандылыққа қарсы қылмыстар қалай аталады?

а) Құдайға қарсылық, дуалау, ант қылмысы

б) Адам өлтіру, зорлау, жала жабу

в) Жалған ант қабылдау, сот алдында жалған куәлік беру

г) Екі әйел алу, некедегі адалдықты бұзу, зинақорлық.

д) Ұрлық, тонау, өрт қою

Бақылау сұрақтары:

1. Мемлекетформасыныңэволюциясы.

2. Немісреформациясы.

3. Мемлекеттіліктің жоғарғы органдары.

4. Рейхстаг (сейм).

5. Курфюстколлегиясы («сайлаушы-князьдар»).

6. Ландтагтар (сеймдер).

7. Немісреформациясы: лютерандық.

8. Жергіліктібасқаруоргандары.

9. Сот құрылымы.

10. Импер соты.

11. Құқыққайнары.
12. Имперқұқығы.
13. Земсәлемі.
14. Қылмыстыкісжүргізу жазбасы.
15. Германия феодалдық мемлекеттік құқықтың қайнар көздері.
16. Халықтың құқықтық мәртебесі.
17. Заттық қатынастардың құқықтық реттелуі.
18. Отбасы құқығы.
19. Мұрагерлік құқық.
20. Қылмыстық құқық.
21. Іс жүргізу құқығы.

8-тақырып «Ресейдің феодалдық мемлекеті мен құқығы»

Ресейдің феодалдық мемлекеті.

Ресей — сан ғасырлық тарихы бар ежелгі мемлекеттердің бірі. Орыс мемлекеті айқын ажыратылатын табиғи шегі жоқ аумақта қалыптасты. Сондықтан орыс жері талай рет сыртқы жаудың шапқыншылығына ұшырады. Бытыраңқы орыс жерлерінің Мәскеу айналасында бірігуі XIV—XV ғасырларда жүрді. XV ғасырдың 80-жылдарына қарай татар-моңғол езгісінен толығымен босаған орыс жерлері біртұтас мемлекетті құрады. Осылайша болашақтағы күшті Орыс мемлекетінің негізі қаланды. Кейінгі ғасырларда Орыс мемлекеті көршілес аумақтарды басып алып, өзінің құрамына қосу саясатын жүргізді. Солтүстік-батысындағы, шығысындағы, оңтүстік-шығысындағы аумақтарды күшпен бағындырған Ресейдің XVI ғасырда Батыс Сібір халықтарын қосып алу кезеңі басталды. Келесі ғасырда Украина мен Белоруссия жерін басып алу мақсатында көршілес елдермен, соның ішінде күдіретті Осман империясымен

ұзаққа созылған соғыс жүргізуге мәжбүр болды. Нәтижесінде Киев бағындырылып, Ресей Азов теңізіне шығуға мүмкіндік алды. XVIII ғасырда шведтермен болған соғыс нәтижесінде Ресейдің географиялық шекаралары одан әрі кеңейіп, Балтық теңізіне шықты. Ең бастысы Ресей Батыс Еуропа елдерімен тікелей байланыс орнатуға мүмкіндік алды. I Петр патшалық еткен кезеңде «Еуропаға терезе ашылуы» және түбегейлі қайта құрулардың жүргізілуі Ресей геосаясаты бағытының Шығыстан Батысқа бет бұрғанының белгісі еді. Осы кезден бастап елдің сыртқы ғана емес, ішкі жағдайына да өзгерістер енді.

1721 жылдан бастап Орыс мемлекеті империя деп атала бастады. 1722 жылы елдің оңтүстік шекараларын нығайту мақсатында I Петр Кавказ бен Иранға жорығын бастады. Нәтижесінде Каспий теңізінің батыс және оңтүстік жағалауы Ресей құрамына енгізілді. XIX ғасырдың басында өзінің құрамына Балтық теңізінің шығыс жағалауын, польша мен Бессарабияны, Кавказ сыртын қосу арқылы өз аумағын одан әрі кеңейте түсті. Бірақ 1853— 1756 жылдары болған Қырым соғысынан соң Ресейдің геосаяси жағдайы күрт нашарлап кетті. Осы кезеңде Ресей Бессарабияның оңтүстігінен айырылып қалды және АҚШ-қа Алясканы сатуға мәжбүр болды. Ендігі жерде Ресейдің назары Орта Азияға ауды. Ресей империясының басқыншылық саясаты нәтижесінде Орта Азия мен Қазақстан жері толығымен дерлік тәуелді аумақтарға айналды.

Ресейдің, XX ғасырдағы жаңа тарихы 1917 жылы Қазан революциясынан бастау алды. Құлаған империя орнында пайда болған Кеңестер Одағы тарихи қалыптасқан геосаяси кеңістікті қалпына келтірумен бірге, оны көршілес аумақтар есебінен кеңейте түсті.

Жаңа үлгідегі аса күшті алып мемлекет әлемдік экономика мен саясатта өзіндік орын алды. Өзінің аумақтық тұтастығын сақтаумен қатар, көршілес мемлекеттердегі саяси жүйенің өзгеруін қамтамасыз еткен бұл мемлекет одақтастары есебінен Еуразиядағы ғана емес, әлемдегі саяси күштердің арасалмағын анықтаушы факторға айналды.

Ресей мәдениеті

Ресей мәдениеті адамзат баласына баға жетпес мол мәдени мұралар қалдырған дүниежүзілік мәдениеттің ажырамас бөлігі.

Ресей мәдениеті — өзіндік ерекшеліктері бар қайталанбайтын мәдениет, ендеше оның әлемдік мәдениет қазынысына қосқан үлесіне де баға жетпейді. Орыс мәдениетінің қалыптасу ерекшеліктері негізінен төмендегі факторларға тығыз байланысты болды. Олар:

- көптеген этикалық топтар мен халықтар мекендеген орасан зор территорияны игеру; христиан дінінің ерекше тармағы — православиені руханилылықпен дәстүрлі салт-дәстүрлерге негіздей отырып орнықтыру;
- уақытша болса да ұзақ уақытқа созылған батыс-еуропалық өркениеттік процестерінен оқшау дамуға байланысты туған «тұйықтыққа» бұдан әрі жол бермеу;
- жеке адамдардың мүддесін мемлекет мүддесіне бағындыру.

Осы айтылған ойларымыз дәлелді болу үшін, орыс мәдениетінің қалыптасу кезеңдерін толығырақ қарастырып көрелік. Ақиқатына келсек, көп ғасырлық тарихы бар Ресей мәдениетінің жалпы көрінісі бұрынғыдан да айқындалып келе жатқан сияқты. Ұлттық топырақта пайда болып, өзіндік бет-бейнесімен ерекшеленсе де, мәдени өркендеудің жалпы арнасына келіп құйылатын Ресей мәдениеті, оның ішінде ұлттық

бұлақтан нәр алған ежелгі Русь мәдениеті, византиялық көркем жүйемен және тағы да басқа мәдениеттермен тығыз алмасып жатады. Атап айтқанда, Ресей мәдениеті Византиямен қатар, көршілес жатқан Болгария, Сербия, Армения, Грузия сияқты елдердің мәдениетімен үндестік тапты.

Ауыл шаруашылығы

Ауыл шаурашылығы Ресейдің экономикасын дамытудағы аса маңызды буын болып саналады. Өйткені ауыл шаруашылығы материалдық өндірістің шешуші саласы, ол халықты тек азық-түлікпен қамтамасыз етумен шектелмейді, сондай-ақ өнеркәсіптің көптеген салалары үшін аса қажетті шикізат та өндіреді. Сонымен қатар өндірілген өнімдерді дер шағында сапалы өңдеп, дәл уақытында халыққа жеткізу де қажет.

Ресей ауыл шаруашылығы алдында тұрған басты міндеттердің бірі — мал шаруашылығын мүмкіндігінше өркендету. Ресейдің мал шаруашылығындағы жетекші салаларға ірі қара өсіру, шошқа және қой шаруашылықтары жатады. Соңғы он жыл ішінде Ресейде мал басының саны 2—3 есеге дейін кеміп кетті.

Ресейдің феодалдық міндетті құқығы.

XI-XII ғ. Орыс правдасының кеңейтілген редакциясы қоғамдық құрылым даму кезеңі, бояр тиундары, бояр қатарлары, топтары, бояр мұрагерлері туралы айтылады. Феодалды жер иелену ұлы князь және жер иеленуші қауымдастықтар есебі көбейе түсті. Киев Русінде феодалдық жер иелену заңымен реттелінді. Орыс Правдасы феодалдық өзара келіспеушіліктерді бұзғандығы үшін 12 гривен көлемінде айыппұл төледі. Орыс Правдасы феодалдық құқықтық ескерткішінде ерекше артықшылықтар

бекітілген. Князь ерлерін өлтірген үшін 80 гривен өлшемінде айыппұл төлейді, қарапайым адам өлтіргені үшін осы көлемнің жартысын төлейді. Феодализмнің дамуы феодал-княздар, бояр және шіркеудің жерге меншік құқығы иеленуіне әкелді. Қоғамның топтарға бөлінуі сословиялы құрылымның қалыптасу процесіне әкелді.

1. Қысқаша Орыс Правдасы редакциясында "адамдар" ұғымына қала және ауыл тұрғындарына кеңінен атап көрсеткен. Орыс Правдасы XII ғ. "Закуп" жарлығы жарық көрді. Закуп - өз шаруашылық қызметі бойынша басшысына қарыз немесе міндетті адамдардың құқықтық жағдайы туралы анықтайды.
2. Изгой - өзінің бұрынғы жағдайынан айырылу. Изгойлар ерікті және тәуелді деп бөлінеді. X-XII тұтқын-күлдарды "илядь" деп атады, олар толық құқықсыз болды. Басқа себептермен күл атанған адамдар "холоп" деді.
3. Орыс Правдасында "челядин" деп толық құқығы жоқ, басшысының қол астындағы күлдар.
4. Ал қала тұрғындары екі негізгі топқа бөлінеді: төменгі дәрежедегі қала тұрғындары және қала аристократтары.
5. Орыс Правдасында басқару жүйесінің даму процесін анықтап, айыппұл көлемін белгілеген.
6. Мұрагерлік құқық жеке меншіктің нәтижесінде қалыптасты. Әке мұрасы кенже ұлына берілді, ал қыз балалар мұрагер ретінде танылмады.

Орыс Правдасы саудагерлер арасында заем шартының айналымын, сауда айналымындағы несие жүйесі, мәміле жасау үшін арнайы сенімхаттың болуын талап етті. Жазбаша ескерткіш құқығында қылмыс және жазаның баптары көрсетілген, онда қылмыс, мүліктік қылмыстар, моральдық, материалдық, физикалық зардап т.б. ұғымдарайқындап көрсетілген. Қылмыс

объектісі - князь билігі, мүлік, қылмыстың объективті жағы- қылмысқа оқталу, аяқталмаған қылмыс. Ал қылмыс субъектісі болып құлдар танылмайды. Субъективті жағы қасақана қылмыс жасау. Ең аса ауыр қылмыс князь билігіне сұғу болып табылды. Сонымен бірге шіркеуге қарсы, тұлғаға қарсы, мүлікке, адамгершілік және жанұяға қарсы қылмыстардың түрлері болды. Жаза: айыппұл, қанға -қан,жанға-жан , компенсация , аяқ, мұрын кесу, көзін ою сияқты жазаның түрлері болды. Өлім жазасын қолдануға рұқсат берілді. Ежелгі Орыс мемлекетінің дамуы мен қалыптасуы құқықпен тығыз байланысты. Ең басты заң шығару ескерткіші Орыс Правдасы. Киев Русі осы құқықтар арқылы жергілікті, отандық жер байлығын, қоғамдық қатынастарды, қоғамдағы тәртіпті бекітті.

Ресейдің феодалдық қылмыстық құқығы.

Ресейде 16 ғ-дан бастап заң ілімі дербес пән ретінде оқытыла бастады. 1687 жылы құрылған Славян-грек-латын академиясында “рухани және дүниәуи құқық төрелігінен” дәріс беру көзделді. 1715 жылы Петр І-ге “Ресейде мемлекеттік кеңселердің пайдасы үшін саясат академиясын құру туралы жоба” табыс етілді. 1703 – 15 жылы Мәскеуде Нарышкин училищесі жұмыс істеді, онда басқа пәндермен қатар заң ілімі мен саясаттың нышандары қамтылған этика пәні оқытылды. “Бас регламентке” сәйкес 1720 жылы юнкерлер алқасы құрылды (1763 жылы таратылды), олар іс жүзінде алқалардың жанында заң ілімін оқуға тиіс болды. 1825 жылы Ресей Ғылым академиясы құрылған кезде құқықтану кафедрасын ашу көзделді, 1726 – 65 жылы академиялық университетте заң ілімі оқытылды. 1732 жылы Шляхта корпусы ашылып, оның бағдарламасына теориялық заң ілімін оқыту енгізілді. Мәскеу университетінде құқықтан дәрістер алғаш рет 1755

жылы берілді, алайда, заң факультеттерінде жүйелі дәрістер мен сабақтар 1764 жылдан беріле бастады. Заңгерлер, негізінен, 5 жыл оқытатын университеттердің және 4 жыл оқытатын институттардың заң факультеттерінде даярланды. Оқу процесі кең профильді заңгерлер даярлайтындай етіп ұйымдастырылды, мұндай заңгерлерді заң білімін талап ететін, сонымен қатар заң қызметінің белгілі бір саласы бойынша терең білімі бар заң мамандарын қажет ететін кез келген лауазымдық қызметке пайдалануға болатын еді.

1.Тест тапсырмалары:

1. Германияның құқықтық бастамасы дегеніміз не?

а) ХХІ кесте заңы

б) Кнут заңы

в) Инэ шындығы

г) Прохирен

д) Саксонды айна және швабтық айна

2. Басқару монархиясына қалай мінездеме беріледі?

а) Өндірістегі феодалдық әдістің әр түрлілігі және арнайы шаруашылық жаратылысы

б) Корольдің қолындағы мемлекеттік биліктің жан-жақты дайындалуы

в) Феодалдық меншіктің құрылу кезеңі

г) Мемлекеттің орталықтандыру жүйесі және корольдық биліктің құрылуы

д) Әртүрлі билік өкілеттілігінің әр тектілігі

3. Қасиетті Рим империясындағы Германия ұлты кіммен бөлінді?

а) Бонапард-Наполеон

б) Александр Македонский

в) Людовик 4

г) II Филлип

д) Александр Суворов

4. Германия одағының басқару органы?

а) Сейм

б) Парламент

в) Конгресс

г) Дума

д) Рада

5. Германияда мемлекет басшысы және қарулы күштердің бас қолбасшысы кімдер болып табылады?

а) Император

б) Патша

в) Канцлер

г) Король

д) Президент

6. Германияның жоғарғы Парламент палатасы қалай аталады?

а) Бундесрат

б) Рейхстах

в) Сенат

г) Сейн

д) Лорд палатасы

7. Германия құқығында азаматтар бостандығы арасындағы туындаған қылмыстық іс жүргізу келіспеушілікті реттеу қалай аталады?

а) Лендік құқық

б) Земдік құқық

в) Қала құқығы

г) Римдік құқық

д) Канониялық құқық

8. Қай жылы рейхстах (Королина) деп аталатын жалпы германдық қылмыстық іс жүргізушілік бірігушілігін қабылдады?

а) 1628 жылы

б) 1724 жылы

в) 1532 жылы

г) 1869 жылы

д) 1478 жылы

9. Дінге қарсы қылмыс қалай аталады?

а) Ұрлық, тонау, өрт қою

б) Билікке қарсы төңкеріліс, жалған құнды қағаз шығару

в) Құдайға қарсылық, дуалау, ант қылмысы

г) Адам өлтіру, зорлау, жала жабу

д) Жалған ант қабылдау, сот алдында жалған куәлік беру

10. Имандылыққа қарсы қылмыстар қалай аталады?

а) Құдайға қарсылық, дуалау, ант қылмысы

б) Адам өлтіру, зорлау, жала жабу

в) Жалған ант қабылдау, сот алдында жалған куәлік беру

г) Екі әйел алу, некедегі адалдықты бұзу, зинақорлық.

д) Ұрлық, тонау, өрт қою

9-тақырып «Араб Халифатының мемлекеті мен құқығы»(4 сағат)

Араб халифатының пайда болуы, оның даму кезеңдері, аумағының кеңеюі.

6-7 ғ.ғ. Аравиядағы әлеуметтік қатынастар Мұхаммед нанымының қарсаңында өте күрделі жағдайда болды. Рулық қарым-қатынастардың арасында (отбасы мүшелерімен рулық байланыс, кек алу салты, жерді иелену) ру ақсақалдарының бөлініп шығу кезеңі жүріп жатты. Сауда және өсім алушылық, ірі қалаларға тән тұрмыс сипаттары кең таралды. Исламның дамуы кезеңіндегі Аравияның қоғамдық құрылысы өзінің белгілі бір дағдарысты жағдайын бастан кешіріп жатқан еді. Мұндағы құл иеленушілік қоғам әлі жетекші билікке ие болған жоқ. Ол кезде Египет, Сирия, Месопатамия сияқты елдерді арабтың жаулап алу кезеңі

ислам дінінің дамыған феодалдық қоғамда таралуына әсер етті. Аяқталған жүйе сапасында исламның пайда болуы, феодалдық қатынастың басшылығымен және бұл басшылықты тікелей қайталауы, қоғамдық қарым-қатынаста қолданатын жағдай туғызды. Бірақ, құл иеленушілік тәртіпте, тайпалардың қауымдық қатынастары да ұзақ уақыт сақталды. Айталықтай маңыздылығы, шарифаттың жалғау заңы ретінде белгіленуі, мынаған дәлел берді: ұзақ уақыт бойы мешіт діни және ақсүйектер жұмыстарын, оның ішінде сот істерін де шешетін орын ретінде қызмет етті. Орта ғасырдағы мұсылман елдерінде заң шығарушылар болып тек құдай сөзін айтатын адамдар ғана танылды. Діни нанымның кезеңінің қаншалықты ықпалды екенін араб тайпаларының орталықтану кезеңі көрсетті.

VIIғ араб тайпаларының Аравия жарты аралын мекендеген бөлігінде рулық құрлыс ыдырай бастады. Мүлік шексіздігінің күшеюімен қатар әлеуметтік жүктелуде күшейді. Тайпа көсемдері мен ақсақалдары оазис жерлерінің ең жақсы жерлерін өздері алды. Олардың иелігінде көптеген малдары, құлдары пайда болды. Қоғамдық қызметке ие болу мұрагерлік сипат алды. әсіресе, Қызыл теңіз жағалауындағы хиджаздай рулық қауым тез ыдырады. Жартылай отырықшы тайпалар егін егумен де айналасты. Бұл жерде сауда орталығы Мекке, Ясри деген қалалар арқылы үлкен сауда керуендері өтті. Қалада бай саудагерлер, өсімқорлар тұрды. Олар өз туыстары билеушы байланысын үзбеді. Қалада кедейленген бәдәуірлер болды. Руластардың ғасырлар бойындағы әдеті бойынша көмек беруі жойылды. Рулық байланыс үзілді. Қайта ру аралық қырқыс күшейді. Үнемі өзара соғыстар кейде өліммен, мал, адам алып кетуімен аяқталды. Осылай терең әлеуметтік экономикалық дағдарыс

жағдайында жаңа таптық қоғам қалыптасты. Қоғамдағы идеология діни сипат ала бастады. Жаңа ислам дінінің дамуы Мұхаммед атымен байланысты (570-632жж) Мұхаммед жаңа тәртіп орнатып бұрынғы тайпа арасындағы таласты тоқтатты. Бүкіл арабтар шыққан иелігіне қарамай, біртұтас халықты құруға тиіс болды. Оның басшысы «құдайдың жердегі өкілі» болу керек болды. Ол үшін жаңа дінді мойындап оның жағдайын орындау керек болды. Жәй адамдар арасында ислам діні тез мойындады. Себебі көсемдерге деген сенімі әлдеқашан жойылған еді. Байлар алдымен қорқа қарасада, діннің олар мүддесі үшін қажет екенін түсінді. Одан әрі ру басшылығымен, сауда басшылары осы мұсылман билеушілерінің құрамына кірді.

VIIғ 20-30жж мұсылман діни қауымдастығының қалыптасуы аяқталды. Оны Мұхаммед басқарды. Оның құрған әскери отряды елді 1 тудың астына жинау үшін күресті. Бұл әскери діни ұйым бірте-бірте саяси сипат алды. Пайда болған жаңа мемлекет тайпа арасындағы араздықты жойды. VIIғ ортасында Арабияны 1 орталыққа бағындыру аяқталды.

Арабияның географиялық жағдайы, оның саудаға ежелгі уақыттан араласуы Шығыс пен Батыстағы басқа мемлекеттер мен саяси және мәдени байланыстарды дамытуға ықпал жасағаны сөзсіз. Сол сияқты араб ортасын монотеизмге тартуға икемденгені айқын. Ескіден келе жатқан библия аңыздары мен інжілдік атқару, ежелгі грек философиясы мен рим юриспруденциясы, зороастризм және буддизм, шығыс диспотизмінің өткен кезеңі мен ежелгі патшалықтардың орталықтандырылған бюрократиялық нормалары, сондай-ақ арабтарда исламның пайда болуы да белгілі бір рөл ойнады. Исламды тікелей уағыздаушылар қозғалысының шындықты іздеушілері ханафизм болды.

Олар рулық дінге қарсы шықты және жалғыз рахман құдайына ғана бағынды.

Мұхамед өлген соң мұсылман қоғамын басқару ісі мәселе болды. Бұл кезде оның руластары басқарушы топ болып қалыптасқан еді. Солардың арасынан мұсылман көсемі Халифті сайлады. Оның басқаруымен VII-VIIIғғ көптеген жерлерді жаулап алды. Оның құрамына таяу орта шығыс , солтүстік Африка т.б. аудандар кірді. Жаулап алынған елдер халқына онша қарсылық көрсетпеді. Себебі бұған дейінде басқа мемлекеттің езгісінде болған еді. өздерінің билеушілері де қорғауға , ескі тәртіпті сақтауға ынталалары болған жоқ еді. Нәтежесінде жаулап алған жерде үлкен Араб Халифаты деген мемлекет пайда болды. Оның құрамына аравия кірді. Жаңа территория, жаңа дін беріп, арабтар орнына өндіргіш күш алды. Ежелгі мәдениет орталықтары Месопотамия, Сирия ,Египетте әлеуметтік төңкеріс жасап феодализмның алдымен арабтардағы а.қ.қ-ң қалдығы тез жойылды. Араб халифатының жалпы феодалдық қоғамға тән сипаттан басқа да ерекшелік болды. әр аймақта әртүрлі дамыды. Ол экономикалық-әлеуметтік дамуға да байланысты болды. Сирия , Египет, Иракта феодализм бірдей деңгейде дамыса ол Аравияның басқа жерлерінде рулық құрлыстың қалдығы сақталды.

Араб халифатының тарихын шартты түрде 3 кезеңге бөліп қарауға болады: Мұхаммет және оның 4 халифінің басқаруы. Мұхаммет (570-632 жылдар шамасы); 4 халиф Абу-Бекр (632-634 ж.), Омар (634-644 ж.), Осман (644-656 ж.), Али (656-661ж.) Омейядо әулетінің басқаруы (661-750ж), Аббасид әулетінің басқаруы (750-1258ж)

VII ғасырларда араб тайпаларында рутайпалық

қатынастар ыдырай бастады. Араб тайпаларының негізгі көпшілігі – мал өсіруші (бағушы) – көшпенділер (бедуиндер) және оазис және қалада тұратын жер өңдеушілерінің біраз бөлігі болды. Осы уақыттан бастап мүліктік теңсіздік пайда болды, ол әлеуметтік теңсіздікке алып келді. Билік басында шейх (тайпа басшысы) және саид (тайпа ақсүйектері) тұрды. Олар өздеріне оазистік шұрайлы жерлері мен малдың көп бөлігін иемденді. Біріңғай араб мемлекеттерін құру әртүрлі насихаттаушылардың қызметіне әкелді. Олардың ішінде ең танымалы құдай Мұхаммет-ислам діндерінің негізін салушы. Мұхаммет барлық арабтарда бір дінге және біріңғай теркратиялық мемлекетке бірігуіне шақырды. Оның басында «алланың жердегі елшісі» - құдай тұрады деді. VII ғ. ортасына Аравия бір ислам мемлекеті халифатқа бірігуі аяқталды. Омейяд басқарған жылдары халифат өзінің гүлдену шегіне жетіп, көптеген елдер жаулар алынып, исламдандырылды.

640 жылы арабтар Сирияны, Палестинаны, Египетті, ал 649 жылы Бүкіл Солтүстік Африканы жаулап алды. 651 жылы Иранды, 658 жылы Арменияны, Грузияның бір бөлігін, әзірбайжанды жаулап алды, сөйтіп Кавказдан кейін Хазар жерлеріне де жетті. 715 жылы Хорезм мен бүкіл Мәуеренахр жаулап алынды, 751 жылы Орта Азияны өзіне қаратты. 712 жылы Үндістанға еніп, Синдты жаулап алды, сонан соң 711 жылы Испанияны өзіне қаратты. Жаулап алынған сонау кең территорияларда халықаралық тіл араб тілі болды. Ислам құқығы – шариат барлық жерлерге енгізілді. Ислам бүкіл халифат территорияларында үстем дін болды.

Халифаттың мемлекеттік құрылысы. Мемлекеттік билік орталықтанған болды. Мемлекет

басында халиф тұрды. Ол жоғарғы рухани (имамат) және светтік (эмират) билікті жүзеге асырды.

Халифаттың мемлекеттік құрылымы.

Халифатта мемлекет аппарат біршама орталықтанған болды. Оған мемлекеттің қолында жердің біршама бөлігі болғандығы да әсер етті. Жоғарғы билік имамның және әмір халифтің қолында болды. 1-ші Халиф мұсылман билеушілері арасынан сайланды. Кейін ол мұрагерлік сипат алды. Араб мемлекеті орталықтанған монархия болды. Халиф билігі шексіз болды. Дегенмен ол ірі феодалдармен есептесуге тиіс болды. Мемлекетте бірнеше рет сарай төңкерісі болды. Мемлекет биліктің орталық органдары:

1.Диван-ал-джунид- әскер басқарушы. Оның қоластында жасақ және жалдамалы әскер болды. Оған әр түрлі жалақы мен жер берілді (әскери қызыметті атқарғаны үшін).

2.Диван-ал-Харадж орталықтанған ісін басқарып, салық пен қазынаға түскен ақшаны есептеді.

3.Диван-ал –Барид- жол мен почта байланысын басқарып, жол құрылысын, құдық, су көздерін басқарушы.ол жасырын билік органдары арқылы халықтың жағдайын бақылап отырды.

Жоғарғы шенеунік болып уәзір табылды, ол тек халифтың алдында ғана есеп беретін болған. Провинцияларды әмірлер басқарған. Кезкелген империя сияқты халифатқа да бірнеше ұсақ мемлекеттерге бөлінуге тура келді, оған сонымен қатар халифаттың тұрғылықты халықтарының үздіксіз көтерілістері де әсер етті. Жергілікті әмірлер қол астындағы әскери күштерін нығайтып, өздерін дербес басшы ретінде

жариялауға тырысты. Мұндай жағдай Хорасандағы тахиридтарда, Орта Азиядағы саманидтарда, Египиттегі тулунидтарда, Армениядағы және Грузияның бір бөлігі баградитарда, Ирандағы буидтарда кездесті. 10 ғасырдың басында Аббасидтердің қолында иек Араб Ирагы мен орталығы Бағдаттағы Батыс Иран қалды, мұның алдында, 7 ғасырдың аяғында Испаниядағы Кордова әмірлігі бөлініп шықты. Нәтижесінде Аббасид халифтері саяси биліктен айрылды, оларда тек қана діни билік сақталып қалды.

Чиновниктер Провинциядағы билеушілерге бағынбады. Жоғары шендерді Халиф сайлады олардың қызметіне жауап берді. Қызметте 1-ші уәзір болды. Ол билеуші топқа сүйеніп, қолына билік аппаратын жинақтап, халифті биліктен алшақтатуға тырысты. Жергілікті мемлекет билеу органдарыда құрылды. Сөйтіп Византия, Иран провинциясындағы жергілікті әкімшілік, қаржы мекемелері сол күйінде сақталды. Билеуші топ жерді басып алып, әскери табысты қолына жинап, жергілікті басқару органдары, ондағы салық жинауды қолына алды. Халиф территориясы осылайша бірнеше провинцияға бөлінді. Оларды әскери поместниктер әмірлер басқарды. Олар тек халиф алдында ғана жауап берді. Оның қолында әскери күш болды. Оған қосымша арнайы жалдамалы отряд мутасибтер полициялық қызмет атқарды. әмірге жергілікті аппарат әкім және қаржы билігі қарады.

VIIIғ аяғында халифатта араб мемлекетінің дамуының жаңа тенденциясы байқалды. Жоғарғы билеуші тап жаулап алған жерге бекігеннен кейін халифаттың бұрынғыдай бір орталыққа бағынуын қаламады. Себебі бұл кезде әмірлер өз жерлерін құрған еді. Олар өз мүдделері үшін салық жинады. Осылай халифаттың жеке мемлекетке бөлініп кетуі қаупі төнді.

VIII ғ II жарт. Испанияда Кордоф әмірлігі құлады. Одан әрі Тунис және Мароккода , IXғ орт. Египет бөлінді. Халиф өз билігін Месопотамия мен Аравияда сақтап қалды.

Халифаттың құқығы.

Халифаттың қалыптасуына байланысты оның құқық жүйесі шариғат та қалыптасты. Құқық алғашқы кезде діннің бір бөлігі болды.

Шариат діни ұстанымдарының жинағы ретінде десек, шариатты сонымен бірге өзіне дінді де, құқықты біріктіретін жүйе деуге болды. Шариаттың негізгі қайнар көздері:

Құран – мұсылмандардың басты қасиетті кітабы, онда діни-моральдық ұстанымдар жазылды.

Сунна – Мұхамметтің өмірі мен әрекеттері туралы Хадистер жинағы. Онда отбасы мұрагерлік және сот құқығының нормалары баяндалды. Оны сот преценді деуге де болды, яғни Мұхаммет жоғарғы судьяретінде белгілі бір іс бойынша шешім қабылдады, ол кейіннен ұқсас істерді шешуде қолданылды.

Иджма – жоғарыда аталған қайнар көздерде қарастырылмаған мәселелер бойынша беделді Ислам заңгерлерінің шығарған шешімдер жинағы.

Фетва – қоғамдық өмірдің жеке мәселелері бойынша жоғарғы діни беделділердің жазбаша қорытындылары. Шариат нормалары жетпеген жағдайда әдеттегі құқық – адатты қолдануға жол берілді. Мұсылмен әрекеттерін былай бөлуге болар еді: міндетті (діни әдет – ғұрыптар); қажет (діни тұрғыдан жақсы мінез – құлық, тәртіп); рұқсат етілген (м: исламға қарсы жауларды өлтіру); тілектес емес, бірақ жазаланбайтын (м:әйелін ұрып - соғу); тыйым салынған және сол үшін қатаң жазаланатын (дінге қарсы қылмыстар). Исламның негізгі байлығы: дін, өмір, сана,

жеке меншік және отбасы. Жауаптылық сипатына қарай барлық қылмыстар 3 топқа бөлінеді: дінге, отбасына, меншікке және мемлекетке қарсы қылмыстар. Ол үшін қылмыскер өмірімен және тәнімен зиянын өтеген. Мүліктік ұрлық жасағанның қолын кесу; жеке тұлғаға қарсы қылмыстарға айыппұл немесе төлеу (қанға қан) сияқты санкциялар көрсетілді. Өртүрлі құқық бұзушылықтар. Оған қандай жаза қолданатынын сот өзі шешті. Шариатта міндеттемелік құқық жақсы дамыды. Шарттық міндеттемелер 2 топқа бөлінді: мүлікті басқаның иелігіне берумен байланысты міндеттемелер. Оған айырбас, заем, сыйға тарту, мүлікті жалдау және сату, сатып алу шарттары жатты. Мүлікті өзгенің иелігіне бермеумен байланысты міндеттемелер. Оған тасымалдау, серіктестік және тапсырма шарттары жатты. Ислам құқығындағы меншік құқығының ерекшелігі – меншік иесі мүлікті пайдаланады және басқарады, ал барлығының басында құдай тұрып, сол билік етті. Отбасы құқығында күйеуі мен әкесінің толық билігі танылды. 4 әйел алуға рұқсат берілді. Мұрагерлік құқығында мұраға қалдырушының міндеттері мен тек мүлікке құқықтары қалды, яғни өлген адамның барлық қарыздары өтеліп болғаннан кейінгі мүлік, яғни 2/3 бөлігі заң негізінде, 1/3 бөлігі өсиет бойынша мұраға қалдырылды. Жерге құқықтық режим: хиджаз – Мұхаммет өмір сүрген жер, ол жерде тұратындардан «ондық» алынды. Вакуф – діни мұсылман ұйымына жататын жерлер. Мүлік – мұсылманның жеке жері. икта – уақытша қызмет етуге берілген жерлер, сол жерде тұратын тұрғындардан салық жиналды. Сот ісін арнаулы судья – кади жүргізді. Судья қатаң іс жүргізу ережелерімен байланысты болмады. Ислам процессінде прокурор мен адвокат болмады. Судья барлық істі өзі шешті, яғни кассациялық және апелляциялық

инстанциялар болмады. Дәлелдердің ішінде ант, мойындау және куә маңызды орын алды. Куәгер тек ер адам болуы мүмкін еді, әйел адамдар куәгер бола алмады. Ант құран кітапты ұстап тұрып берілді және бұл шын, яғни жалған емес болды. өйткені, бұған мұсылмандардың дүниеге көзқарасы және құдайдан қорқуы әсер етті.

Тест тапсырмалары:

1. 7 ғасырда араб тайпаларының бірігуіне ықпал еткен жағдай:

- а) қолөнердің дамуы
- б) сауданың өсуі
- в) өзара қырқысуды тоқтату
- г) бір құдайға сенуді қабылдауы
- д) көрші елдердің тонаушылық соғыстары

2. Араб халифаты мәдениетінің Еуропаға таралуына ықпал еткен ел.

- а) Византия
- б) Сирия
- в) Италия
- г) Греция
- д) Испания

3. Шығыс араб халифаты орталығына айналған қала:

- а) Константинополь
- б) Мемфис
- в) Мекке
- г) Бағдат
- д) Мерв

4. Арабтар 711 жылы жаулап ала бастаған ел:

- а) Үндістан
- б) Испания
- в) Ауғанстан
- г) Сирия

- д) Иран
- 5. Араб цифрының отаны:
 - а) Үндістан
 - б) Қытай
 - в) Финикия
 - г) Грекия
 - д) Азия
- 6. Араб мемлекетінің басшысы:
 - а) Мүфти
 - б) Имам
 - в) Сұлтан
 - г) Халифат
 - д) Абыз
- 7. Араб Халифаты тарихын неше кезеңге бөлуге болады?
 - а) 3
 - б) 2
 - в) 4
 - г) 1
 - д) 5
- 8. Аббасидтың династиді басқару уақыты
 - а) 750-1258
 - б) 760-1245
 - в) 570-632
 - г) 634-644
 - д) 656-661
- 9. Иджма ұғымына түсінік беріңіз?
 - а) елшілік жиынтығы
 - б) Адамдарға өздерін қалай ұстауды үйрету
 - в) Кенес билігі шешімінің жазбаша қорытындысы
 - г) Мұсылман құқықтанушысының шығарған шешімі
 - д) Алла тағала жайлы оқу
- 10. Ислам дінінің негізін қалаушы кім?
 - а) Мұхаммед

б) Абу Бәкір

в) Омар

г) Осман

д) Али

11. Халифат баскарушысы өзінің құдайшылық жаңғыртылуына қандай дистанцияда жеңіске жетті?

а) Омейядов

б) Абу Бәкір

в) Омара

г) Османа

д) Али

12. Қай жылы арабтар Сирияны, Палестинаны, Египетті жеңіп алды?

а) 640 жылы

б) 599 жылы

в) 438 жылы

г) 730 жылы

д) 860 жылы

13. Арабтар қай жылы Солтүстік Африканы жеңіп алды?

а) 649 жылы

б) 533 жылы

в) 840 жылы

г) 936 жылы

д) 750 жылы

14. Исламның басты байлығы не болып табылады?

а) Дін

б) Өмір

в) Ақыл

г) Жанұя

д) Барлық аталғандар

15. Шариғаттың басты қайнар көзі болып табылады:

а) Құран

б) Сунна

в) Иджма

г) Фетва

д) барлық аталғандар

16. Арабтар Испанияны қай жылы жаулап алды?

а) 711 жылы

б) 612 жылы

в) 830 жылы

г) 940 жылы

д) 720 жылы

17. Араб мемлекетінің басшысы болып кім тұрды?

а) Халиф

б) Патша

в) Хан

г) Король

д) Әмір

18. Қай ғасырда Аравия мен Халифат мемлекеті бір мұсылман мемлекет болып біріктірілді?

а) VII ғасырда

б) VIII ғасырда

в) IX ғасырда

г) X ғасырда

д) XI ғасырда

10-тақырып.

«Қытайдың және Жапонияның феодалдық мемлекеті мен құқығы»

Қытайдағы ортағасырлық мемлекеттіліктің қалыптасуы мен оның дамуының негізгі кезеңдері.

Б.э.д. III мыңжылдықтағы Қытайдың ежелгі тұрғындары Хуанхэ өзенінің орта және төменгі ағыс тұстарын, Бохай шығанағының жанындағы жазықтықты, және Қытайдың басқа аумақтарының кең жазықтарын мекендеген. Бұл аумақтарда өмір сүрген тайпалар түрліше аталған: солтүстікте — «ли», шығыста — «и», батыста — «цзян» немесе «жун», оңтүстікте — «мань». Ежелгі халықтар тайпаларға біріккен рулық қауым- дармен өмір сүрген және ортақ шаруашылықты жүргізген.

Б.э.д. III мыңжылдықтың соңында өндірістік күштердің одан әрі дамуы, жеке меншіктің пайда болуы және қоғамның таптарға бөлінуі рулық құрылымның ыдырауына және оның орнына мемлекеттің пайда болуына алып келді. Шамамен б.э.д. 1600 ж. шығыс «и» тайпалары Солтүстік Қытайдың үлкен аумағын жаулап алып, өз қарсыластарын жеңді де, Шан (инь) мемлекетін құрды. Ежелгі Қытайдың мемлекеті мен құқығы тарихының ке- зеңдері:

1 кезең — Шан «Инь» кезеңі (б.э.д. ХҮІІІ-ХІ ғ.ғ.) — құлиеленушілік қоғамның қалыптасуы жүзеге асады. Бұл кезеңде, сонымен қатар, екі кезең көрініс табады: а) ерте Шан (б.э.д. ХҮІІІ — ХҮ ғ.ғ.) — таптардың пайда болуының бас- тапқы кезеңдері ғана тән; ә) кейінгі Шан (б.э.д. ХІҮ— ХІ ғ.ғ.) — таптық қоғам толығымен қалыптасып бітеді.

2 кезең — Чжау кезеңі (б.э.д. ХІ — ІІІ ғ.ғ.) — иерархиялық әлеуметтік жүйе пайда болады; 3 кезең — Цинь кезеңі (б.э.д. 221-201 ж.ж.) және Хань кезе- ні

(б.э.д. III ғ.— б.э. III ғ.) — жаңа, феодалдық қатынастардың негізі пайда болады.

Қоғамдық құрылым. Кейінгі Шан кезінде халықтың жалпы санынан артықшылықты топ бөлініп шығады, оның құрамына билеуші — ван және оның туыстары, билеушіге жақын адамдар абыздар, шенеуніктер және бағынышты тайпалардың ақсүйектері кірген. Чжоулық Қытайда бірнеше разряд — әлеуметтік ранглер пайда болды. Ранг тұрғын үй мен жердің мөлшерін, құлдардың саны мен жалақының мөлшерін анықтаған. Цинь кезеңінде Шан янның жүргізген өзгертулері негізінде ақсүйектіліктің ранглері туралы жаңа ереже енгізілді, оған сәйкес ранглер ақсүйектік тегіне емес, билеуші алдындағы жетістіктері үшін берілген. Барлығы 20 ранг енгізілді, ал б.э.д. III ғасырдан бастап оларды сатып алуға рұқсат етілген.

Сонымен, жаңа ақсүйектер пайда болды: мүліктік, әскери, қызметтік және саудагерлік. Ең төменгі сатыда құлдар болған. Құлдықтың қайнар көздері түрліше болған: әскери қамау, қарыздық құлдық, сый ретінде алу, қылмыскерлер, шығынға ұшыраған шаруалар. Қоғамның үстем тобы мен құлдардың арасында жер өңдеумен айналысатын еркін қауым мүшелері болған.

Мемлекеттік құрылым. Құлиеленушілік Қытайда оның тарихының барлық кезеңінде басқарудың монархиялық нысаны болған. Билеуші — ванның қолында билік толығымен болған. Патша билігі құдайдың билігіне теңестірілетін Монархия мұрагерлік сипатта болған. Ежелгі Қытайда басқарудың сарайлық жүйесі болған, яғни, нақты анықталған құзіреті бар тұрақты түрде қызмет ететін мемлекеттік мекемелер болған жоқ, олардың орнына арнайы тапсырмаларды орындайтын тұлғалар, күндер болған.

Шан дәуірінде патшаға жақын тұлғалардың арасында 20 жуық ресми титулдар болған, олар функциялары бойынша үш топқа бөлінген: біріншісі — азаматтық лауазымды тұлғалар, екіншісі — әскери лауазымды тұлғалар, үшіншісі — әртүрлі кеңесшілер, бал ашушылар мен көріпкелдер. Чжоу кезеңінде ванның ең жақын көмекшісі болып сян табылған, ол барлық шенеуніктерге басшылық жасап, билеушінің әртүрлі тапсырмаларын орындаған. Сонымен қатар, үш гундер — патшаның басты кеңесшілері лауазымы болған. Цинь дәуірінде императордың жақын көмекшілері болып екі бірінші кеңесшілер — екі ченсина табылады, олар аппарат жұмысын басқарады, тайвэй — империяның қарулы күштерін басқарады және юйши дафу — барлық мемлекеттік аппаратты басқарады. Ченсяна, тэйвей және юйши дафу аса лауазымды тұлғалар болатын және «үш гун» атауын иеленді. Жергілікті басқару. Шан және Чжоу дәуірінде Қытай өз көсем — билеушілері — чжухоулары бар көптеген иеліктердің жиынтығынан құралған болатын. Чжухоулар ванның жоғарғы 31билігіне бағынған. Цинь дәуірінде Шан Янның әкімшілік реформасына сәйкес патшалықтың аумағы 41 цездке бөлінді, олар валостар мен тиналарға бөлінді, ал алар, өз кезегінде, өз басқару органдары бар 10 қауымдастықтан құралды. Қауымның тұрғындары фулаоны (ақсақал) сайлаған, ал олардың арасынан староста — личжен сайланған. Әскер. Шан патшалығында тұрақты әскер болған жоқ. Қажет болған жағдайда чжухоулар 3000, 5000, 6000 әскерлерден құралған отрядтарды ұсынған. Жиналған әскер әскербасы — қолбасшыға берілетін және жорыққа шығатын. Әскер екі бөлікке бөлінетін: жаяу әскер және арбалы әскер. Сонымен қатар, халық мал мен арбаларды беретін. Әскердің үш түрі болған: жаяу әскер, атты

әскер және қарулы арбакештер. Цинь империясында әскер бестіктер мен ондықтарға бөлінген. Жоғарғы қолбасшы болып императордың өзі табылған. Сот жүйесі. Сот функцияларын тармақтарға бөлінген мемлекеттік аппараттың көптеген өкілдері жүзеге асырған. Мемлекеттегі жоғарғы судья болып ван табылған. Жергілікті жерлерде сот істерін қараумен болыстықтың бастығы айналысқан. Құқықтың негізгі сипаттары. Б.э.д. V— II ғ.ғ.— да бірқатар жинақтар жасалған, олардың ішінде ең әйгілі 6 тараудан құралған «Заң кітабы» (Фацзин). Мұнда Қытайдағы қолданыстағы қылмыстық іс жүргізушілік заңнама көрініс тапқан. Шан мемлекетінде меншік құқығының объектілері ретінде мал, құлдар, еңбек құралдары, құнды асыл бұйымдар және басқа да мүлік танылған. Тек б.э.д. I мыңжылдықтың екінші жартысында ғана жерге деген меншік құқығы пайда болады. Қытайлық заңнамаға мына шарт түрлері тән болған: сату-сатып алу, заем, кепіл, несие беру, жерді жалдау. Шан кезеңінің отбасы құқығында матриархаттың элементтері болған, туыстар арасындағы некеге рұқсат берілетін, алайда, Чжоу мемлекетінде патриархатты отбасы орнығып, көп әйел алуға рұқсат етіледі. Мұрагерлік құқықта әке мүлкін бірінші әйелдің үлкен ұлы иемденетін тәртіп орныққан. Ұлы болмаған жағдайда мұрагерлікті күйеуінің басқа туыстары иеленетін. 32 Қылмыстық заңнамада мемлекеттік қылмыстарға ерекше мән берілген, олар үшін мынадай жазалау жүйесі қолданылған: таңба салу, мұрынды кесу, аяқты шабу, еркектердің жыныс мүшесін кесіп тастау және өлім жазасы. Ежелгі Қытайдағы сот әкімшіліктен ажыратылмайтын. Алдынала тергеу мен сот талқысын бір тұлға жүргізе беретін.

Қытайдағы мемлекеттің дамуының ерекшеліктері.

III – ғасырдың соңында Қытайға ғұндар, кейін юн, цян, жужан, тобог және тибет тайпалары басып кірді. IV – VI ғасырларда Солтүстік Қытай нағыз соғыс алаңы болды. Жаулап алушылардың арасынан Солтүстік Вэйдің тоби династиясы бөлініп шықты, олар V ғасырдың соңында өз патшалығын орнатты. 477 – 485 ж.ж. императордың жарлығының нәтижесінде үлестіру жүйесі қайтадан енгізілді. Ол ауыл шаруашылығының көтерілуіне және Оңтүстік Қытайдағы халықтың қайтып келуіне біршама әсер етті. VI ғасырдың екінші жартысында Солтүстік және Оңтүстік Қытайдың бірігуіне қажеттік туындады. Себебі, VI ғасырдың ортасында (551 ж.) Қытайдың солтүстік шекараларына қауіп төндірген асакүшті көшпенді мемлекет Түрік қағанаты құрылды. Бірігу әскери жолмен жүзеге асты. Қолбасшы Янь Цзюнь император және Суй (581 – 618 ж.ж.) династиясының негізін қалаушы ретінде жарияланды. Бұл династиясының тұсында мемлекеттік биліктің орталықтандырылуы күшейе түсті. Императордың билігі шексіз болды, ол үлкен бюрократтық аппаратты басқарды. Императордың жанында жоғарғы шенеуніктерден құралған үш палата жұмыс істеді. Одан кейін алты ведомство (шендер, қаржылық, рәсімдік, әскери, сот және жазалау, қоғамдық жұмыс ведомстволары) болды. Алайда, шаруа көтерілістері мен Когуремен (сол кезде Корея түбегіндегі мемлекеттердің бірі) ұтымсыз соғыс Суй династиясының құлауына және Тан династиясының (618 – 970 ж.ж.) негізін қалаушы император Ли Юаньның билікке келуіне алып келді. 624 жылы шаруалар үшін жеңілдіктер орнықтырған декрет қабылданды, оған сәйкес шаруаларға бау – бақша жерін өмір бойғы иелену құқығы берілді. Тан мемлекетіндегі

жоғарғы және шексіз билік императорға тиесілі болды. Оның көмекшілері болып екі цзайсин табылды. Мемлекетті басқару үш палата арқылы жүзеге асырылатын: атқарушы, заң шығарушы (империя жарлықтарын даярлау), салтанаттарды ұйымдастыру; одан әрі суй ведомстволарына ұқсас алты ведомство тұрды. Шенеуніктер тоғыз рангіге бөлінді және олардың жалақылары да тоғыз деңгейде болды. Шаруалар “жақсы халық” және “жаман халық” болып бөлінді. Бірінші топты еркін шаруалар, екінші топты құлдар, малайлар, бөтен жерді жалға алушылар құрады.

907 – 960 жылдары өтпелі кезең орнады, бұл кез “бес династия және он патшалық” кезеңі деп аталды. 960 жылы әскер император ретінде генерал Чжао Куаниняны жариялады, ол Сун династиясының (960 – 1271 ж.ж.) негізін қалады. Бұл династияның басқаруы кезінде мемлекеттік құрылым өзгермеді. Қытайдың солтүстік – батыс шекарларында тангуттар мемлекеті – Батыс Ся мемлекеті (982 – 1227 ж.ж.) құрылды, бұл мемлекет Қытайдың шекараларына үнемі шабуыл жасап отырды.

1234 жылы Солтүстік Қытайды монғолдар жаулап алды, ал жарты ғасырдан соң Оңтүстік Қытай да бағындырылды. Монғол ханы Құбылай жаңа Юань династиясының (1271 – 1368 ж.ж.) негізін қалады. Өз астанасы ретінде ол Пекинді таңдады. Ол қытайдың әкімшілік жүйесін өздеріне негізгі алғанымен, монғолдар қытайларды биліктен аластатты. Осы және басқа да шаралар шаруалардың көтерілісіне алып келді. 1368 жылы шаруа қолын бастаушы Чжу Юаньчжанның әскері Пекинге басып кірді. Ол император болып, Мин династиясының негізін қалады. 1644 жылы Қытайды маньчжурлар жаулап алды, Мин династиясы құлады. Маньчжурлардың басшысы Абахай Цинь

династиясының (1644 – 1911 ж.ж.) негізін қалады, ал оның ұлы жаңа династияның алғашқы “богдыханы” болды (император титулы).

Қытайдың құқығы өзгешеліктерге толы болды. Мұнда Конфуцийдің ілімдері негізге алынды, ол бойынша балаларының ата – анасына, әйелінің күйеуіне, жауынгердің басшысына, шаруаның князьға, халықтың императорға қатаң түрде бағынуы уағыздалатын. VII ғ. Император Ли Ши – Минның бұйрығымен қылмыстық құқық жинағын – “Қылмыстық құқықтағы қылмыстардың тізімін” жасау басталды. Қылмыстардың тізімі ауқымды болды және олардың басым көпшілігі өлім жазасымен жазаланатын, себебі, конфуций ілімі бойынша қылмыскерге қатысты дене жазаларын қолдануға тыйым салынатын болған. Әкесін өлтірген бала, басшысын өлтірген жауынгер, сюзеренін өлтірген вассал қандай да болсын жағдайға қарамастан өлім жазасына тартылатын.

Жапон мемлекеттілігінің дамуының негізгі кезеңдері

Жапон архипелагының тұрғылықты халқы болып мына тайпалар табылды: айналар, кумасо және эбису, кейіннен бұл жерлерге тунгусманьчжур тектес тайпалар да көшіп келді. Көпшілікпен танылған дін болып синтоизм (ата-бабалар мен табиғат күшіне табыну) табылды.

VI ғасырдың басында Сога тегінен шыққан ханзада Сетокутайси (572-621 ж.ж.) 12 ранг туралы иерархиялық табель және 17 баптан құралған заң қабылдады, бұл заң буддизм мен конфуций ілімінің мемлекет пен монархтың билігі туралы догмаларына сүйенді. 645 жылы таққа Сумераги тегінен шыққан Кару отырды, ол Котоку атымен билік жүргізе бастады. Бірқатар реформалар жүргізілді, енді мемлекет басында

император отыратын болды, елді губерниялар мен уездерге бөлді, жер мемлекеттік меншік ретінде жарияланды, шаруаларға тиесілі жерлер бөліп берілді және олар өздерінің астығының бөлігін мемлекетке беріп отыратын болды. Әскери ақсүйектер — самурайлар қалыптасты, олар “бусидо” (бушидо) деп аталатын ар кодексіне сәйкес қызмет ететін. XII ғасырдың соңында самурайлар дербес династия ретінде қалыптасқан Миномото князьдарын жақтады.

XVI-XVII ғасырлардағы Жапония. XVI ғасырда Жапония феодалдық ыдыраушылық жағдайында болды. Феодал Ода Нобунага Токугава және Такеда тегінің князьдарымен одақтасып, 1582 жылы мемлекеттің 66 провинциясының отызын өзіне бағындырды, оның мирасқоры Хидэеси елдегі бүкіл билікті өз қолына біріктірді. Шаруаларға қару-жарақ ұстауға тыйым салынды, олар өз жерлерінен кете алмайтын. Князьдардан құралған өкілдік алқалы орган құрылды. Кореяға қатысты белсенді жаулап алушылық саясат жүр-гізілді. 1598 жылы Хидэесидің өлімінен соң оның үш жасар мұрагерінің тұсында ірі феодалдардан құралған регенттік кеңес құрылды. Ірі феодалдардың арасындағы өзара соғыстың нәтижесінде Токугава Иэясу жеңіп шықты. 1603 жылы Токугава сегун (бас қолбасшы) болып жарияланды. Токугава тегі Жапонияда XIX ғасырдың жартысына дейін билік құрды. 98Сегунат режимі императорды биліктен аластатты. 1615 жылы бүкіл Жапония біріктірілді. Мемлекеттің астанасы Эдо (қазіргі Токио) қаласына ауыстырылды. Сегуннан кейінгі екінші тұлға болып оның бірінші министрі және бас кеңесшісі табылды, сегун кәмелетке толмаған жағдайда оны регенттік кеңес тағайындайтын. Жоғарғы кеңесуші орган болып ақсақалдар кеңесі табылды. Жергілікті жерлерде билікті

губернаторлар жүзеге асыратын; сегунның ерекше шенеуніктері жергілікті жерлерге бақылау және тексеру мақсатымен жіберілетін. Тұрғылықты халық негізгі төрт сословиеге бөлінді: самурайлар, шаруалар, қолөнершілер және саудагерлер, қайыршылар мен көшпенді артистер ешбір сословиеге жатпйтын. Барлық мемлекеттік лауазымдарды самурайлар иеленді. Халықтың сексен пайызын құраған шаруалар жерді “мәңгілік” жалға алу құқығына сәйкес иеленетін. Қолөнершілер мен саудагерлер цехтар мен гильдияларға біріккен.

Жапондық феодалдық құқығының дамуына қытай құқығының әсері ерекше болды және мұнда да конфуций ілімінің догмалары көрініс тапқан. Қылмыстың, азаматтық деликтінің және әкімшілік теріс қылықтың аралары нақты ажыратылмаған болатын. Жапондық “Жүз заңдар” (1742 жылы) феодалдық жинағы азаматтық, қылмыстық, процессуалдық құқықтардың негізгі нормаларынан құралған, алайда, бұл нормалар құқық салалары бойынша нақты ажыратылмаған болатын. Ресми доктринада адамның жазылған құқыққа қатынасы мына формуладан көрініс тапқан: “білмесең де, орындауың қажет”. Сол себепті, жазылған құқықты білетін адамдардың санының шеңбері аз болған. Негізінен конфуций ілімінің имандылық және жақсы (немесе жаман) жүріс-тұрыс ережелері басшылыққа алынатын.

Жапонияның Мэйдзи революциясы

XIX ғасырдың ортасында Жапония феодалдық құрылымның ыдырауының салдарынан болған елдің дамуына кедергі болып отырған құлдырау жағдайында болды. XIX ғасырдың бірінші жартысында ең алғашқы капиталистік мануфактура пайда болды. Алайда, феодалдық қатынастардың қалдықтары мен ішкі

нарықтың тар болуы (шаруалар — халықтың негізгі бөлігі — өнеркәсіп өнімдерін алмады) жаңадан қалыптасып келе жатқан өндірістің дамуына кедергі жасады. Сыртқы саяси жағдай да күрделене түсті. 1853 жылы американдық эскадра адмирал Перридің басшылығымен жапония жағалауларына келіп, АҚШ бір жақты түрде сауда шартын бекітуді талап етті. 1858 жылы аталынған шарт бекітілді, ол бойынша Жапония АҚШ-тан келетін тауарларға белгіленген мөлшерден тыс (5-тен 35 пайызға дейін) баждар қоя алмайтын және де Жапонияда жүрген американдықтардың аумақтық тиістілік қағидасы (олардың жергілікті соттарға бағынбауы) танылды. Осыдан соң Англиямен, Франциямен, Голландиямен тең емес шарттар бекітілді. Сегунның үкіметі аталған шарттардың барлығына өз келісімін берді. Бөтен елдердің ашық түрдегі шабуылына жапон қоғамының барлық топтары — шаруалар, жұмысшылар, жас буржуазия, самурайлар өз қарсылықтарын білдірді. Феодалдыққа қарсы күрес ұлтзаттық қозғалыспен ұштасты, бұл қозғалысты император Муцухитоның жақтаушылары (шынайы билік Токугава руынан шыққан сегунның қолында болды) басқарды. Сегун әскердің бас қолбасшысы болып табылды, алайда, императордың жақтастары және княздық-самурайлық топ сегунатты құлатуды және императорды қайта билік басына әкелуді, оның атынан реформалар жүргізуді мақсат етіп қойды. 1867 жылғы қазан айында императорлық топтың басшылары сегун Кэйкадан жоғарғы билікті императорға беруді талап етті. 1868 жылғы қаңтарда сегунның әскері княздық-самурайлық әскермен шайқаста жеңілді. Императордың билігі қалпына келтірілді. Мэйдзи революциясы жүзеге асырылды. Ел дамудың буржуазиялық жолына бет бұрды. 1868 жылы цех

138бойынша бөлініп жұмыс істеу жойылып, халықтың барлығына еркін кәсіп таңдау және сауда жасау мүмкіндігі берілді. Мемлекет бойынша бірыңғай заңдар енгізіліп, сословиелік артық-шылықтар жойылды. 1871 жылы жерді еркін сату-сатып алуға рұқсат етілді. 1872 жылы жерге жеке меншік құқығы бекітіліп, бірыңғай жер салығы енгізілді. Сол жылы Германияның үлгісі бойынша жалпы әскери міндеттілік енгізілді, самурайлардың әскери қызметке деген артықшылықты құқықтары жойылды. Әскер германдық үлгі бойынша, ал флот ағылшындық үлгі бойынша құрылды. Ел губернияларға бөлінді, оларды тағайындалатын губернаторлар басқарды. Құқыққа қайшы халықаралық шарттар күшін жойды. Саяси партиялар құрыла бастады. 1881 жылы либералдық партия, бір жыл өткен соң конституциялық реформалар партиясы құрылды. Реформалар кешенінің аяқталуы болып 1889 жылы консти-туцияны қабылдау табылды. Үлгі ретінде Пруссияның кон-ституциясы алынды, бұл конституция феодалдық басқару мен қалыптасып келе жатқан буржуазияның арасындағы келісушілікті мейлінше толық көрсеткен құжат болып табылды. Императордың тұлғасы қасиетті және қол сұғылмайтын ретінде жарияланды, ол министр-президентті (атқарушы биліктің басшысы) және оның ұсынысы бойынша министрлер кабинетін тағайындайтын. Парламент екі палатадан тұрды: пэрлер палатасы және депутаттар палатасы. Пэрлер палатасына титулдарға ие ақсүйектер (мұның алдында еуропалық титулдар енгізілген болатын: князь, виконт, маркиз, барон, граф) және император тегінің мүшелері сайланатын. Депутаттар палатасы сайлауда жеңген тұлғалардан тұрды. 1890 жылғы заңмен сайлауға қатысу құқығы 25 жасқа толған, әскери міндеттілігі жоқ, кем дегенде 15 иен тікелей

салық төлейтін және белгілі бір жерде 1,5 жыл тұрғылықты өмір сүрген жапон азаматтарына берілді. Екі палата мен Үкіметке де заңшығару ынтасын білдіру құқығы берілді. Заң жобаларын палаталар жекелеген отырыстарда талқылайтын және көпшілік дауыспен қабылданатын. 1391890 жылы мемлекет үшін біртектес соттарды құруға бағытталған заң қабылданды. Округтарда бірінші инстанция бойынша округтық соттар жұмыс жасайтын болды. Округтар губерниялардың құрамына енді, келесі сатыда губерниялық соттар тұрды, одан жоғары жеті апелляциялық сот пен жоғарғы империялық сот жұмыс жасады. Сонымен бір мезетте прокуратураның мәртебесі бекітілді. Оған мынадай өкілеттіктер берілді: алдын-ала тергеу, мемлекеттік айыптау және соттарды қадағалау. Адвокатураға да сотта қорғаушы орган ретінде мәртебе берілді. 1890 жылы қылмыстық іс жүргізу кодексінің жаңа басылымы шықты (бірінші басылымы 1880 жылы шыққан болатын). Императордың жанында Құпия кеңес пен императордың сегунмен соғысындағы оны жақтаушы ақсүйектерден тұрған генро жұмыс жасады. Бұл органдардың құрамында әскери ақсүйектердің орны ерекше болды, олар Жапонияны біртіндеп милитаризациялауға күш салды. Бұл мақсаттарда бюджеттен әскерді қаруландыруға және дамытуға көптеген қаржы бөлінді. Оңтүстік-шығыс Азия үшін қуатты әскері және флотының болуы Жапонияның сыртқы саясатының сипатын анықтады. 1872 жылы Жапония Ликей аралдарын басып алды. 1894-1895 жылдары ол Қытайға басып кіріп, Пескадор аралдары мен Тайвань аралын жаулап алды. 1904 жылы Ресей үшін сәтсіз болған орыс-жапон соғысының нәтижесінде Жапония Оңтүстік Сахалинді өзіне бағындырды. 1910 жылы Кореяны басып алды.

Тест тапсырмалары:

1. 20 ғ. басында «ұлтшылық», «халық өкіметі», «халықтың игілігі» қағидасын ұсынған қайраткер:

а) Юань Шикай

б) Сунь Ятсен

в) Цы Си

г) Пу И

д) Чан Кайши

2. Қытайдағы 1905 ж құрылған «Біріккен Одақты» басқарған адам:

а) Мао Цзедун

б) Юань Шикай

в) Чан Кайши

г) Лу Синь

д) Сунь Ятсен

3. Қытайдағы буржуазиялық революция жылдары:

а) 1905-1911 жж.

б) 1899-1902 жж.

в) 1910-1917 жж.

г) 1904-1905 жж.

д) 1911-1912 жж.

4. Қытайдағы Тайпиндер көтерілісінің болған жылдарын көрсетіңіз:

а) 1850-1866 жж.

б) 1850-1860 жж.

в) 1850-1868 жж.

г) 1850-1864 жж.

д) 1850-1862 жж.

5. 1912 ж. наурыздағы Қытай республикасының президенті.

а) Ли Сючен.

б) Цы Си.

в) Юань Шикай.

- г) Пу И.
 - д) Сунь Ятсен.
6. Тайпиндер көтерілісінің астанасы.
- а) Пекин
 - б) Гонконг
 - в) Шанхай
 - г) Нанкин
 - д) Кантон.
7. Жапония Перл-Харборға қашан шабуыл жасады?
- а) 1941ж 7 желтоқсанда.
 - б) 1942ж 7 желтоқсанда.
 - в) 1943ж 7 желтоқсанда.
 - г) 1944ж 7 желтоқсанда.
 - д) 1945ж 7 желтоқсанда.
8. АҚШ 1945 ж. 6 тамызда қай жапон қаласына бірінші бомбасын тастады?
- а) Хиросима
 - б) Нагасаки
 - в) Эдо
 - г) Токио
 - д) Киото
9. Қытай Халық Республикасының тұңғыш төрағасы қызметін кім атқарды?
- а) Мао Цзедун
 - б) Чан Кайши
 - в) Юань Шикай
 - г) Чжоу Энълай
 - д) Сунь Ятсен
10. Қытай Халық Республикасы құрылды:
- а) 1948 ж
 - б) 1945 ж.
 - в) 1946 ж.
 - г) 1949 ж.
 - д) 1947 ж.

11-тақырып

«Ұлыбританияның мемлекеті мен құқығының дамуы».(4 сағат)

Буржуаздық мемлекеттіліктің қалыптасуы.

XVII ғасырдың басында Англия Европаның басқа елдерімен салыстарғанда әлде қайда сәтті дами түсті. Кең жайылған отаршылдық басқыншылықтар, дамыған мануфактуралық және жеңіл өндіріс бұл елдің жемдік нарықтағы алдыңғы қатаршы позициясын анықтап берді. Елде 2 шаруашылық топ қалыптасты: капиталистік және феодалдық. Көпшілікке ортақ жерлерді қоршап алу нәтижесінде шаруашылар жерден айырылды (феодалдар шаруаларды жерден күштер кошірді). Абсолютизм жерден айырылған көптеген шаруаларды жұмыс орнымен қаштамасыз ете алмады. Халықтың әлеуметтік суретін мынадан коруге болатын еді: елдегі турғындардың онының тоғызы парламенттік сайлауға қатысу куқығынан айырылған тұлғалар болды. Ер адамдардың тек оныншы бөлігін ғана басқаруға куқығы бар джентельмендер, бюргелер, курады. Дворяндық та курамы жағынан бір текті болған жоқ: ескі дворяндық және жаңа дворяндық немесе джентри болды. Бұлар буржуазияға жатты. Турғандардың әр түрлі кабатын өзіне тартқан революция пісіп жетилді. 1628 ж. парламент корольға Құқық туралы Петиция берді. Петиция томенгі палата парламенттің келісімінсіз ешқандай салық енгізбеуде және сотсыз ешкімді тутқындамауды сурады. Петицияның негізгі мазмұны бойынша бузылған құқықтар мен бастандықтарды қалпына келтіруді талап етті. Карл I Петицияны бекітуге мәжбур болды және ол заңға айналды. 1629 ж.король мен парламент арасында жаңа қақтығыс болды. Сол кезде Карл I парламентті таратып, өзі жалғыз басқарды. Король жағынан әділетсіздік күшейіп, елде

революциялық жағдай қалыптасты. Пресвитериандық ірі буржуазия мен аристократияны біріктіре отырып, конституциялық монархия идеясын насихаттады. Индепенденттік орта және шағын буржуазиядан құралды. Олар жалпы конституциялық монархия идеясымен келісті, бірақ парламентте өз жақтастарының санын көбейту үшін сайлау округтерін қайтадан болуді және еркін адамға ар-ондан еркіндігі мен сөз еркіндігі тануды ұсынды. Колонершілер мен еркін шаруалдарды біріктерген левеллерлердің қозғалысы радикалды болды. Олар барлық азаматтардың тең қуқылығы мен республиканы ұсынуды талап етті.

Қысқа парламент (1629-1640 ж.) король билігінің әділетсіздігімен сипатталды. Парламенттің таратылуы шотландықтардың Англияға басып кіру қаупін туғызды. Әскери сәтсіздіктер Карл І-ні 1640 жылдың 13 сәуірінен – 5 мамырына дейін өмір сүрген, тарихта Қысқа парламент деген атпен белгілі парламентті шақыруға мәжбүр етті. Көпшілік палатасы корольді шотландықтармен соғыста жәрдем беруден бас тартып, Карл І-ң саясатын сынға алуға кірісті. Жеке басқарған жылдарында Карл бұл парламентті таратып жіберді, сол арқылы өз жағдайын ауырлатты. Ұзақ парламент 1640 ж/ң қарамасында шақырылып 1652 ж/ға дейін әрекет етті. Парламент конституциялық деп аталған революцияның бірінші сатысына бастама берді (3.11.1640-22.08.1642). Ұзақ парламент король еркіне қарамастан әрбір 3 жыл сайын парламенттің шақырылуын қарастарған үш жылдық акт және парламенттің келісімінсіз оның таратылуына тиым салатын акт сияқты маңызды қунаттарды қабылдады. Арнайы актімен «Жұлдызды палата» және «Ұзақ комиссия» бектілді. 1641 ж. 1 желтоқсанда Ұлы Ремонстрация қабылданды. Ремонстрацияда

епископтарды лордтар палатасынан аластату және шіркеу реформацияның өткізу, сонымен қатар көпшілік жерді қоршауға тиым салу және салық жинауды король билігінің әділетсіздігін тоқтату талабы қойылды. Ұзақ парламентпен қабылданған актілер король билігін шектеді, король мен парламент арасында азаматтық соғыс басталды. Азаматтық соғыс 2 саттыға бөлінеді: 1-де парламенттік армияның әскери басшылығы пресвитериандар қолында болды. 2-де индипенденттер қолында болды. Парламенттік әскердің алғышқа сәтсіздіктері генерал О. Кромвелльдің (1599-1658) «Жаңа моделі» бойынша әскерді қайта ұйымдастыруға әкелді. Әскері басшылықтан аристократтарды аластау үшін туралы Билль шығарылды. 1645 ж. корольдік әскер жеңіліске ұшырады. 1648 ж. Көктемінде 2-ші азаматтық соғыс король мен пресвитериандық парламент арасында басталды. О. Кромвель парламенттен пресвитериандарды аласатты. Индипенденттік республика және Кромвель протектораты 1649 ж. король Өлімінен кейін парламент Англияны республика деп жариялады. Лордтар палатасы бекітіліп, көпшілік палатасы өзін жоғарғы билік деп жариялды. Атқарушы жоғарғы орган Мемлекеттік кеңес болды. «Халықтық келісімде» әрекет етудің мынадай бағдарламасы болды: ұзақ парламентті тарату, бүкіл ер адамдардың қатысуымен сайлау өткізу, заң алдандағы бәрінің теңдігі және т.б. Дегенмен, Кромвель үшін «Халықтық келісім» әрекеттің нақты программасы емес, тек тактикалық шегініс болды. Бұны біліп қойған левеллерлер тасқулар котерді, бірақ О. Кромвель оны басып тастады. Парламенттен тірек таппаған Кромвель 1653 ж. оны таратып жіберді. 1653 аяғында «Басқару қаруы» деген конституция енгізілді, ол Кромвель диктатурасын бекітті. Оған сәйкес, жоғарғы заң шығару билігі лорд-

протекторге және бір палататық парламентке тиесілі болды. Атқарушы жоғары билік. Лорд-протекторға және құрамында 13 тел 21 ге дейін мүшесі бар Мемлекеттік кеңеске берілді. Кейін Кромвель парламентті шақыруды тоқтатып, Мемлекеттік кеңес мүшелерін өз ойынша тағайындады. Кромвельдің жеке диктатурасы революцияны кері – республикадан монархия еске түсіретін жеке жалғыз билікке алып келді.

Стюардттардың Рестварациясы. 1658 ж. О. Кромвельдің өлімінен кейін билік оның ұлы Ричард Кромвельге кошта, оның қоғамда беделі күшті болмады. 1659 ж. Ұзақ парламенттің қолдауымен корольдің ұлы Карл II-ні (1630-1685) отырды. Бірақ, Карл II өз уәделеріне қайшы ескі тәртіпті орната бастады. Осы нылдары Англияда 2 саяси партия пайда болды. торикорольдің жақтастарын біріктерген, виги-корольға оппозициялық жағынан жиналған буржуазия мен орта дворяндардан турады. 1679 ж.виги, парламентке көпшілікті құрай отырып «Хабеас корпус акт» және «Азматтардың еркігдігін қамтамасу ету актісін» атты жауа заң қабылдады. Осы заңға сәйкес тұтқындамулы өзі н./е туыстары арқылы англия/ң жоғарғы соттарының біріне жүгініп «Хабеас корпус» туралы бұйрық шығаруды талап етуге құқығы болды. Бұл бұйырыққа сәйкес, ол ақшалай кепілдік арқылы бостылды Карл I таққа Яков II-ң отыруға қарсы болмайды деген шартты вигилерге қоя отырып, хабеас корпус актіні бекітті. «революция на оның солдары». Жаңа король яков II (1633-1701) антибуржаизиялық саясат жүргізді және парламент вигтермен біртіп революция жасады . 1689 ж. таққа Нидерландың штатгальтері Вильгельм оранский отырды. Осы сәттен бастар Англияда түркілікті түрде Конституциялық монархия бектілді. Жаңа король, таққа отырар сәтте «Қуқтар тураны Билльге» қол қайды.

Оның басты мәні-заң шығаруда папрламенттің ноғарғы билігін бекіту б/ы. Дегенмен, парламенттің заң жобасына вето қоюға да корольдің құқығы болды. 1701 ж. 2 маңызды еренені белгілеген «такқа мурагерлік Заңы» дегел Конституцияллық заң қабылданды. Ол 2 ерене : 1) контрассигнатура, оған сәйкес к ольдік заң актілері тек сәйкес министрдің қас қойғанынан кейін ғана жарамды және 2) соттардың (судьялардың) ауыспайтындығы. Англия 17 ғасырда Парламент екі палаталық болды: жоғарғы палата (лордтар палатасы) мурагерлік бойынша, лауазым бойынша немесе корольдің тағайындауы бойынша орын алған тулғанлардан турады; толенгі палата (көпшілік палатасы) сайлау куқығы негізінде қурылды. 1710 жылы заң қабылданды, оған сәйкес парламентке ауылдық нерде қозғалмайтын мүшіктен 500 фунт стерлинг және қалалрда 300 фунт стерлинг кіріс алатың тулғалар сайлана олды. 1707 ж.король вето куқығын пайдаланудан айырылды, сол арқылы парламентке заң шығару билігін тоғымен берді. 1716 ж.парламенттің томенгі палатасының окілеттілік мерзімі 3 тел 7 жылға дейін узартты. Осы кезде министрлер кабинетті пайда болды – бұл корольдің атқарушы билігін шектегендіктен мемлекеттік қурлыста атқарушы билігін шектегендіктен мемлекеттік қурлвста ерекше орын алатын, орган болды. Қорольдің Министрлер кабинетіне ықпалын әнсіреткен маңызды нағдай парламент пен саяси партины күшей тумен байланысты корольдің тағайындаң және шығару куқығын шектеу болды. Король парламенттің пікірмен санасуытиіс болды. 1727 ж. Георг II Р. Чолпалды қуды (уванил), 1721-1742 ж. премьер-минстрді қуды, бірақ оны билікке қайтак әкелуге мәжбүр болды. Король билігінің әнсіреуімен парламент жағынан бақылау күшейді

(министрлер кабинетіне қатысты). 17 ғ.ортасында мынадай маңызды принцип қурылды: министрлер кабинеті билікте болады. Парламент миндерлері құрамына кірген кабинетке парламент қолдау қамтамасыз етті. Осылайна, кабинет партиялық негізде қурылды Парламент көпшілінің паартия лидерлері үкімет қуралына енді. Олар көпшілік палатасы алдында жауапты болды, яғни «жауапты үкімет» лидерлері. Бұл 18 ғ.аяғындағы Англияның парламенттік жүйесінің айырықша белгісі болды. 19 ғ.басындағы Анлия Үрі ондірісті күмейтумен өнеркәсіп өсімі жоғарлайды. Қалады өнеркәсіп буржуазия және пролетариаттар табы, ауылда-лэндлрлар (жериеленушілер), арендаторлар және батрактар табы қалыптасты. 19 ғ басында 2 саяси партия билік етті: торияр –помещиктер, қаржылық буржуазия, консервативтік тарихи дәстүр тасушылары; вигилер - өнеркәсіптік буржуазия. Бұл 2 партиялар 18 ғасыр бойы билікке кезектесін келді. 18 ғас-ң ортасына дейін парламенте вигилер басым болды. 1783 ж.торилер көпшілік қалатасынаның көпшілік құрап 1830 ж.дейін билік етті. Саяси жүйенің ең мәнді элементті парламент б/ы. Феодолжық өкілдіккөпшілік палатасы ерекше роль айнады. Сайлаудың ескі жүйесін аристократтар мен буржуазия қадады, бірақ қоғамның жаңа күштері мен тенденциясының талаптарың қанағаттандармады, бұл сайлау реформасын өткізу үшін күреске әкелді. Ұсақ буржуазия мен жұмысшылар саяси құрлыстық демократиялануын және жалпыға отрақ сайлау құқығын енгізуді талап етті. 1830 ж.саяси күрес ишеленісе түсті, буған Франциядағы шілдедегі революция (июльская революция) аңғышарт болды. 1830 ж. Парламенттік сайлау реформа жақтастарына жеңіс әкелді. 1831 ж. көпшілік палатасы «реформа тур Билль» қабылдады. Оны Грейдің вигтік парламенті енгізді. 1832 ж.лордтар

палатасы оған жол беріп «реформа тур Бильді» бекітуге мәжбір болды. 1832 ж/ғы сайлау реформасы 21 жасқа толған, жылына 10 фунт стерлинг жылдық кіріс беретін қазғалмайтын мүмгі бар ер адамдарға сайлау куқығын берді. Реформа нәтижесінде сайлаушылар 652 000 ға дей нетті. Дегенмен, жұмысшылар мен усақ буржуазия сайлау куқығын алған жоқ. 1832 ж.реформ/ң маңызды нәтижесі саяси партиялардың қайта қурылды болды. Ториер консерваторлер париясы деп аталып, вигилер – либералдар партиясы деп аталды. Бүтіндей мемлекеттік басқару жүйесі қайта ұйымдастырылды. Осылайна, қаржы министрлігінде функционалды емес, символикалық сипаттағы лақызымдар бектілді. Чартистік қозғалыс 1832 ж. Реформа Ұлыбритания еңбекшілерің қанағаттандырмады. Ол 1836-38 ж.экономикадағы кризис жұмысшы саяси қозғалыс – чартизмнің туындауына ықпал етті. 1836 ж.Лондонда жұмысшылар ассоциациясы қурылды, ағар келесі талаптарды қойды: 1) тұрғылықты жерінде 6 ай молшерінде турып жатқан 21 жасқа толған ер адамдар үшін сайлау куқығын беру. 2) парламент депутаттығына кандидаттарға мүліктік цензді алып тастау 3) тек өкілдік және сайлау округтерін теңестіру 4) парламентке жыл сайынғы сайлау 5) депутаттар еңбегіне сыйақы беру (вознаграждение) 6) купил дауыс беру. Чартистер бул талаптарды халықтық хартия туралы петицил ретінде шығарып, 1838 ж.парламентке ұсынды. Копшілік палатасы петицияны қайтарып тастады және қозғалыс қатысушыларына репрессия қолданды. 1842 ж. чартистер парламентке 2ші петицияны ұсынды. Оған 3 млн.300 мың адам қол қатған еді. 1848 ж.10 сәуірінде және шілдеде чартистер петицияны парламентке еңгізу үшін 2 рет умтымыс жасады, бірақ ол қайтарылып тастылып, чартистерге қарсы репрессия. Чартизм

жеңілгеннен кейін Англияның жұмысшы қозғалысы таза экономикалық бағып алды. Арнаулы білімді жұмысшылардың кәсіптік одағы-трэд-юниондар құрылды. Олар жұмысшы-сайлаушылардың санын осуі олардың көпшілік палатасына ықпалы күшейтуді деп үшiттендi. 2 партия да, жұмысшы қозғалысының кең қанат жаюын назарға ала отырып, реформа жолына түсті. 1867 ж. Б. Дизраэлидің консервативті кабинеті мына реформды жүргізді: депутаттық орындар өнеркәсіптік қалалар мен графтықтар пайдасына үйлестерді. Салық төлеушілерге шуліктің ценз төлендетілді. Жалдау ақысы қалалар үшін кедейлердің пайдасына 10 фунт стерлинг, графтықтарда: жер иеленушілер жылдық кірістің 5 фунт стерлинг ал болме жондаушылар жылдық кірістің 12 фунт стерлинг. Осылайша сайлаушылар тізімі ұсақ буржуазия, қанонершілер және жұмысшылар есебінен кеңейе түсті. Сайлаушылар саны миллионнан асып түсті. 1877 ж. либералдар Ұлттық либералдық ассоциация құрды. 19ғ 80-ші жылда дейін консервативтік партия либералдаға күші жағынан да, ақпалы жағынан да жол беріп отырды және 1983 ж. либералдың үлгісі бойынша консерваттық ассоциацияның ұлттық одағын құрды. Қазіргі Американың экономикасы өзінің бастауын 16-шы, 17-ші, 18-ші ғасырларда Еуропадан келіп, қоныстанушылардың экономикалық жетістіктерге ұмтылу жолдарынан алады. Осы уақыт аралығында Жаңа Әлем маргиналды-табысты отарлық экономикасынан кішкентай тәуелсіз фермерлік экономикаға өтіп, соңында жоғары деңгейдегі күрделі индустриялық экономикаға көтерілді. Эволюциялық даму барысында Құрама Штаттары экономиканың дамуына себебін тигізетін күрделі институттарды өмірге келтірді. Сөйтіп, үкіметтің экономикаға араласуы

тұрақты болғандықтан, осы қатысудың көлемі, жалпы алғанда, ұлғайды. Солтүстік Американың бірінші тұрғындары байырғы американдықтар - жергілікті халықтар болды; олар Америкаға осыдан 20 000 жыл бұрын, қазіргі Берингов бұғазы, Азиядан жер көпірі арқылы келген. (Еуропаның бірінші зерттеушілері Америка аралдарына бірінші рет келгенде Индияға жеттік деп қателесіп, жергілікті халықты «үндістер» деп атаған). Осы байырғы халықтар тайпаларға, кейде, тайпа конфедерацияларына біріккен болатын. Еуропалық жер аударушылар келгенге дейін, байырғы халықтар өз араларында сауда-саттық жасап, басқа құрлықтағы адамдармен, тіпті Оңтүстік Америкадағы халықтармен байланысқа түскен жоқ. Бұл құрылған экономикалық жүйені олардың жеріне қоныстанушы еуропалықтар бұзып жіберді. Викингтер Американы «ашқан» бірінші еуропалықтар болды. Алайда, шамамен 1000-шы жылы болған оқиға өте кең өріс алған жоқ: бұл кезде еуроталық қоғам әлі де ауыл шаруашылығы мен жер игеруге негізделген еді. Сауда-саттық Солтүстік Американың келешектегі ашылатын жаңалықтары мен қоныстанушыларға серпін беретін күшті қамтамасыз еткен жоқ. 1492 жылы испан туының астында жүретін итальяндық жүзуші Христофор Колумб, Азияның оңтүстік-батыс жолын іздеуге сапарға шығып, «Жаңа Әлемді» ашты. Содан кейінгі 100 жыл ішінде Ағылшындық, Испандық, Португалдық, Голландық және Француздық зерттеушілер «Жаңа Әлемге» Еуропадан алтын, байлық, даңқ іздеп келді. Алайда, Солтүстік Американың жабайы әлемі, бұл алғашқы зерттеушілерге аз даңқ, одан да аз алтын ұсынды. Сондықтан, бұл жерде адамдардың көпшілігі қалмады. Солтүстік Американы шынымен мекендеген адамдар кейінірек келген. 1607 жылы ағылшын топтары, Құрама

Штаттары болуы керек жерде, бірінші тұрақты мекенді құрды. Джеймстаун мекені, қазіргі Вирджиния штатының орнында болған. Отарлау Ерте қоныстанушылардың жаңа Отан іздеуге әртүрлі себептері болды. Массачусетс пилигримдері, діни қуғыннан кеткілері келетін ақ пейілді, өзіндік тәрбиеленген ағылшындар болды. Басқа колониялар, мысалы Вирджиния, бизнес-кәсіпорын ретінде негізделген еді. Бірақ, діншілдік пен пайдакүнемдік жиі бір-бірімен қоян-қолтық араласып кетті. Болашақ Құрама Штаттарын отарлауында Англияның ілгері басуы - хартиялық компанияларды пайдалануда еді. Хартиялық компаниялар жеке экономикалық пайда мен Англияның ұлттық мақсатын көтергілері келетін акция иелерінің (саудагерлер мен жағдайы бар жер иелерінің) үлесінен құралды. Жеке сектор компанияларды қаржылағанда, король әрбір жобаны келісім мен кепілдікпен қамтамасыз етіп, экономикалық құқық, сол сияқты саяси және заңды билікті беріп тұрды. Тұтас алғанда, колониялар пайданы тез берген жоқ, сондықтан, ағылшын инвесторлары қоныстаушылармен колониялық келісімдерін жиі бұзып отырды. Қоныс аударушыларға өздерінің өмірін, қауымын, экономикасын, жаңа ұлт нышанын құруға мүмкіндік берді. Бірінші колониялардың гүлденуі - аң аулау мен бағалы жүн-тері сатудың нәтижесі еді. Бұдан басқа, балық аулау - Массачусетстің негізгі кәсібі еді. Алайда, барлық колонияларда адамдар негізінен кішкене фермаларда және тұрмыс жағдайлары жеткілікті жағдайда тұрды. Бірнеше шағын қалалар және Солтүстік Каролина, Оңтүстік Каролина мен Вирджинияның үлкен плантацияларында кейбір алғашқы қажеттілік заттары және байлықтың барлық заттары темекіге, күрішке және индигоға (көгілдір бояу)

айырбасқа алынды. Қолдаушы салалар колониялардың өсуіне байланысты күшейді. Қоныс аударушылар балық аулау флотын салу үшін өндірістер ашты, кейіннен сауда кемелерін жасады. Сонымен бірге олар шағын ұстаханалар салды. 18-ші ғасырдың басында дамудың аймақтық ерекшеліктері айқын болды: Жаңа Англияның колониялары кеме жасауға және байлық құру үшін кемелерді сатуға сенді; Мэрилендте, Вирджинияда, Каролинадағы плантациялар (көбі құл еңбегін қолданыл) темекі, күріш пен индиго өсірді; Нью-Йорк, Пенсильвания, Нью-Джерси және Делавэрдегі орта колониялар астық пен терілер жеткізіп тұрды. Құлдардың жағдайын есепке алмағанда, өмір стандарттары Англияның өзінен жоғары болды. Ағылшын инвесторлары өздерінің капиталдарын шығарыл алғаннан кейін, қоныс аударушылардың арасындағы кәсіпкерлер үшін алаң ашылды. Солтүстік Америка колониялары 1770 жылға дейін І-ші Джеймстің (1603-1625) басқаруы кезінде Англия саясатында басымдық көрсеткен өзіндік басқару қозғалысының бөлігіне кіруге экономикалық, саяси жағынан болсын дайын еді. Англияның артық салық салуы және басқа да заттарға байланысты даулар туындады; американдықтар өздерінің өзіндік басқару талаптарын қанағаттандыратын ағылшын салықтары мен ережелерін жасауға үміттенді. Ағылшын үкіметіне қарсы өскен даулар барлық британдықтарға қарсы және коло- ниялардың тәуелсіздігі үшін соғысқа әкеп- соқтырады деп ешкім ойламаған. 17-ші және 18-ші ғасырда Англиядағы саяси абыржу сияқты, американдық төңкерісу, 1775-1783 жылдары дүниеге келген орта таптар, Джон Локктың 1690 жылы жазылған «Азаматтық үкімет туралы екінші трактат» еңбегінен алынған: «өмірге жатсынбайтын құқық, еркіндік және

жеке меншік үшін» деген үзінділермен американдықтарға, саяси, экономикалық көмек көрсетті. Соғыс 1775 жылдың сәуір айындағы жағдайдан басталды. Британдық солдаттар Массачусетс штатындағы Конкорд қаласындағы колониялық армиясын басып аламыз деп үміттенді; бірақ олар колониялық сақшылармен соқтығысып, тұйықсыздан атылған оқ үшін, 8 жылдық күрес басталып кетті. Англиядан саяси тұрғыдан бөліну, мүмкін, көптеген қоныс аударушылардың әуелгі мақсаты болмаған шығар, дегенмен тәуелсіздікке жету және жаңа ел - Құрама Штаттардың құрылуы - осы үрдістің соңғы нәтижесі еді. Жаңа ұлттық экономикасы 1787 жылы қабылданған және осы күнге дейін күші бар АҚШ конституциясы шығармашылық данышпандықтың жұмысы еді. Конституция экономикалық хартия ретінде, сол кездегі Мэннен Джорджияға, Атлант мұхитынан Миссисипи ал- қаптарына дейінгі созылған тұтас ұлтты біріктірілген немесе «біріккен нарық» екендігін бекітті. Штаттар арасындағы сауда- саттық кезінде ешқандай тарифтер немесе салықтар болмауы керек еді. Конституция федералдық үкіметтің шетел мемлекеттері мен штаттар арасындағы сауда-саттықты реттеуге, банкроттықтың жалпы заңдарын, ақша және оның мазмұнын реттеуге, салмақ пен өлшем стандарттарын, пошта мен жол жасау және патенттер мен интеллектуалды меншікті басқару ережелерін бекітулі қамтамасыз етті. «Интеллектуалды меншікті» маңыздылығын мойындау 20-шы ғасырдың соңында сауда-саттық келісімдерде үлкен роль атқарды. Ел негізін қалаушы әкелердің бірі және қазыналықтың бірінші хатшысы Александр Гамильтон федералдық үкіметтің импортты ақтаушы тарифтерін бекітіл, ашық жәрдем ақша беріп, өндірістің жас салаларын өсіретін

экономикалық даму стратегиясын жақтады. Ол федералдық үкіметті ұлттық банк ашуға және революциялық соғыс нәтижесінде колониялардан жиналған қоғамдық ақшаларды қабылдауға шақырды. Жаңа үкімет Гамильтонның кейбір ұсыныстарын енжар қарады; алайда ол тарифтерді американың сыртқы саясатының маңызды бөлігіне айналдырды - бұл ұстаным 20-шы ғасырдың ортасына дейін өз қуатын сақтады. Бірінші америкалық фермерлер ұлттық банк кедейлердің есебінен байларға қызмет етеді деп қорыққанмен де, бірінші Құрама Штаттарының Ұлттық Банкі 1791 жылы өзінің қызметін бастауға рұқсат алды; банк 1811 жылы ісін тоқтатып ісін мирасқор банк жалғастырды. Құрама Штаттар әртүрлі теңіздік-тасымалдаушы, өндіріс және банктік жүйе арқылы экономикалық дамуға талпынудың қажеттілігіне Гамильтон кәміл сенді. Гамильтонның саяси бәсекелес Томас Джефферсон өзінің философиясын қоғамдық тұлғаны саяси және экономикалық тираниядан қорғауға негіздеді. Ол кіші фермерлерді «ең қымбатты азаматтар» деп мақталы. 1801 жылы Джефферсон президент болып (1801-1809), орталыққа бағынбайтын аграрлық демократияны қолдады. Оңтүстік пен батысқа қозғалыс 1793 жылы Эли Уитни шикізаттық мақтаны дәнегімен басқа қалдықтардан тазалайтын машинаны ойлап шығарғаннан кейін, алғашында аса белгілі болмаған мақта өндірісі күрт өсіп кетті. Оңтүстіктегі плантация иелері батысқа жылжып жатқан ұсақ фермердің жерлерін сатып алып отырды. Кейіннен күл еңбегімен өңделген үлкен плантациялар кейбір отбасыларға есепсіз байлық әкелді. Бірақ батысқа тек оңтүстіктегілер ғана қозғалған жоқ. Шығыстары тұтас ауылдар кейде орталық батыстық құнарлы жерлеріне көшіп мекендеп жатты. Батысты мекендеушілер өте

тәуелсіз және кез-келген мемлекеттік басқаруға наразы болып көрінгенімен, шындығында олар мемлекеттен үлкен көмек алып отырды.

Мемлекет көмегімен жасалған ұлттық жолдар мен каналдар, мысалы Камберландтағы ақылы жол (1818) және Эри каналы (1825) жаңа қоныстанушылардың батысқа көшуіне көмектесіп, кейінірек батыс фермаларының өнімдерінің базарға шығуын қамтамасыз етті. Көптеген бай және кедей американдықтар 1929 жылы президент болып сайланған Эндрю Джексонды өте оңды адам деп санады, өйткені ол шекараға жақын территориядағы ұзын үйшікте өз өмірін бастаған еді. Президент Джексон (1829-1937) Ұлттық Банктің мұрагері Гамильтонды Батыс алдында Шығыстық қалыптасып қалған мүдделерін қорғайды деп, оған қарсы шықты. Гамильтон екінші мерзімге сайланғанда, Джексон банктік келісімді жаңартуға қарсы шықты, оны Конгресс қолдады. Оның әрекеті мемлекеттің қаражат жүйесіне деген сенімді сілкіндіріп, 1834 мен 1837 жылдары бизнесте кикілжіңдер пайда болды. Мезгілдік экономикалық алға басулар 19-шы ғасырда АҚШ-тың экономикалық өсуіне кедергі келтірген жоқ. Жаңа табыстар мен капитал инвестициялары жаңа салаларды құруға және экономикалық өрлеуге алып келді. Жүк тасымалдаудың жақсартылуына байланысты жаңа нарықтар тұрақты ашылып тұрды. Пароход өзендік кеме қатынасын тез және арзанға түсірді, сондай-ақ темір жолдардың дамуы жаңа территориялардың үлкен кеңістігін игеруге зор үлес қосты. Каналдар мен жолдар сияқты, темір жолдар да өздерінің алғашқы құрылыстарын жер кепілдігі түрінде мемлекеттен үлкен көмек, ақша алып отырды. Алайда, басқа көлік формаларына қарағанда, темір жолдар көптеген жергілікті және еуроталық жеке инвестицияларды

қызықтырды. Сол апақ-сапақ күндерде, тез бай болудың реті мол еді. Қаржылық айла-әрекет бір түнде байлық жасатты; бірақ көптеген адамдар өздерінің қорларын жоғалтып алды. Сонда да, алтын мен Америкалық қоғамның үлкен міндеттері, жеке байлықтың шетел инвестицияларымен қисындастырылған көрінісі ұлт үшін елдің индустриализациясының негізін құрайтын темір жол жүйелерін дамытуға мүмкіндік жасады. Аралас экономика: нарықтық рөлі. Құрама Штаттарының «аралас экономикалы ел» деп аталуы ондағы үкімет пен жеке бизнестің экономикадағы маңызы бірдей болғандықтан дейді. Шынына келсек, Америка экономикасының тарихындағы пікірталастың көбі қоғамдық және жекеменшіктің салыстырмалы рөлі жөнінде. Американың еркін кәсіпкерлік жүйесі жекеменшікке көңіл бөледі. Жеке бизнес тауар мен қызметтің көп бөлігін өндіреді. Ол өнімнің үштен екісі тұтынушыларға кетсе, үштен бір бөлігін үкімет пен бизнес сатып алады. Тұтынушының маңыздылығы сонша, кейде АҚШ «тұтыну экономикасы» бар мемлекет ретінде сипатталады. Жекешелендіру Жеке меншікке деген көзқарас халықтың бостандыққа сенімі артқан сайын дамуда. Американдықтар мемлекет пайда болғаннан бері үкімет билігінің шамадан көп болуын ұнатпай, үкімет билігін, экономикалық саладағы рөлін қоса алғанда, шектеуге тырысты. Сонымен бірге, американдықтар жекеменшікпен сипатталатын экономика мемлекеттік меншігі басым экономикаға қарағанда тиімдірек жұмыс жасайтынына сенеді.

Нарықтың жалпы экономикаға әсері Американдықтардың пікірінше, нарық күштері еркін болса, сұраныс пен ұсыныс тауар мен қызметтің бағасын анықтайды. Ал бағалар бизнеске не өндіру керектігін айтады: егер тауарға экономика өндірген

мөлшерден көп сұраныс болса, оның бағасы артады. Мұны сезген компаниялар табыс табу мақсатымен сұранысы жоғары тауарды өндіре бастайды. Керісінше, тауарға сұраныс азайса, бағасы төмендейді, сонда өндірушілер басқа тауар өндіруге кіріседі. Бұл жүйе нарықтық экономика деп аталады. Социалистік экономика нарықтық экономикадан орталықтан түскен жоспар мен мемлекеттік меншіктің көп болуымен ерекшеленеді. Американдықтардың көбі салықтық түсімдерге иек артқан, нарықтық талаптарды ұстанбайтын социалистік экономиканың тиімсіз болатындығына сенеді. Шектеулер тек әділетті заңдарға тәуелді Дегенмен, еркін кәсіпкерліктің де шектеулері бар. Американдықтар бұрыннан бері кейбір қызметтерді жеке кәсіпорындардай гөрі қоғамдық ұйымдар атқарғаны дұрыс дейтін. Мысалы, АҚШ үкіметі заң әділеттігі, білім беру саласы (бірақ көптеген жекеменшік мектептер мен оқу орталықтары бар), жол тараптары, ұлттық қауіпсіздік, әлеуметтік істерді басқарумен айналысады. Бұған қоса, мемлекет бағалар жүйесі жұмыс істемейтін жағдайларда үкіметтің экономикаға араласуын сұрайды. Мысалы, ол табиғи монополияларды реттейді және нарық күштеріне ықпал ете алатын деңгейге жеткен бизнестің алуан түрлі комбинацияларына араласу мақсатында немесе бақылауға алу үшін арнайы заң жүйесін пайдаланады. Сондай-ақ, мемлекет нарық күштеріне бағынбайтын мәселелерді қарастырады. Үкімет экономикалық дағдарыс нәтижесінде және жеке бас проблемалары байланысты жұмыстан айырылған, өзін-өзі қамтамасыз ете алмайтын адамдарды әлеуметтік төлемдер мен жұмыссыздық бойынша төленетін жәрдем ақымен қамтамасыз етеді; қарттар мен кедейлерге көрсетілетін медициналық көмек құнының көп бөлігін төлейді; ауа

мен судың ластануын болдырмас үшін өндірісті реттейді; табиғи апаттардан зардап шеккендерге төмен процентті қарыз береді; кез-келген жеке кәсіпорындарға өте қымбатқа түсетін ғарышты зерттеуде алатын орны зор. Аралас экономикадағы халықтың рөлі Аралас экономика жүйесінде халық экономиканы бағыттауда тек тұтынушы ретінде ғана емес, сондай-ақ, сол экономиканың саясатын жасайтын шенеуніктерді сайлау арқылы да әсерін тигізеді. Соңғы жылдары тұтынушыларды әкімдердің қауіпсіздігі, кейбір өнеркәсіп салалары ұсынған экологиялық шаралар, денсаулыққа төнетін потенциалды қауіп жайы алаңдатып отыр. Үкімет жауап ретінде тұтынушы мүдделерін қорғайтын және халықтың жақсы тұрмысын қамтамасыз ететін агенттіктер құрды. Сонымен бірге, АҚШ экономикасы басқа бағытта да өзгерді. Тұрғындар мен жұмыс күші фермалардан қалаларға, даладай зауыттарға, әсіресе қызмет көрсету саласына, кетті. Бүгінгі экономикада қоғамдық және жекеменшік қызмет көрсету саласында жұмыс істеушілер саны өнеркәсіптік немесе ауылшаруашылық тауар өндірушілер санынан бірнеше есе артық. Экономиканың кешенделуіне орай санақ бойынша соңғы ғасыр бойына өзіндік қызметтен басқалардың жұмысына ұзақ мерзімге бағытталған жедел ауысу көп кездескен.

Мемлекет формасының эволюциясы.

1876 ж. Ұлыбританияда өнеркәсіптің негізгі салалары бойынша кірік басталуна байланысты либералдар полициясы әлсірей бастады. Германия мен АҚШтан кризистің сандарынан артта қала бастаған ағымның буржуазиясы жұмысшылардың өмір суру деугейінің томендетіп, отарымылдық саясаттың күшетуі тиіс болды, бұл либерализмнің ескі қағидаларына қайшы келді. Либералдық кабинет қулап, билікке

консерваторлар келді. Алайда, либералдың билік етуі кезінде сотқа өзінің өкімің арқылы келу туралы заң қабылдаған. 1872 ж.купия дауыс беру туралы заң қабылданды. 1884-85 ж.консеваторлар кезінде сайлау реформасы жүргізілді: қалалардағы шеріктің ценз алынын тасталды. Сайлаушылар саны 2ге кобейді. Либералдар жүргізен реформалардың ішінде соттар реформасын атауға басады, соның нәтижесінде Англияның жағарғы соттары (высшие суды). Жоғарғы соттарға бірікті. Ол жоғарғы соттан және Аппеляциялық соттан (азаматтық істер б/ша) турді. 1911 ж/ғы парламент тураны Акт мынаны белгіледі : копшілік палатасынан отіп және лордтар палатасымен қайтарылып тасталған барлық қаржылық емес Билль корольға бекітуге өтеді; қаржылық билльдер мүндем лордтар палатасының келісінің талап етпеді; бильдің сипатың копшілік палатасының спикері анықтады; копшілік палатасының мүшелері шағымда анды. Британдық отаршылдық империя Британ отаршыждық империясы 17-18 ғ/да қалыптаса бастады. Испания, Голландия, Фпранциялан соғыста Англия сауда және теңіз гегемонияста қол жеткізуге тырысты. 17ғ/да Англия Канада/ң, Австрияның, Оңт. Африканың үндістанның кең территориясын жаулап олды. Ерекше жағдайда 12 ғ/да отаралған германияда болды. 1800 жылы Ирландия Ұлыбританиясының одаққа бірікті, бул ирландық автономияның қалдығын жоғалтты. Гермндықтар тәуелсіздік үшін куресті, ал оның депутаттары ағылшын парламентінде гаирул идеясын (автономия) ұсынды (отставали). 1886 ж. Ирландиядаға иектеулі өзің өзі басқаруды беру туралы заң парламентке берілді, бірақ ол копшілік палатасынан откеді. 1893 ж. Ирландия автономиясы туралы заң лордтар палатсынан оте алмады. 1914 ж. гаирул туралы

заң қабылданды, ол бойынша ирландия автономиясы әдеттегі дамнион мәртебесінен тонен болды. Британдық колониялар 2 типке байнді: жаулап алынған және қоныс аударғандар. Жаулап алынғандар саяси қуқытарда иектелді және генералгубернатормен басқарылды.

1867 ж. канаданы басқару жаңа негіздерде қайта қурылды, Канаданың 4 провинциясы конференцияны құрды, ол Канада дамнионы атауы алды. Бул процесс «Британдық Солтүстік Америка туралы Актіде» рәсімделді. Оңтүстік африкандық иелектерден өзін-өзі басқаруды 1854 ж. Каптың жер, 1856 – Наталь алды.

Абсолюттіктен конституциялық монархияға.

Жаңа Зеландия 1854 ж. конституция алды. Үндістанды саяси буржуазиялық партия Үндістандық ұлттық конгресс 1885 ж. қурылды. Бул партияның негізгі бағдармалық талабы үндістерді елді басқаруға жіберу болды. 1892 ж. «Үнділік кеңстер туралы» заң бойынша, үндістік буржуазия өкілдері кеңеске жіберілді. Заң жөнінде кеңесуші. 1906 ж.үндістірге атқарушы органдарды жұмыс істеуге рұқсат берді. Дегенмен, тәуелсідікті үндістан 1947 ж.алды. касония мен метропация қатнастарын реттеу үшін 1887 ж. « колониялдық конференция-р» өткізіле бастады, 1907 ж,алар империялық атқа не болды.

12-тақырып «АҚШ мемлекеті мен құқығының дамуы»

АҚШ-тың құрылуы.

Азаматтық соғыс жағдайындағы елдің саяси-экономикалық өмірі. Солт. Американың Атлант жағалауындағы 1 ші ағылшын колониясы 17ғ басында құрылған еді. 17-18ғ тағы 12 колония пайда болды. Олар солт Американың жағалауларының ортаңғы бөлігін бойлай орналысты.

Түпкілікті тұрғындар үндістерді жойып, олардың орнына Африкадан құлдар әкелді. Оң. және солт колониялардың экономикасы әртүрлі болды: оң колониялар плантаторлық ауыл шаруашылықты болды, оған қол көп еңбегі көп қажет болды; солт колониялар – мануфактуралық-өнеркәсіптік, яғни капиталистік қатынасы жақсы дамыды. 18 ғ 70ж таман колония тұрағы 3,5 млн адамға жетті, оған қоса 500мың құлдар бар. Колонияларда басқаруда сол сияқты әртүрлі болды. Жеке иеліктер болды (мериленд, пенсильвания), және губернатор басқарған «корольдік колониалар» да болды. Колониялықтар өздерін ағылшын тәжісінің (корона) ерікті азаматы деп есептеді, оларға метрополия құқығы тарады: бостандықтың ұлы хартиясы, құқықтар тұр. Билль, «жалпы құқық», «әділеттік құқығы». Алайда колонияны метрополияның шикізаты ретінде пайдалану және оны тонау саясаты келіспеушіліктерге әкеліп, ашық үкіметке қарсы бой көтерулерді туғызды.

Тәуелсіздік үшін соғыс. Тәуелсіздік үшін соғысты «баспасөз комитеті, қауіпсіздік, бақылау комитеті» туғызды. 1774ж Филадельфия қаласында 1ші континенталды конгресс өтті, құрамында 55 делегат болды. Ол метрополияның кедендік және салық саясатына қарсылық білдірген құқықтар декларациясын бекітті. Бір мезгілде корольға петиция жасалды, онда колонистер метрополия жағынан қысым келтіруді тоқтатуды сұрады, оған жауап ретінде ағылшын үкіметі оларға қарсы әскери әрекетке көшті. 1775ж мамырда Екінші Континенталды конгресс жиналды. Ол Англия мен соғыс жағдайын айқындап Американдық әскер құру туралы шешім шығарды. Оның басты жетекшісі Джордж Вашингтон болды. Тәуелсіздік үшін соғыс басталды. Әрбір колония өзін тәуелсіз республика –

штат деп жарияланды. Американдықтарды ағылшын құқығының нормаларына сүйене отырып қорғаудың пайдасы жоқ екендігін көрген, күрестің көрнекті идеологтары Д.Адамс, Т.Джефферсон, А.Гамильтон кәдімгі құқық идеяларына жүгінді. Бұл идеялар адам құқығы тумысынан берілген және олар алнбайды, мемлекет оны бұзуға емес, қорғауға міндетті делінген. Бұл идеялар 1776ж 4 шілдеде қайтадан шақырылған континенталды конгресстегі «Тәуелсіздік демократиясын» негізін құрады. Бұл құнаты метрополидан түпкілікті түрде бөлінгендігі туралы айтылды, себебі, метрополия колониялардың құқықтарын бұзды және тәуелсіз АҚШ-ң құрылуы туралы айтылды. Кәдімгі – құқықтың теория негізінде бүкіл территорияда ұлттың ұлттық егемендігі қағидасы жарияланды. Халыққа революцияға құқық берілді. Алайды, демократиялық Декларация құлдық пен үндістер туралы ештеңе айтылмады. 1781ж штат өкілдерінің Конгресімен «Конфедерация баптары» атты құжат бекітілді. Штаттар АҚШ деп аталатын «мәңгілік одақ» - Конфедерацияға кірді. Штаттар өз ішкі істерінде тәуелсіз болып қала берді. 6 ай мерзімінен аспауы тиіс Конгрес сессиялары арасындағы кезінде оның кейбір өкіметтіктерін орындау штаттар Комитетіне берілді. Осылайша бірегей мемлекеттің емес, мемлекеттер одағының қалыптастырылуы қарастырылды. 1783ж АҚШ-ың толық тәуелсіздігін мойындаған бейбіт келісімге қол қойылды. Соғыстан кейін штаттардағы билікті плантаторлар, буржуазия мен көпестер алды. Соғысты басынан кешірген қатардағы Американдықтар өткен соғыстың барлық көпшілікті көрді. Елде тауқулар басталды. Ең ірі қарулы көтеріліс отставкадағы капитан Д.Шейстің басқаруымен болды. Тасқулар басып тасталды, бірақ биліктегілер конфедерацияда мықты

бірлестік құру қажет деп тапты. 1787 ж Филадельфияда конституциялық конвент жиналды, оған 12 штат 55 делегат жіберді. Конституцияны дайындауда Д.Вашингтон, Д.Медисон, Э.Рандалф, Д.Уилсон және т.б сияқты көрнекті заңгерлер мен қайраткерлер қатысты. 4 айлық жұмыс нәтижесінде Конституция дайындалды. Бұл құжаттың негізін қалаған, алғашқы бастамалардың бірі билікті заң шығарушы, атқарушы сот билігіне бақылу болды. Заң шығару бөлімі 2 палата: Сенат пен өкілдер палатасынан тұратын Конгреске тапсырылды. 2 палатамен қабылданған заң жобасы президент қол қойғаннан кейін 10 күн ішінде заң күшке ие болды. Егер президент заң жобасын қабылдамай тастаса, конгрес оны дауыстың 2/3 мен бекітті, Президент мемлекет, үкімет басшысы болды және қарулы күштердің бас қолбасшысы болды. 3ші билік АҚШ-ң жалпы федералдық Жоғарғы сотымен ұсынылды. Аса маңызды істер бойынша сот алқалары тағайындалды. Конституция сонымен бірге мемлекет билікті құрудың Ережелерін қарастырды. өкілдер палатасының депутаттары штаттар бойынша сайланды, сенат әрбір штат-ң 3 ш. жиналысынан 2 сенатордан, Президент – сайлаудың 2 деңгейлік жүйесі бойынша сайланды. Жоғарғы сот мүшелері сенат келісімен президентпен тағайындалды. Өкілдер палатасы 2 жылға, сенат 6 жылға сайланды, және сенаттың 1/3 бөлігі әрбір 2ж. сайын қайта сайланды. Президент 4 жылға, жоғарғы сот судьясы - өмір бойынша сайланды. Конституция федеративтік құрылым енгізді. Жалпы федералдық органдар мен орган штаттардың өкілеттіктері ажыратылды. Федерацияға: соғыс және бейбітшілік, сыртқы қатынастар, монета чеканкасы, мөлшер мен салмақ жүйесі, әскер мен армияны басқару

сұрақтарымен айналысу құқығы берілді. Федералды құқықтың штаттар құқығынан басымдығы болды.

АҚШ-тың буржуазиялық мемлекеттерінің қайнар көздері.

1791ж «Құқықтар туралы Билль» қабылданды, ал АҚШ конституциясына алғашқы 10 түзету енгізілді. Түзетулер саяси сұрақтарда демократиялық сипатқа ие болды. Үндістердегі жаңа жерлерді басып алу, европалық колонияларды сатып алу штаттардың санын көбейтті. Жаңа штаттарды құру тәртібі 1787ж ордонанспен реттелді. Конгресс штат территориясын оның заң шығарушы жиналысымен бірге автономды деп жариялады. Губернаторды елдің президенті сенат келісімімен сайланды.

Бірінші он түзету.

1. Конгресс белгілі бір дінді орнатуға немесе оған кедергі келтіруге арналған немесе сөз еркіндігін, баспа еркіндігін шеттетін заң шығарылмайды. Енді халық бейбіт түрде жиналып өкіметке өтінішпен бара алады.

2. Егер мемлекеттің қауіпсіздігі үшін милиция керек болса, онда халықтың қару табуы шектелмейді.

3. Бейбіт кезде ешбір жауынгер кез келген уйдің иесінің келісімінсіз ол үйге кіре алмайды. Ал соғыс кезінде заңда бекітілген жолмен ғана кіре алады.

4. Халықтың жеке меншігін, үйін, құжатын мүлкін себепсіз тексеруден, тұтқынға алуға қорғануға құқығы бар. Тексру, тұтқынға алу ордері тек себептер және антпен дәлелденген болуы керек. Және онда тексеруге жататын жер немесе тұтқынға алынатын адам нақты көрсетілуі керек.

5. Ешкім үлкен юриден шығатын адамды қылмыс істегені үшін жауапқа тартылмайды, егер ол құрғақ және теңіз күштерінде, милицияда немес соғыс кезінде болмаса. Ешкім жасаған қылмысы үшін екі рет жауапқа

тартылмайды. Қылмысы болмаған жағдайда ешкім зорлап мойындатқыза алмайды.

6. Әрбір қылмыстық тергеуге айыпкер жедел сот сұрауға болады. Айыпкер қылмыс жасаған жерде сол қылмысты көрген куәгермен бетпе-бет кездесуге құқығы бар. Айыпкер адвокатпен қамтамасыз етілуі керек.

7. Егер жасаған қылмыс жиырма доллардан асса, онда ол істі сот қарауға тиіс. Бір қылмыс екі рет АҚШ сотымен қаралмайды.

8. Үлкен мерзімді жаза қолданылмайды және ауыр жаза да қолданылмауы керек.

9. Конституцияда айтылатын заңдар басқа заңдарды кемітіп немесе жоққа шығаратындай болып жазылмауы керек.

10. АҚШ-пен берілген өкілдік халық пен штаттардың қолында қалады.

Германия. Жаңа Конституцияға сәйкес империяның құрамына 22 монархия мен бірнеше еркін қалалар енді. Империяның билеушісі болып пруссиялық патша табылды, бұл Германиядағы жағдайға сай болып келді, себебі, империя аумағының жартысынан астамы және халықтың 60 пайызы Пруссияның үлесінде еді. Патша мемлекеттің басшысы және бас қолбасшысы болып табылды, ол үкімет басшысын – импер канцлерін тағайындайтын.

Парламенттің жоғарғы палатасы Одақтық кеңес деп аталды. Төменгі палата алғашқыда 3 жылға, ал 1887 жылдан бастап 5 жылға сайланатын. Рейхстагтың іс жүзіндегі билігі бундесраттың өкілеттіктерінен аздау болатын. Рейхстагтың үкіметке бақылау жасауға талпыныстарын бірнеше рет бундесрат басып тастаған болатын.

1871 жылғы Конституцияның 20 бабы ерлердің жалпы сайлау құқығын енгізуді көздеді, алайда, құпия дауыс берудің орнына империяның империяның қоғамдық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында ашық дауыс беру енгізілді.

Төменгі палатаны мерзімінен бұрын тарату бундесраттың қаулысымен жүзеге аса бертін, мұндай жағдай жиі орын алатын.

Жалпы алғанда өзінің әлеуметтік-саяси мазмұны бойынша 1871 жылғы конституция феодалдық юнкерлік жер иеленушілік пен жылдам дамушы пруссиялық-германдық капиталдың арасындағы үйлесімділіктің көрінісі болып табылады.

Франция. Мемлекеттің конституциясын құраған үш заң қабылданды. Мемлекеттік билікті ұйымдастыру туралы конституциялық заң Сенатты ұйымдастыру туралы заң және мемлекеттік биліктердің өзара қатынасы туралы заң.

Президент Сенат пен депутаттар палатасының көпшілік дауысымен 7 жыл мерзімге сайланатын, оған атқарушы биліктің толық ауқымы берілді. Заң шығару билігін Сенат пен депутаттар палатасы жүзеге асырды.

Жалпы алғанда басқарудың республикалық режимі жарияланды, алайда бұл режимде монархияның кейбір элементтері сақталып қалды. Бұны Францияның саяси өміріндегі республикалық және монархиялық ағымдардың өзара күресімен түсіндіруге болады.

Англия. Парламент екі палаталы болды: жоғарғы палата (лордтар палатасы), өз орнын мұрагерлік бойынша, немесе лауазымы бойынша, немесе патшаның тағайындауы бойынша иеленген тұлғалардан құралады; төменгі палата (қауымдар палатасы), сайлау құқығының негізінде құрылды. 1710 жылы арнайы заң қабылданды, оған сәйкес, жылжымайтын мүліктен селолық жерлерде

500 фунт стерлинг, қалалық жерлерде 300 фунт стерлинг табыс табыс табатын тұлғалар ғана парламентке сайлана алатын. 1707 жылы патшаның veto құқығы тоқтатылды, сөйтіп заң шығару билігі толығымен парламентке тиесілі болды. 1716 жылы парламенттің төменгі палатасының өкілеттіктерінің мерзімін 3 жылдан 7 жылға ұзартқан заң қабылданды. Осы кезде министрлер кабинеті- мемлекеттік құрылымда ерекше орынды иеленген орган құрылды, себебі бұл орган патшаның атқарушылық билігін шектейтін болды. Саяси партиялардың құрылуына бастама жасаған А.Гамильтон, Т.Джефферсон басқарған саяси топтар болды. (18ғ 80 жылдары) Гамильтон жақтастары – «құқық туралы Билльсіз» конституцияны қолдады. Джефферсон жақтастары болып табылатын ұсақ кәсіпкерлер мен фермерлер, керісінше «құқық туралы Билльді» қолдады. Жеңіс «Билльдің» жақтастары жағында болды. 1828ж АҚШ-ң демократиялық партиясы, 1854ж АҚШ-ң республикалық партиясы құрылды. 2 партия да құрамы жағынан әр текті болды, бірақ 1ші оңтүстіктерге, ал 2шісі – солтүстік штаттарға тартылды. Республикалық партияда 2 ағым пайда болды: оң (ірі буржуазия) және либералды-демократиялық (фермерлер, ұсақ буржуазия). Сайлаушылар даусы үшін партиялар күресі сайлау жүйесін демократияландыру процессіне жағдай жасады. Штаттардың көпшілігі жалпыға бірдей ер адамдарға сайлау құқығын енгізді. Азаматтық соғыс. 19ғ ортасына таман өнеркәсіптің солтүстік пен құлиеленушілік оңтүстік арасында өткір қайшылықтар пайда болды. 1860ж АҚШ президенті болып республикалық партияның либералдық-демократиялық қанатының өкілі – А.Линкольн сайланды. Бұған жауап ретінде оңтүстік штаттар

бөлініп, оңтүстік штаттардың жеке Конфедерациясын құруды шешті. 1861ж соғыс басталды. 1862ж мамырда Линкольн әрбір ниет білдірген адамға батыста фермерлік етуге 160 акр жер участігіне құқық беру туралы заң – «Ганстед-акт»-қа қол қойды. (1акр-1017кв/м). 1862ж құлдықты ликвидациялау туралы Прокламация жариянды.1863ж 1 қаңтарынан бастап негрлер ерікті деп жарияланды. 1865ж ақпанында Конгресс АҚШ Конституциясына округке 13 түзету қабылдады, ол бойынша бүкіл елде құлдық жойылды. 1865ж көктемде оңтүстіктегілердің әскері қиратылды.1865ж 14 сәуірде А.Линкольн оңтүстіктер жіберген жалдамалы кісі өлтірушімен өлтірілді. 1867ж Конгресс қабылдаған жоспар бойынша оңтүстік 5 әскери бөлінді. әскери әкімшілік үшін басқарушы Конституцияға енгізілген 14(1868ж) және 15(1870ж) түзету болды. 1 АҚШ азаматтарының заң алдындағы теңдігін жариялады,2ші – ер адамдардың барлығына, оның түсіне байланыссыз сайлау құқығын беру. 1872ж оңтүстіктегі әскери әкімшілік таратыла бастады, ал 1872ж оңтүстік штаттардан федералдық жауынгерлер шығарыла бастады. Бұл расисттердің қолын байлады. 1881ж Тенниси штатында Джим Кроудың заңы деген атпен белгілі нормативті акт қабылданды. Ол ақдар мен қараларға бөлінген вагондарды белгіледі. Осындай актілерді жоғарғы сот Конституцияға сәйкес деп таныды. Ал ақтар мен қара түстілер тең бірақ бөлек құқықтар береді деді.

Тест тапсырмалары:

1.7 ғасырдың басында Англияда күшейген билік:

- а) Халықтық
- б) Әскеи диктатура
- в) Либералдық-буржуазиялық билік

г) Абсолюттік монархия

д) Конституциялық монархия

2. Англияда Абсолюттік монархия орнады:

а) 15-16 ғ

б) 12-14 ғ

в) 16-17 ғ

г) 17-18 ғ

д) 14-15 ғ

3. Ағылшын буржуазиялық революциясынан кейін Англияда Стюарттар әулетін қайта қалпына келтірді:

а) 1643 ж

б) 1653 ж

в) 1660 ж

г) 1649 ж

д) 1554 ж

4. Америка халқының Англияға қарсы тәуелсіздік соғысы қай жылы басталды?

а) 1764 ж

б) 1777 ж

в) 1774 ж

г) 1773 ж

д) 1775 ж

5. Тәуелсіздік декларациясының авторы?

а) Д.Вашингтон

б) Б.Франклин

в) Т.Джефферсон

г) Гамильтон

д) Джон Хэнкок

6. Алғашқы АҚШ президенті?

а) Т.Джефферсон

б) Гамильтон

в) Д.Вашингтон

г) Б.Франклин

д) А.Линкольн

7. Англия АҚШ-тың тәуелсіздігін мойындаған жыл:

- а) 1785 ж
- б) 1788 ж
- в) 1780 ж
- г) 1781 ж
- д) 1783 ж

8. Солтүстік Америкада тәуелсіздік жолындағы соғыс болған жыл:

- а) 1775-1783 жж
- б) 1780-1787 жж
- в) 1804-1819 жж
- г) 1764-1776 жж
- д) 1789-1793 жж

9. АҚШ конституциясы қабылданған жыл:

- а) 1788 ж
- б) 1787 ж
- в) 1783 ж
- г) 1789 ж
- д) 1775 ж

13-тақырып.

«Францияның мемлекеті мен құқығының дамуы»

1789-1795ж.ж. Ұлы Француз буржуазиялық революциясы және буржуазиялық мемлекеттің құрылуы.

II Империя Француз колониалдық империясы. 18ғ Франция буржуазиялық революциясының өндірістік күштер мен феодалдық өндірістік қатынастар арасындағы өткір қайшылықтар болды. Феодализм елдің объективті тарихи дамуын тежеді. Жаңа формация: өндірушілер, банкирлер, көпестер. 1788 ж терең экономикалық дағдарыс. Король Бас штаттардың шақырылуы туралы жариялады. Бас штаттардың ашылуы 1789ж 5 мамырда болды. Қаралған

мәселелер: депутат өкілеттіктерін тексеру тәсілдері туралы; біріккен және жеке отырыстар туралы, Бос штаттардың міндетері туралы, 3 ші сословие\буржуазия құқықтары туралы (буржуазия). Буржуазия сайлауды бірігіп өткізуді және шешімдерді дауыстардың көптігіне қарай қабылдауды талап етті. Үкімет даус берудің мұндай тәртібін қолдаудан бас тартты. 1789ж 14 шілдеде халық Бастилияның қамау-түрмесі – король абсолютизмінің символы алынды. Бұл күн Француз халқының ұлттық мерекесі деп есептеледі. Провинцияларда ескі органдардың орнына өзін-өзі басқару органдарын құра бастады. Олар – муниципалиттер. Ұлтық гвардия – революцияның қарулы күштері құрыла бастады. Ұлттық гвардия басына маркиз Лафайетті қойды. 1789ж 26 тамызда Құрылтай жиналыс 1ші конституциялық акт – «адам мен азамат құқығы декларациясын» қабылдады. Декларация салтанатты түрде адамдардың заң алдындағы теңдігін, ұлттық егемендігін, биліктің бөліну принципін және т.б. жария етті. Декларацияда жеке тұлға құқығының және заңдылық принципінің маңызды кепілдері бекітілген: қылмыс болмаса – жаза да жоқ, кінәсіздік презумпциясы (егер сотпен дәлелденбесе, ешкім кінәлі емес деп саналды), жазаның қылмысқа сәйкестігі. Декларацияда жалпыға бірдей теңдік бекітілді, алайда 1789ж желтоқсанда бірнеше ай өткен соң, құрылтай жиналысының шешімімен сайлаушыларға мүліктік және басқа даценздерді енгізу туралы декрет қабылданды. Барлық азаматтар «белсенділір» және «белсенді местер» деп бөлінді. Белсенді азаматтар болып саналу үшін: 1) француз болу керек; 2) 25жасқа толу керек; 3) 1 кантонда 1 жылдай уақыт тұрақты тұру керек; 4) 3

күндік жалақы мөлшерінде салық төлеуі керек; 5) қызмет көрсетуші (прислуга) жағдайында болмауы тиіс. «Белсенді емес» азаматтар сайлауға қатыспады. 1790ж басында бірқатар маңызды декреттер күшіне енді. Шіркеулік меншік мемлекет қарамағына өтті. АХА жазу құқығы алынды. АХА жазу мемлекетпен бақыланды. Жаңа әкімшілік-аумақтық бөлініс енгізілді, Франция 83 департаментке бөлінді, олардың әрқайсысына дистриктер, кантондар, коммуналар кірді. Салық жүйесі бірігіп, дворяндық титул және чиндер жойылды.

1791ж 21 қзанда халықтық көтерілістерді басу үшін қарулы күштерді қолдануға рұқсат туралы декрет қабылдады. 1791ж 14 шілдеде қақтығыстар мен көтерілістердің өткізілуіне тиым салған Ле Шопалье заңы күшіне енді

Конституциялық монархия 1791 ж. 13 қыркүйекте Құрылтай жиналыс конституциялық монархияны ресми заңдастыру үшін конституцияны бекітті. Конституцияға сәйкес заң шығарушы орган деп 2 жылға сайланған бір палаталық ұлттық жиналыс танылды. Атқарушы билік оның алдында жауапты король және министрлерге берілді. Сот билігі сайланған судьяларға берілді. Кассациялық және Жоғарғы соттар бекітілді. 1791 ж. 3 негізгі топтар анықталды:

фельяндар: конституциялық-монархиялық буржуазия мен либералдық дворяндық мүддесін қорғады. Жирондистер: провинцияларды сауда-өнеркәсіптік буржуазияны қорғады. Якобиндіктер: ұсақ, жартылай орта буржуазияны, қолөнершілерді, крестьяндықты қорғады. 1789-1791 ж. Елдің саяси өмірінде фельяндар басым болды. Жирандық республиканы жариялау. 1792 ж. Революциялық монархия еуропаның ірі монархияларының антифранцуздық әскері

коалициясының нысанасында болды. Оның мақсаты революциялық Францияны әскери талқандау. Контрреволюция корольмен келісімге кіріп, елді соғысқа итермеледі. Халық якобиндықтарға үміт артты. 1792 ж. 10 тамызда Парижде халықтық көтеріліс болып, король сарайы алынып, Людовик XVI тұтқындалды. Билік біраз уақытқа Париж Коммунасының қолында қалды. Ұлттық конвент шақыру туралы декрет шығарылды. 1792 ж. 17 тамыздағы Декрет бойынша контрреволюционерлер үстінен Төтенше ылмыстық трибунал бекітілді. Қыркүйекте Конвентке сайлау аяқталды. 783 депутат сайланды, олардың 200 жирондисты, 100 якобиндықтар, қалған депутаттар «болоты» деп аталды. 21 қыркүйекте Ұлттық Конвент монархияның жойылғанын жария-етті. 1792 ж. 25 қыркүйекте Конвент Декретімен Франция республика болып жарияланды. Бірақ, революцияның басты мәселесі – ауылдардағы феодалдық қатынастарды түпкілікті және толық жою шешусіз қалды. 21 қаңтарда Людовик XVI өлтірілді. 1793 ж. 2 маусымда париждіктер мен ұлттық гвардияшылар Париждық Коммунаның басқаруымен Жирондиндық Үкіметті құлатты. 10 маусымдағы декретпен салалардағы феодалдық тәртіптер жойылды. 17 маусымдағы декрет бойынша барлық феодалдық құқықтар жойылды. 1793 ж. 24 маусымда өзінің мазмұны жағынан «адам мен азаматтардың құқығы Декларациясынан» тұратын Конституция қабылданды. Якобиндық диктатура басқарудың демократиялық режимін бекітті. Ол 21 жасқа жеткен барлық француздарға сайлау құқығын берді. Мемлекеттік басқару функциялары 24 адамнан тұратын Атқарушы кеңеске жүктелді, ол қабылданған заңдар мен декреттер шегінде әрект етуі тиіс болды. Заң шығарып, талқылау құқығы бар мемлекеттік биліктің

жоғарғы органы – Конвент; Елді қорғау және басқару бойынша ерекше өкілеттіктерге ие қоғамдық құтқару Комитеті сияқты органдар болды. Бұл комитеттің басқаруы мен бақылауында барлық министрліктер мен ведомствалар болды. Қоғамың құтқару Комитеті армияны қайта ұйымдастырып, 1793 ж. 23 тамыздағы Декрет бойынша жалпыға ортақ әскери міндеттілікті енгізді.

Істерді Комитетте қарағанан кейін ревоюциялық трибунағаға берді. Қоғамдық қауіпсіздік Комитеттің қарамағында полиция мен түрме болды. 1793 ж. 29 қыркүйекте «Жалпыға ортақ максимум туралы» декрет бекітілді, барлық негізгі тауарларға қатаң баға және еңбек ақының максималды мөлшерін енгізді. Якобиндықтар революциялық күштен карательный күшке айналды. 1794 ж. 10 маусымдағы Декрет «халық жауы» ұғымын енгізді. Халық жауы көбінде революция жаулары емес, М. Робеспьердің жеке жаулары мен оның саясатымен келіспейтін адамдар болды. Директория (Термидоримдік Республика) Термидориандық конвент 1795 ж. Конституцияны дайындады.

1795 ж. Конституцияға сәйкес жоғарғы заң шығарушы жиналыс болып 2 палата: жоғарғы – ақсақалдар кеңесі, төменгі – 5 жүздіктер Кеңесінен тұратын заң шығарушы корпус жарияланды. Төменгі палата заң жобаларын жасады, оны жоғарғы палаты бекіте және қайтара алды. Заң шығарушы корпусқа сайлау 2 деңгейлі болды. Дауыс берушілер Заң шығарушы корпустың және жоғарғы сот органдарының мүшелерін сайлады. Атқарушы биліктің құрамында 5 мүшесі бар Директория қалды. Басқарушылар жаңа революция мен келе жатқан былықтан құтқаратын әскери диктатура енгізді. Генерал Н. Бонапарт үлкен қолдауды Италия

мен Еуропадан тапты. 1799 ж. әскердің көмегімен Бонапарт Заң шығарушы корпусты қуып, Директорияны жойды. 1799 ж. Конституция жаңа режимді заңды түрде бекітті. Үкімет 3 консулдан тұрды. Барлық билік 1-ші консулдың қолында болды. 2-ші және 3-ші консулдар кеңесші дауысқа ие болды. Заң шығарушы билік органдары ретінде мемлекеттік кеңес, Трибунат, Заң шығарушы корпус және Қорғаушы сенат бекітілді. 1-ші консул заң жобасын ұсынды, мемлекеттік кеңес оларға редакторлық етті, Трибунат талқылды, Заң шығарушы корпус қабылдады, қорғаушы сенат бекітті.

1802 ж. Бонапарт өмірлік консул болып жарияланды. Оған мұрагер тағайындау құқығы берілді. Сосын ол француздардың императоры болып жарияланды. 1814 ж. әскер одақтық армияның қысымынан құлады.(ағылшын, орыс, австрия және пруссия) Легитимді монархия. 17 Король Людовик толық революцияға дейінгі түрде абсолютизмді орнатуға болмайтындығын түсініп, конституциялық басқаруға келісті. 1814 ж. Ол хартиямен рәсімделді. Елде легитимді конституциялық монархия пайда болды(легитимдіктің мағынасы, Бурбондардың «заңдық» династиясы қайтадан басқарды дегенді білдірді). Корольға атқарушы билік толық берілді. Заң шығару облысында ол жарлық шығару құқығын иеленді. Сонымен қатар оған пэр титулын иелену құқығы берілді, ол өмірлік және мұрагерлік болды. Сайлау цензін енгізу нәтижесінде 31 млн. Тұрғынның 50 мыңы ғана сайлауға қатыса алды, ол 15 мыңы ғана сайлануға құқығы болды.

Легитимді монархия негізінен Наполеон тусында пайда болған әскери – бюрократтық және сот апаратын сақтады. 1830 ж. Маусымында Карл X корольдің үкіметі

1814 ж. Хартиямен бекітілген конституциялық режимді жоюды шешті. 4 ордонанс қабылданды: депутаттар палатасын тарату; төменгі палата депутаттарының санын 2-ге қысқарту; баспасөздің толықтырушы прессысын енгізу; жиналыс пен манифестацияға тиым салу туралы. Карл X қашты, легитимді монархия құлады. Король деп ірі буржуазиядан шыққан Луи-Филиппті жариялады.

1830 ж. Хартия жаңа редимнің конс/сы болды. Парламент ролі біраз кеңейді, заң шығарушы билік король мен 2 палатаға да берілді.

1848 ж. Ақпанда Луи-Филипп тақтан түсті. Уақытша үкімет құрылды және гвардия жасақталды. 1848 ж. Көктемде Құрылтай жиналысқа сайлау болды. Жиналыстың көп бөлігін ірі буржуазия, жер иеленушілер, генералдар, жоғарғы духовенство құрады. Еңбекшілердің жағдайын жақсартатын барлық актілер доғарылды.

1848 ж. 22 маусымда жұмысшылар көтеріліске шықты.

1848 ж. Жаңадан енгізілген Конституция бойынша басқарудың республикалық формасы мен, биліктің бөлінуі жарияланды. Жоғарғы заң шығарушы орган болып Ұлттық жиналыс бекітілді. Атқарушы биліктің басшысы – Президент болды.

Заңдардың қолданылуын бақылаушы Кеңесші орган Мемлекеттік Кеңес болды. Оның құрамын 6 ж. Мерзімге Ұлттық жиналыс тағайындады. II – Империя 1ші сайланған президент Луи-Наполеон болды (Н. Бонапарттың жиені). 4 жылдық мерзімді азсынған және қайтадан сайлануға тиым салумен келіспеген Луи-Наполеон 1851 ж. Желтоқсанда Ұлттық жиналысты қуып, 1848 ж. Конституцияны жойды. 1852 ж. Конституция Луи-Наполеон төңкерісін заңдастырды. Жаңа конституцияға сәйкес бүкіл билік президентке

тапсырылды. Заң шығарушы билікті Мемлекеттік кеңес, заң шығарушы корпус және Сенат жүзеге асырды. Ол мемлекеттік Кеңес пен Сенат мүшелерін тағайындады. Президент 10 жылға сайланды. 1852 ж. Қарашада арнайы заңмен Империя орнады, Луи-Наполеон француздар императоры – Наполеон III болды. Елде әскери-полицейлік диктатура белгіленді. 1871 ж. Жаңа биліктің басқарушы органы Ұлттық гвардияның Орталық комитеті болды. Өкілді жоғарғы орган – Париж Коммунасының Кеңесі болды. Ол өз құрамында әр-түрлі сұрақтар бойынша 10 комиссиядан тұрды. Әділ сот ісімен әділет комиссиясы айналысты. 1871 ж. 19 сәуірде Коммуна Француз халқына Декларацияны жариялады: Декларация елді Коммуналарға бөлуді ұсынды, яғни республикалық режимді өзгертпестен. Орталық үкімет Коммуналардан шыққан депутаттар жиналысы ретінде қызмет етуі тиіс болды. 1875 ж. елдің конституциясын құраған 3 заң қабылданды. 1) Мемлекеттік билікті ұйымдастыру туралы конституциялық заң; 2) Сенатты ұйымдастыру туралы заң; 3) Мемлекеттік билік қатынастары туралы заң.

Президент сенат пен депутаттар палатасының абсолютті көпшілік дауысымен 7 жылға сайланды. Заң шығарушы билік сенат және депутаттар палатасымен жүзеге асырылды.

Бүтіндей басқарудың республикалық режимі жарияланды. Бұл Францияның саяси өміріндегі 2 ағымның күресімен түсіндірілді: монархиялық және республикалық.

1877 ж. 3 монархиялық топтар республикаға қарсы астыртын сөз байласып бірікті. (Мак-Магон) Президент Мак-Магон мемлекеттік төңкеріліс жасауға тырысты, бірақ республикандықтардың күшті қарсылығын

кезектіріп, отставкаға кетті. 2ші рет министр Буланже шара қолданды, бірақ париждіктердің көтерілісінен қауіптеніп, ол ашық әскери қақтығысқа шыға алмады. 1884 ж. Демократиялық қозғалыстың жандануы жағдайында 1875 ж. Конституцияға маңызды түзетулер енгізілді. Келесі кезеңдер қарастырылды: 1) депутаттар палатасы мен Сенат мемлекеттік биліктің негізгі звеносына айналды; 2) президент билігінің келуі байқалды; 3) үкімет парламент бақылуында болды; 1879-1880 ж. Республикандықтар Париж Коммунасының ұлттық гимні етіп «Марсельезаны» тануды, ал 14 шілдені Францияның ұлттық мерекесі деп тануға қол жеткізді. Республика негізінен бұрынғы әкімшілік-аумақтық бөліністі сақтады. Кейбір министрліктердің департаменттерге және кантондарда өз бөлімшелері болды. Департамент басында префект, округ басында – суперфект тұрды. Жергілікті органдарға департаменттің бас кеңесі, аймақтық кеңес, Коммуналардағы (муниципалитет) қалалық және селолық өзін-өзі басқару органдары өкілдік етті. Коммуна басшысы сайланған мэр болды. Бұл органдар салық, жергілікті басқару сұрақтарымен айналысты. Префектіні ішкі істер министрінің ұсынуымен президент тағайындады, суперфектіні – ішкі істер министрі тағайындады. Бұл тұлғалар округтер мен департаменттерде орталық билікті иеленді. Француз колониалдық империясы. Көлемі бойынша 2ші колониалдық империя салыстырмалы қысқа мерзімде пайда болды : 1880-1918 ж. Оған: Батыс Африка - Сенегал, Гвинел, Судан, Мавритания, Нигер; Экваторлық африка – Конго, Чад, Габон, Жоғарғы Вольта; Солт. Африка – Тунис, Алжир, Марокко;

Аралдар – Таити, Мадагаскар, Маркиздік, Гвиана; Солт. Америка – Канадалық Квебек; Индо-Қытай – Вьетнам, Камбоджа, Лаос кірді. Француздық колониялардың негізгі массасы 4 генерал-губернаторлыққа бөлінді: Француздық Бат. Африка, Француздық Экваториялық Африка; Мадагаскар, Индо-Қытай. Индо-Қытайды басқаруға қолайлы болу үшін : Кохинхин (оң. Вьетнам), Аннам (ор. Вьетнам), Камбоджа, Лаосқа бөлінді. Камбоджа мен Аннамада номиналды басқаруға жергілікті династиялар жіберілді. Алжирда территория 3 департаментке бөлінді. Азаматтық басқару префекттерде болды, әскери-дивизионды генералдарда болды. Тунисте жергілікті монархты, Мароккода – султанды сақтады, бірақ олардың билігі номиналды болды.

Францияның империализмге өтуі.

Бұл кезеңдегі тарихтың негізгі сипаты болып феодализмнің қойнауында капиталистік өндірістік қатынастардың туындауы табылады. Осыдан барып, негізгі қанаушы тап-феодалдардан басқа, қанаушылардың жаңа табы – буржуазия пайда болды, ол қалалық патрицаттан – бай саудагерлерден құралды. Мемлекеттік құрылым. Шексіз монархия заң шығарушы, атқарушы және сот биліктерінің қызметін мұрагер басшысы - патшаның қолына шығарумен сипатталды. Бұл Бас шарттардың қызметінің тоқтатылуына алып келді, Парламенттің құқықтары бірден шектелді, шіркеу толығымен патшаға бағынады. Жергілікті басқару. Патшалықтың аумағы генералитетке, губернаторлықтарға, диоциздерге, бальяждарға және интенданттықтарға бөлінді, олар қаржылық, әскери, шіркеулік, сот және әкімшілік мекемелердің аумақтық бөлімшелеріне сәйкес келеді.

Жергілікті жердегі басқаруды интенданттар-патшалық үкіметінің аса өкілетті тұлғалары жүзеге асырды.

Сот. Қарастырылып отырған кезеңде бір мезетте бірнеше сот жүйелері қызмет етті: патшалық, сеньориалдық, қалалық және шіркеулік соттар, алайда олардың құдіреті нақты ажыратылмайтын. Құқықтың негізгі сипаттары. Феодализм таратылғанға дейін Франция біртұтас құқықтық жүйені білмеген. Құқықтың аумақтық әрекет ету қағидасы орын алған болатын, яғни, халық өзі өмір сүретін аумақта қалыптасқан құқықтың нормаларына бағынатын. Қылмыстық құқықта қылмыстардың барлық жиынтығын үш санатқа бөлуге болады:

1. Дінге қарсы қылмыстар;
2. Мемлекетке қарсы қылмыстар;
3. Жеке тұлғаларға қатысты қылмыстар;

Жазалар келесі топтарға жинақталады: 1. Ауыр жазалар; 2. Мүшелерге зақым келтіруші жазалар; 3. Түрмеде қамау және мерзімдік айдау жұмыстары; 4. Ар ұятқа нұқсан келтіруші жазалар және айыппұл. Қылмыстық процесс екі кезеңге бөлінді: Біріншісі, қылмыскерлерді құпия түрде іздеу және хаттамамен рәсімделетін оны анықтауға байланысты қажетті тергеу жұмыстарын жүргізу; Екіншісі, жариялы және ашық сот өндірісі. Француз колониалдық империясы. Көлемі бойынша 2ші колониалдық империя салыстырмалы қысқа мерзімде пайда болды : 1880-1918 ж. Оған: Батыс Африка - Сенегал, Гвинел, Судан, Мавритания, Нигер; Экваторлық африка – Конго, Чад, Габон, Жоғарғы Вольта; Солт. Африка – Тунис, Алжир, Марокко; Аралдар – Таити, Мадагаскар, Маркиздік, Гвиана; Солт. Америка – Канадалық Квебек; ИндоҚытай – Вьетнам, Камбоджа, Лаос кірді. Француздық колониялардың негізгі массасы 4 генерал-губернаторлыққа бөлінді:

Француздық Бат. Африка, Француздық Экваториялық Африка; Мадагаскар, Индо-Қытай. ИндоҚытайды басқаруға қолайлы болу үшін : Кохинхин (оң. Вьетнам), Аннам (ор. Вьетнам), Камбоджа, Лаосқа бөлінді. Камбоджа мен Аннамада номиналды басқаруға жергілікті династиялар жіберілді. Алжирда территория 3 департаментке бөлінді. Азаматтық басқару префекттерде болды, әскеридивизионды генералдарда болды. Тунисте жергілікті монархты, Мароккода – султанды сақтады, бірақ олардың билігі номиналды болды.

Тест тапсырмалары:

1.Ұлы Француз буржуазиялық революциясын бастаған оқиға:

- а) Құрылтай жиналысынан
- б) Парижді басып алудан
- в) Сайлаудан
- г) Бастилияны құлатудан
- д) Азамат соғысынан

2.18 ғ. Францияда үшінші сословиеге жатты:

- а) Жоғарғы дін басылары
- б) Монахтар
- в) Буржуазия
- г) Аристократтар
- д) Дворяндар

3.Франциядағы абсолюттік монархия құлаған жыл:

- а) 1784 ж
- б) 1789 ж
- в) 1774 ж
- г) 1793 ж
- д) 1791 ж

4.Франциядағы монархия құлаған жыл:

- а) 1784 ж

б) 1789 ж

в) 1774 ж

г) 1792 ж

д) 1791 ж

5.Хартия сөзінің мәні:

а) Документ

б) Жарлық

в) Бұйрық

г) Құжат

д) Арыз

14-тақырып. «Германияның мемлекеті мен құқығының дамуы»

Германияның біріктілуі және XIX-XX ғасырларда германия мемлекеттілігінің дамуының негізгі кезеңдері.

Германияның дамуы «Герман ұлтының қасиетті римдік империясы» 1804ж. Н. Бонапартпен қиратылды. Наполеонның шабуылынан кейін 1814 ж. Париж трактымен Герман адағы қурылды. 34 мемлекетің ішінде – корольдік, княждік, герцогтік және біраз еркін қалалар. Барлық бул мемлекеттер император мен императорлық сеймнің қол астына қарайды деп есептелді.

Германдық одақтың басқарушы органы – одақтың сейім барлық германдық окілеттік мемлекеттерден турды. Одаққа кітел мемлекеттердің әр қайсыны егемендегі болды және әр түрлі басқарылды: бір мемлекеттерде самодержавия қанды, басқарларында земдік собраниялар қурылды. Барлық шемде әлеум/к қурамы бірдей б/ы. Дворяндық князға және императорға тәуелді бағды. Қалалық тұрғындар окілді қалалық мекелелерді, бюргерлерді және қаюнершілерді басқарушы

патрициондық отбасыларынан турды. Крестьяндардың көп бойгі крепостнойлар болды. Пруссия мен Австрия барлық герман мемлекеттерінің ішіндегі ең консервативті б/ы. Консерватизмнің идеологиялық базасы бұл кезде құқықтың тарихи мектебі болды (Гуго, Савиньи, Пухт), ал құқық кодификациясына да, жалпы либералдық заң шығаруға да қарсы болды. Германиядағы жалпы саяси жағдай үшін наполеондың соғыстар ізсіз откен жоқ: Наполеон Кодексінің ықпалы реформалардан корінді. Осылай 1808-1810 реформа Пруссиядағы мем/к баскаруды реттеді. Ескі баскарусыз «коллегиялардың» орнын 5 министрлік онды (әскері істер, шетелдік, қаржылық, ішкі, юстиция). Қала/да муниципалдық кеңестер курылды. Крепостнайлық құқық доғарылды, бірақ шаруы жерді палешиктің пайдасына бергенген кейін ғана босталды. Шарнхорст реформасымен жалпыға ортақ әскери кулшылық енгізілді.

1848

жылғы

Революция

ФРГ мен ГДР – дің құрылуы.

Германиядағы революцияға 1814 ж/ғы Француз революциясы түрткі болды. 1848 ж.наурызында Берлинде әскери бас көтеру болды. Уақытты ұты үшін корольдер мен князьдер франкфурт-на-майна да бүкіл германдың

Курылтай жиналысты шақыруға келісім берді. Ол жинаныс федералдық Конституцияны дайындады. Демократиялық конституцияның жобасы әрекет етпеді, ал 1849 ж маусымында делегаттарды үкімет Вюртемберге

куды.

1850 ж дайындалғын конституция феодалықтың консттіліктеріне жауап берді. 2 палаталық заң шығарушы роған курылды. Томенгі палаты таңдаумы болды, жоғарғы палата король жарлығымен

тағайындалды. Парламенттің заң шығару билін корольдің абсолютті вето қуқығымен паралелді болды. Үкімет министрлері ландатқа тәуелді болмады, яғни сенімсіздік вотумы ағарта қауіп тондірмеді.

Пруссия канцлері Отто Бисмарк әскерте бюджеттің 51 млн талерінен 22 сін жумасады. Алайды Пруссия 1886 ж. Австриямен хоғыста жеңгелмен кейін, оған кешірім берілді. Соғыс нәтижесінде Пруссияға бірқатар солтүстік-германдық мемлекеттер қосылды, олардың ішінде Ганновера, Гессен-Кастелл, Ниссаң, Франкфурт – на – Майне бар. Шлезвиг және Гальштейн 1864 ж. Даниямен соғыстан кейін Пруссияға берілді. 1866 ж. Германдық одақ орнына солтүстік-герман одағы қурылда. 1867 ж. жаңа мемлекет жаңа конституция қабылдады. Оған сәйкес Одақты басқару Прусс корайне (президентке), канцлерге, 2 палатаға берілді. Төменгі палата жалпыға бірдей сайлау қуқығы негізінде сайланды.

Адаққа ониүстік – герман мемлекеттері кірмеді: Бавария, Саксония, Вюртемберг. Олардың күштеп біртігуне Франция кедері болды, оған мықты, бірлікті Герман мемлекетінің қурылуы пайданы б/мады. 1870 ж. Пруссия Францияны соғысқа. Франция қиратылды, ол Пруссия оңт-герман мемлекеттерін озіне қосып алды. Осылайна, Европаның орталығында жаңа мем-т Герман империясы. 1871 жылғы Герман Конституциясы Жаңа конституцияға сәйкес, империя қурамына 22 монархия және бірнеше еркін қалалар енді. Империя басшысы прусстік король болды. Империя территориясының жартысынаң астам басігі Пруссия үлесіне кірді және тұрғындардың 60%-ті. Король мем-т басшысы болды және қарулы критердің басты басқарушысы болды, ол үкімет басшысы – иперия канцлерің тағайылдады. Парламенттің жоғарғы палатасы Одықтық кеңес

(бундесрат) деп аталды. Төменгі палата (рейхстаг) 3 жылға сайланды. Рейхстагтың фактілік билін бундесрат өкілеттілігінен айтарлықтай кем болды. Рейхстагтың үкімет үстінен бақылау жасауға тырысушылығына бундесрат жол бермеді. 1871 ж. Конституцияның 20 бабы ер адамдардың сайлау құқығын елгізуді декрет арқылы белгіледі, бірақ купия сайлау орнына ашық дауыс беру енгізілді. Төменгі палатаның тартылып бундесраттың қарапайым қаумысымен лирикін болды, және бул жей кездесті. Жалпы 1871 ж. Конс/я өзінің әлеуш/к-саяси мазмұны бойынша феодалдық-юнкершік жериелеушілер мен жедел дашыпкеле жатқан прусс-германдық капитал арасындағы компромисс көрінісі болды. Германияның дамуы. 19ғ. 2ші жартысынан бастап Германияда өнеркәсіптік өндірісті жоғарлатуға талпыныс байқалды. 1882ж біріккен германияда 9,5 мың, 1895ж – 18 мыңдай, 1907ж – 30 мыңнан аса кәсіпорындар пайда болды. Жұмысшы топтың саны бдан 11мың адамға дейін көбейді. Жұмысшы топтың жедел өсуі оны ұйымдастырушы органы әлеуметтік-демократиялық партия болып табылатын саяси күш ретінде көрсетті. 1875ж Гот қаласындағы съезде Гот бағдарламасында айтылғандай социал-демократтар демократиялық парламент үшін күресуді, ал парламенттің өзінде – жұмысшы топтың жағдайын жақсартатын заңдар үшін күресуді мақсат етті. Социал-демократтардың ықпалын күшейтуге Биссмарк үкіметінің жауабы социал-демократтарға қарсы заңды рейхстаг арқылы өткізу болды. Алайда, 1890ж заң доғарылып, Биссмарк отставкаға кетті. Отаршылдық қатынаспен ерекшеленген Германия әлемді қайта жасауға тырысты. Франция мен Ұлыбританияның шиеленісті қатынастары бірінші

әлемдік соғысқа әкелді. Соғысқа сәттеп болған 1914 ж Сараево қаласында Австро Венгр тағынын мұрагері Эрцгерцог Фердинанттың өлімі болды. Бірақ соғыста Германия жеңіліп империя құлады.

Германияның құқықтық қайнар көздері.

Германия Федеративтік Республикасы – Орталық Еуропада орналасқан мемлекет. Оның жер аумағы 356,96 мың км². Халқы 81,7 млн. Астанасы 1991 жылдан Берлин қаласы. Халқының 94%-ы немістер (1998). Ресми тілі – неміс тілі. Халқының көпшілігі христиан дінінің протестант және католик тармағын ұстанады. Германия 16 аймақтан (жерден) құралған федеративті республика. Әр аймақтың өз конституциясы, парламенті және үкіметі бар. Президент мемлекет басшысы. Елдегі атқарушы билікті федеральдік канцлер жүргізеді. Жоғарғы заң шығарушы органы – қос палаталы (бундестаг және бундесрат) парламент. Ақшасы – неміс маркасы. Ұлттық мерекесі – Герман бірлігі күні (3 қазан, 1990 ж., Германия Демократиялық Республикасының Германия Федеративтік Республикасына қосылған күні). Федеральдік Конституциясы 1949 ж. қабылданған. Ірі қалалары Бонн , Гамбург, Мюнхен, Кельн, т.б. Германияның солтүстігін Орта Еуропа жазығы алып жатыр. Оңтүстігінде Шығыс Альпі тау жоталары орналасқан. Өзендерінің көпшілігі (Рейн, Везер, Эльба) Солтүстік теңізге, оңтүстігіндегі өзендер Дунайға құяды. Батысы мен солтүстік-батысының климаты қоңыржай теңіздік, ал оңтүстік-шығысының климаты қоңыржай-континенттік болып келеді. Қаңтардағы орташа температура 0ӘС, ал шілде айында 16 – 17ӘС, оңтүстігінде 20 – 22ӘС. Жауын-шашынның орташа

жылдық мөлшері 500 – 600 мм, тау бөктерлерінде 1000 – 2000 мм. Германия жеріне адам баласы палеолит дәуірінде-ақ қоныстана бастаған. Біздің заманымыздан бұрынғы 1 ғасырда Рейннің батыс жағалауы Рим империясының қол астына қарады. 4 ғасырдың аяғында германдықтардың алғашқы тайпалық одақтары пайда болды. Олар шығыстан келген ғұн тайпаларымен қосылып, 5 ғасырда Батыс Рим империясын талқандады. 6 – 8 ғасырларда герман тайпалары франктердің қол астына қарады. 843 жылы Франк империясы ыдыраған кезде Шығыс Франк корольдігіне бағынды. Осы мемлекеттің негізінде герман тайпалары қайтадан біріктіріліп, Германияның тұңғыш королі Генрих І-нің басшылығымен 919 ж. Герман корольдігі құрылды. 962 ж. герман королі Оттон І Римді жаулап алып, Рим папасы тағына отырды. Осы кезден бастап герман корольдері өздерін «Қасиетті Рим империясы» тағының мұрагерлері деп жариялады. 1032 – 34 ж. империя құрамына Бургундия корольдігі қосып алынды. 14 ғасырда жеке-жеке князьдік өкілдерінен тұратын заң шығарушы орган – рейхстаг жұмыс істей бастады. Ал князьдіктердегі осындай өкілетті орган лантаг деп аталды. 1517 – 1648 жылдардағы діни реформалар, 1524 – 25 жылдардағы шаруалар соғысы, отыз жылдық соғыс (1618 – 48), т.б. оқиғалардан кейін де герман князьдіктері орталық билікке тұтас бағына қоймады. Француз императоры Наполеон І Австрия мен Пруссияны талқандағаннан кейін (1806) «Қасиетті Рим империясы» жойылып, герман князьдіктерінің бытыраңқылығы әрі қарай жалғасты. Франция талқандалғаннан кейін 1815 ж. Вена конгресінің шешімімен Австрияның басқаруындағы Герман одағы құрылды. Бірақ Пруссия әскери-экономикалық жағынан тез дамып, 1866 ж. Австрияға күйрете соққы берді де,

өзіне тікелей бағынышты Солтүстік Герман одағын құрды. «Темір канцлер» Отто фонБисмарктың басшылығымен (1862 – 90) Пруссия 1870 ж. Францияға қарсы соғыс ашып, елдің бірігуін аяқтады. 1871 ж. Пруссия королі Вильгельм I кайзер (император) болып жарияланды. Көп ұзамай Германия Англияны басып озып, Еуропадағы ең дамыған мемлекетке айналды әрі жедел түрде Африкадан отарлар жаулап ала бастады. Негізгі бәсекелестерін әлсіретіп, дүние жүзіне үстемдік орнату үшін ол 1879 және 1881 ж. Австрия – Венгриямен, Италиямен келісімге келіп, «Үштік одақ» құрды. Бұған қарсы 1891 – 93 ж. Франция – Ресей одағы, 1904 – 07 ж. Антанта одағы құрылды. Бұл әскери одақтар арасындағы қайшылық 1-дүниежүзілік соғысқа әкелді. Ресейдегі революцияның әсерімен 1918 ж. кайзер үкіметі құлады да, 1919 ж. 28 маусым күні Версаль бейбіт келісімі жасалынды. Германияда құрылған Веймар республикасы ұзақ өмір сүре алмады. 1933 ж. 30 қаңтарда Гитлер канцлер болып тағайындалғаннан кейін Германияда фашистік диктатура орнады. 1939 ж. 1 қыркүйекте Германия әскерлерінің Польшаға басып кіруімен 2-дүниежүзілік соғыс басталды. Дүние жүзі елдері Гитлерге қарсы одақ құрды. Осы одақтың, ең алдымен, КСРО әскерлерінің жанқиярлық күшжігер жұмсауының нәтижесінде Германия 1945 ж. 8 мамырда Тізе бұғу туралы актіге қол қойды. Кейін одақтастар оны 4 аймаққа бөлді. 1949 ж. 20 қыркүйекте АҚШ, Ұлыбритания, Франция әскерлері тұрған аймақтар біріктіріліп, Германия Федеративтік Республикасы (ГФР, астанасы – Бонн), 1949 ж. 7 қазанда Кеңес әскерлері тұрған аймақта Германия Демократиялық Республикасы (ГДР, астанасы – Берлин) құрылды. Екі герман мемлекеті бірбіріне қарсы екі әскери-саяси одақтарға қосылды. АҚШ-тың

көмегімен ГФР экономикасы тез дамып, халықтың әл-ауқаты жақсарды. 1990 ж. 3 қазан күні Берлин қабырғасы құлатылып, екі герман мемлекеті қайтадан бірікті. Германия аса жоғары дамыған индустриялы-аграрлы ел. Экономикасының негізгі салалары: қоңыр көмір (дүние жүзінде 1-орын) мен тас көмір шығару, қара және түсті металлургия, химия, электртехникасы мен радиоэлектроника, машина жасау, кеме жасау, станок шығару, құрылыс материалдары, жеңіл және тамақ өнеркәсіптері. Бұған қоса фарфор өнімдері мен музыкалық аспаптар, баспа машиналары мен оған қажетті өнімдер шығару да жақсы жолға қойылған. Ауыл шаруашылығында еңбек өнімділігі өте жоғары. Ол екі үлкен салаға: мал шаруашылығы (сиыр, шошқа, т.б.) мен егін шаруашылығына (астық өнімдері, қант қызылшасы, картоп) бөлінеді. Шарап шығару мен балық аулау жақсы дамыған. Басты теңіз порттары: Гамбург, Бремен, Бремерхафен, Вильгельмсхафен, Росток-Варнемюнде. Туризм жақсы дамыған. Ел экспортқа машина, құрал-саймандар, химия өнімдерін, жеңіл өнеркәсіп өнімдерін шығарады. Негізгі сауда серіктестері: Еуропалық Одақ елдері, АҚШ, Жапония, ТМД елдері. Германия Қазақстанның егемендігін 1991 ж. 31 желтоқсан күні таныды және 1992 ж. 11 ақпаннан бастап дипломатиялық қарым-қатынастар орнатты. Тарихи отанына қайтуға рұқсат етілгеннен кейін 700 мыңнан аса қазақстандық немістер Германияға қоныс аударды.

15-тақырып **«Қытайдың және Жапонияның мемлекеті мен** **құқығының дамуы»**

Жаңа дәуірдегі және қазіргі замандағы **кезеңіндегі Қытай.**

XVIII ғасырдың соңында - XIX ғ. басында Қытай Цин династиясының басшылығында құлдырау кезеңін бастан кешіріп жатты. Осы кезеңде Англия және Франция сияқты мемлекеттердің Қытайды өзінің жартылай колониясына айналдыруға ұмтылысы өрши түсті. Осының нәтижесінде, 1850 жылғы маусымда Тайпиндік көтеріліс ретінде танылған шаруалар соғысы басталды. 1853 жылғы наурыз айында көтеріліске шыққандар Тайпин мемлекетінің астанасы болған Нанкин қаласын басып алды.

Тайпин мемлекетінің басшылары «Аспан династиясының жер жүйесі» атты мемлекет пен қоғамның реформасы бойынша бағдарламалық құжатты жариялады. Елде теңдестірілген жер иелену жарияланды. Тяньваньның (аспан князі) басшылығымен басшылар әртүрлі мәселелерге қатысты бюрократиялық аппараттары бар ван атағына ие болды. Село әкімшілігін уездік басқарманың басшылығымен уездік бастықтар басқарды, одан жоғары үкіметпен тағайындалатын округ бастықтары басқаратын округ басқармалары болды.

1864 жылғы шілдеде Нанкинді Цин әскері құлатты.

Тайпин көтерілісін басудағы қиындықтар, Англия және Франциямен соғыстың нәтижелері Цин империясының үстемдік құрушы таптарын реформа (ең алдымен, әскери) жасауға итермеледі. «Теңіздің ар жағындағы істерді меңгерудің» ғалымдары пайда болды. 1862 жылы реформалардың негізін салушы

ғалымдардың бірі императорға мемлекетті күшейтуге қатысты саясатты ұстануға меморандум ұсынды. Осыдан соң зауыттардың арсеналдардың құрылысы басталды, шетелдік капиталдың ағымы күшейе түсті. Алайда, «мемлекетті күшейту саясаты» Қытайды 1894-1895 жылдардағы жапон-қытай соғысындағы жеңілістен құтқара алмады. Шетелдік державалар Қытайға қатысты әсер ету салаларын күшейте түсті (1897 ж Гонконг Ұлыбританияға 100 жылға жалға берілді). Осының барлығы халық арасында кең көңіл толмаушылыққа және реформаға деген жаңа қозғалыстарға әкеліп соқты. Қозғалыс өз көзқарастарын Ұжымдық меморандумда көрсетіп өтті, мұнда мемлекетті басқару жүйесін өзгерту, әскерді қайта құру, конституциялық монархияны орната отырып, парламентті құру ұсынылды.

Бұл құжат үшінші талпыныстан соң ғана алдыңғы қатарлы күштерді басқарған жас император Гуансюйдің қолына тиді. Реформаторлар мемлекеттік басқаруға тартылды: «реформалық жүз күнде» өнеркәсіптік дамуды күшейтуге, университеттер ашуға және т.б. бағытталған бірқатар прогрессивтік жарлықтар қабылданды. Алайда, реформатарларға билікті сақтап қалу үшін саяси күштер жетіспеді. 1893 жылғы күзде император Цыси (Қытайды 1861 жылдан бастап басқарған) төңкеріс жасады, Гуансюйді билігінен айырып, оның атынан жарлықтар шығарды, бұл жарлықтар бойынша ол регентша болып, мемлекетті басқару құқығын иеленді. Консервативтік құрылым сақталып қалды, елде басылып-жаншылып отырған бірқатар көтерілістер бас көтерді.

1905 жылы Сунь Ятсен «Қытайдың жандану одағын» ішінара қайта құрды. Сол кезде ол өзінің «Үш халықтық қағида» атты бағдарламасын ұсынды. Ол

бағдарламаның мақсаты Цин империясын жою, демократиялық реформа жүргізізіп, демократиялық халықтық үкімет құру болған.

1905-1908 ж.ж. ел ішінде қайтаданкөтерілістер басталды. Цин үкіметі 1906 жылы конституцияны даярлауға кірісті, бірақ ол император билігінің сақталуын көздеді.

Жағдай куннен-күнге шиелене берді, ақырында, 1911 жылы қазанда Уган қаласындағы қарулы көтеріліс революциялық күштердің жеңуімен аяталды. Синьхай революциясы басталды (Синь Хай-ескіқытай күнтізбесі бойынша 1911 жылы). 1911 жылғы қазан айының соңында көптеген провинцияларда Цинь патшалығының билігі жойылды.

1911 жылғы желтоқсанда Нанкин қаласында Уақытша үкімет құрылды, мемлекет басшысы болып Юань Ши Кай тағайындалды.

1902-1904 жылдары Қытайдың бір қатар провинцияларында шаруалар мен қолөнершілердің жаппай көтеріліске шығуы орын алды. Басында Сунь Ятсен тұрған Қытайды қайта өрлеу одағының басшылығымен революциялық ұйымдар құрылды. 1905 жылы революциялық топтар Қытайдың революциялық біріккен одағына (Чжунго Гэмин Тунмэнхуэй) бірікті, оның президенті болып Сунь Ятсен сайланды. 1911 жылғы 10 қазанда Учан қаласында солдаттар көтеріліске шықты, Синьхай революциясы басталды.

1911 жылы Сунь Ятсен Қытайдың президенті болып сайланды. Монархия контрреволюциялық күштермен келісудің нәтижесінде жойылды. Президент болып контрреволюцияның таңдаған өкілі Юань Шикай сайланды.

1912 жылғы 10 наурызда Ұлттық жиналыс (заң шығарушы орган) Қытайды президент басқаратын республика ретінде жарияланған уақытша конституцияны қабылдады. Заң шығарушы билікті парламент жүзеге асырды, оның құрамында екі палата болды: сенат пен өкілдер палатасы. Парламентке сайлау екі сатылы сипатты иеленді. 21 жасқа толған, мүліктік ценз бен тұрақтылық цензге тұлғалар ғана сайлаушылар болып табылды.

Бірінші дүниежүзілік соғыстан кейін Қытайда күшейген ұлттық буржуазия мен қытай нарығындағы шетелдік монополистердің арасындағы қайшылықтар өрши түсті. Халықтың белсенділігі ұлт-азаттық бағытқа бет бұрды. 1919 жылғы 4 мамырда Пекинде студенттердің демонстрациясы өтті. 1919 жылғы мауысымда студенттік толқулар 4 мамырдағы қозғалыс атты революциялық қозғалысқа ұласты, оған жұмысшылар мен ұлттық буржуазия қосылды. 1921 жылы Қытайдың Коммунистік партиясы құрылды. 1924 жылы коммунистер Гомиьданға қосылды. Халықтың белсенділігінің артуы Гомиьданың оң қанатының контрреволюциялық бағытты ұстануына түрткі болды.

1927 жылғы тамызда екінші азаматтық соғыс басталды. Осы кезде Қытайдың солтүстік-шығысына жапон әскерлері енді. Жапондықтарға төтеп бере алмаған Гомиьдон Шығыс Қытайдың жартысынан айрылды.

1932 жылғы сәуірде революциялық үкімет Жапонияға соғыс жариялады және Гомиьданға азаматтық соғысты тоқтатып, Жапониямен бірлесіп соғысуды ұсынды. Алайда, Гомиьдан соғысты тоқтатудан бас тартты, сөйтіп соғыс тек 1937 жылы аяқталды.

1944 жылғы қарашада Чан Кайши коммунистерді әскери-саяси басшылықтан қуу арқылы үкіметке тазалау жүргізді, сөйтіп жаңа азаматтық соғыстың басталуына негіз болды.

1945 жылғы күзде Кеңес Әскрі Маньчжуриядағы Жапондық Квантун әскерін жеңді. Осыны пайдаланып Қытайдың Коммунистік партиясы 8 және 4 революциялық әскерін жіберді. 1945 жылдың соңында Қытайдың Коммунистік партиясы 150 миллион халқы бар Солтүстік Қытайға билік жүргізіп отырды.

1949 жылғы 21 қыркүйекте Халықтық саяси кеңесушілік конференциясының бірінші сессиясы ашылды, оның жұмысына барлық демократиялық партиялар мен қозғалыстардың делегаттары қатысты.

1953-1954 жылдары ел тарихындағы халықтық өкілдер жиналысының алғашқы жалпы сайлаулар өтті.

1958 жылғы мамырда коммунистік партия социализмді уақытынан бұрын құру бағытын ұстанды, бұл Үлкен адым деген атқа ие болды және өмірдің барлық салаларына тарады.

1982 жылы экономикадағы реформаларды бекіткен конституция қабылданды. Бұл реформалар Ден Сяо-Пиннің басшылығымен 1978 жылы басталған болатын. Осылай мемлекетің саяси құрылымын өзгертусіз экономиканы басқарудың нарықтық әдістері үшін үлкен бостандықтар туындады.

Реформалардың нәтижесінде ҚХР дамыған мемлекетке айналды. Жақында (1998 жылдың аяғында) ҚХР-да реформалардың 20 жылдығы тойланды.

Жаңа дәуірдегі және қазіргі замандағы кезеңіндегі Жапония. Мэйдзи революциясы.

XIX ғ. ортасында Жапония феодалдық құрылымның ыдырауының салдарынан болған елдің дамуына кедергі болып отырған құлдырау жағдайында болды. XIX

ғ.бірінші жартысында ең алғашқы капиталистік мануфактура пайда болды. Алайда, феодалдыққатынастардың қалдықтары мен ішкі нарықтың тар болуы (шаруалар – халықтың негізгі бөлігі - өнеркәсіп өнімдерін алмады) жаңадан қалыптасып келе жатқан өндірістің дамуына кедергі жасады.

Сыртқы саяси жағдай да күтделене түсті. 1853 жылы американдық эскадра адмирал Перридің басшылығымен жапония жағалауларына келіп, АҚШ бір жақты түрде сауда шартын бекітуді талап етті. 1858 ж. аталынған шарт бекітілді, ол мөлшерден тыс (5-тен 35 пайызға дейін) баждар қоя алмайтын және де Жапонияда жүрген американдықтардың аумақтық тиістілік қағидасы (олардың жергілікті соттарға бағынбауы) танылды. Осыдан соң Англиямен, Франциямен, Голландиямен тең емес шарттар бекітілді. Сегунның үкіметі аталған шарттардың барлығына өз келісімін берді.

Бөтен елдердің ашық түрдегі шабуылына жапон қоғамының барлық топтары – шаруалар, жұмысшылар, жас буржуазия, самурайлар өз қарсылықтарын білдірді. Феодалдыққа қарсы күрес ұлт-азаттық қозғалыспен ұштасты, бұл қозғалысты император Муцухитоның жақтаушылары (шынайы билік Токугава руынан шыққан сегунның қолында болды) басқарды. Сегун әскердің бас қолбасшысы болып табылды, алайда, императордың жақтастары және княздық-самурайлық топ сегунатты құлатуды және императорды қайта билік басына әкелуді, оның атынан реформалар жүргізуді мақсат етіп қойды.

1867 жылғы қазаң айында императорлық топтың басшылары сегун Кэйкадан жоғарғы билікті императорға беруді талап етті. 1868 жылғы қаңтарда

сегунның әскері княздық-самурайлық әскермен шайқаста жеңілді. Императордың билігі қалпына келтірілді. Мэйдзи революциясы жүзеге асырылды. Ел дамудың буржуазиялық жолына бет бұрды. 1868 жылы цех бойынша бөлініп жұмыс істеу жойылып, халықтың барлығына еркін кәсіп таңдау және сауда жасау мүмкіндігі берілді. Мемлекет бойынша бірыңғай заңдар еңгіліп, сословиелік артықшылықтар жойылды. 1871 жылы жерді еркін сату-сатып алуға рұқсат етілді. 1872 жылы жерге меншік құқығы бекітіліп, бірыңғай жер салығы енгізілді.

Сол жылы Германияның үлгісі бойынша жалпы әскери міндеттілік енгізілді, самурайлардың әскери қызметке деген артықшылықты құқықтары жойылды. Әскер германдық үлгі бойынша, ал флот ағылшындық үлгі бойынша құрылды.

Ел губернияларға бөлінді, оларды тағайындалатын губернаторлар басқарды. Құқыққа қайшы халықаралық шарттар күшін жойды. Саяси партиялар құрыла бастады. 1881 жылы либералдық партия, бір жыл өткен соң конституциялық реформалар партиясы құрылды.

Реформалар кешенінің аяталуы болып 1889 жылы конституцияны қабылдау табылды. Үлгі ретінде Пруссияның конституциясы алынды, бұл конституция феодалдық басқару мен қалыптасып келе жатқан буржуазияның арасындағы келісу-шіліктімейлінше толық көрсеткен құжат болып табылды.

Императордың тұлғасы қасиетті және қол сұғылмайтын ретінде жарияланды, ол министр-президентті (атқарушы биліктің басшысы) және оның ұсынысы бойынша министрлер кабинетін тағайындайтын.

Парламент екі палатадан тұрды: пэрлер палатасы және депутаттар палатасы. Пэрлер палатасына титулдарға ие ақсүйектер (мұнын алдында еуропалық титулдар енгізілген болатын: князь, виконт, маркиз, барон, граф) және император тегінің мүшелері сайланатын. Депутаттар палатасы сайлауда жеңген тұлғалардан тұрды.

1890 жылғы заңмен сайлауға қатысу 25 жасқа толған, әскери міндеттілігі жоқ, кем дегенде 15 иен тікелей салық төлейтін және белгілі бір жерде 1,5 жыл тұрғылықты өмір сүрген жапон азаматтарына берілді. Екі палата мен Үкіметке де заңшығару ынтасын білдіру құқығы берілді. Заң жобаларың палаталар жекелеген отырыстарда талқылайтын және көпшілік дауыспен қабылданатын.

1890 жылы мемлекет үшін біртектес соттарды құруға бағытталған заң қабылданды. Округтарда бірінші инстанция бойынша округтық соттар жұмыс жасайтын болды. Округтар губерниялардың құрамына енді, келесі сатыда губерниялық соттар тұрды, одан жоғары жеті апелляциялық сот пен жоғарғы империялық сот жұмыс жасады. Сонымен бір мезетте прокуратураның мәртебесі бекітілді. Оған мынадай өкілеттіктер берілді: алдын-ала тергеу, мемлекеттік айыптау және соттарды қадағалау. Адвокатураға да сотта қоғаушы орган ретінде мәртебе берілді. 1890 жылы қылмыстық іс жүргізу кодіксінің жаңа басылымы шықты (бірінші басылымы 1880 жылы шыққан болатын). Императордың жанында Құпия кеңес пен императордың сегунмен соғысындағы оны жақтаушы ақсүйектерден тұрған генро жұмыс жасады. Бұл органдардың құрамында әскери ақсүйектердің орны ерекше болды, олар Жапонияны біртіндеп милитаризациялауға күш салды. Бұл мақсаттарда бюджеттен әскерді қаруландыруға және

дамытуға көптеген қаржы бөлінді. Оңтүстік – шығыс Азия үшін қуатты әскері және флотаның болуы Жапонияның сыртқы саясатының сипатын анықтады. 1872 жылы Жапония Ликей аралдарын басып алды. 1894-1895 жылдары ол Қытайға басып кіріп, Пескадор аралдары мен Тайвань аралын жаулап алды. 1904 жылы Ресей үшін сәтсіз болған орыс-жапон соғысының нәтижесінде Жапония Оңтүстік Сахалинді өзіне бағындырды. 1910 жылы Кореяны басып алды.

Бірінші дүниежүзілік соғыста Жапония өзінің колонияларды жаулап алып кеңейтті. Ірі концерндердің (Мицуи, Мицубиси және т.б) позицияларының күшеюі өнеркәсіптің соның ішінде әскери өнеркәсіптің де дамуы негізінде жүзеге асырылды. Бұл концерндер дзайбацу деп аталды.

Сонымен қатар селода әлеуметтік шиеленістің өсуіне жағдай жасайтын феодалдық қатынастар да сақталынды. 20-30 жылдардың басындағы тоқырау әлеуметтік-экономикалық және саяси қайшылықтарды өршіте түсті. Кәсіподақтардың орнына отанға қызмет ету қоғамдары құрылды. Аса милитаризацияланған әскри полициялық режим орнады. Халықты идеологиялық және ұйымдастырылған түрде соғысқа дайындады. 1941 жылғы желтоқсанда Қытаймен соғысып жатқан Жапония американдық әскери-теңіздік база Перл-Харборға шабуыл жасап, АҚШ-пен, содан кейін антигитлерлік коалицияның басқа да мемлекеттермен соғыс бастады. Жапония соғыстан жеңіліс тапты. 1945 жылы Жапонияға американдық әскерлер келді, елде генерал Д.Макартур басшылық еткен әскери әкімшіліктің оккупациялық режимі орнықты. Әскер мен флот қайта құрылып, әскери қылмыскерлер Халықаралық трибуналдың сотына таратылды. Мемлекеттік аппаратта тазалаулар

жүргізіліп, милитаристік органдар мен қоғамдар таратылды.

1946 жылы жаңа сайлау заңының негізінде парламентке сайлау жүргізілді, бұл заңға сәйкес, әйелдер де сайлау құқығыне иеленіп, жасқа қойылған ценз 5 жылға қысқарды. Конституция дамыған елдердің конституцияларында көзделген көптеген либералдық-демократиялық бостандықтарды ескерді. Соған қарамастан монархия ұлттың рәмізі ретінде сақталып қалды. 1947 жылы конституция өз күшіне енді.

Қытайдың және Жапонияның қайнар көздері.

Мэйдзи төңкерісі болып өткеннен кейін Жапония өзінің құқық жүйесін жаңарта бастады. Үлгі ретінде Франция мемлекеттінің құқығы алынды. Реформа қылмыстық кодекстің жазуынан басталған еді. 1880 жылы Қылмыстық кодекс жәнеи қылмыстық іс жүргізу кодекстері туралы заңдар қабылданды. Оларға 1810 жылы Францияда Наполеонның басқару кезінде қабылданған қылмыстық кодекстің баптары көбі енгізілген. Қылмыстық заңдарда буржуазиялық негізгі принциптердің көбі заңда жазылмаған қылмыс емес, қылмыстық заңның кері күші жоқ деген енгізіледі. Қылмыстар Францияның триадасы бойынша былай бөлінді: қылмыстар, теріс қылмыстар және заң бұзушылық. Қылмыстық кодекс 430 баптан тұратын, төрт кітапқа бөлінді. Жазалар негізгі және қосымша жазалар болып жіктелген, кодексте олардың 19 түрі көрсетілген. Заңдылық жағынан қарағанда бұл кодекстің маңызы өте жоғары, мәтіні жақсы жазылған, ескі жапон қылмыстық нормалардың ықпалы болғанымен, адамды қинайтын жазалар жойылған.

Қылмыстық іс жүргізу туралы заңда Францияның қылмыстық-процессуалдық кодексін үлгі ретінде

қолданды. Қылмыстық істерді мемлекет қана қозғайды, қинаудың барлық түрлеріне тиым салынды, сот прокуратурадан бөлінген, баспасөз өкілдері процеске ашық қатыса алатын болды, процесте қорғаушылар қатысады, заңның алдында жұрттың бәрі тең. 1898 жылы Жапонияда Азаматтық кодекс қабылданды. Бұл заңға Францияның, Германияның және Жапонияның ежелгі әдет-ғұрыптары әсерін тигізгені белгілі. Неке және мұрагерлік салаларда патриархалдық әдет-ғұрыптардың көбі сақталды. Отбасының басшысы (әкесі) шектелмеген құқықтарға ие болды, ол тұратын жерді, отбасының мүлігін, отбасының мүшелерінің тағдырын жеке шеше алатын. 1890 жылы Сауда кодексі қабылданды. Соғыстан кейін Жапонияның әлеуметтік заңдары да көп өзгеріске түскен еді. 8 сағаттық жұмыс уақыты, демалыс, еңбек қорғау мәселелері жақсы жолға қойылған. Оқу жүйесі де өзгерді. Енді оқу процесіне көп көңіл бөлетін болды. Жапонияның құқық жүйесінің қалыптасуы да қызық. Германияның Конституциясы, мемлекеттік құрылысы, азаматтық құқығы, Францияның континенталдық жүйесінің ішкі құрылысы, қылмыстық нормалар Жапонияның құқығына әсерін тигізді. Бірақ сонда да, Жапонияның құқығы бұрыннан келе жатқан ұлттық әдет-ғұрыптарын, тәрбиесін, бір сөзбен айтқанда ежелгі жапон құқығының нормаларын сақтай алды. Ағылшын саксондық және континенталдық жүйесінің айырмашылығына қарамай, ол кейбір ағылшын құқықтық жүйесінің, мысалы, кабинет жүйесін және басқа да прогрессивтік тұстарын қолданды. Дін жағынан да Жапония айрықша жағдайдағы ел, онда екі дін қатар қолданылып, арасында қайшылықтың пайда болуына шек қойылған.

Тест тапсырмалары:

1. 1870-1890 ж.ж. Германияны басқарып, темір канцлер атанған саяси қайраткер:

- а) Тирпиц
- б) Крупп
- в) Тиссен
- г) Бисмарк
- д) Шлимман

2. Германия империясының бірінші рейхсканцлері:

- а) 4 Фридрих
- б) 1 Вильгельм
- в) Бюлов
- г) Бисмарк
- д) Роон

3. 1871 ж. Герман империясының үкімет басшысы лауазымы:

- а) Министр
- б) Мемлекеттік канцлер
- в) Король
- г) Князь
- д) Император

4. Герман мемлекеттері бірігіп Герман империясын құрған жыл:

- а) 1870 ж
- б) 1871 ж
- в) 1875 ж
- г) 1879 ж
- д) 1894 ж

Ұсынылған әдебиеттер тізімі

1. С.Ж.Жеңіс, Д.С.Жақашев және т.б. Шет елдердің мемлекет және құқық тарихы. Алматы: ҚР ИМ Ак., 2009.
2. Сәбит Жеңісұлы. Саяси құқықтық ілім тарихы: Оқу құралы. Алматы, 2007.
3. Сәбит Жеңісұлы. Ежелгі һәм ортағасырлық мемлекет пен құқық: әдістемелік оқу құралы. Алматы, 2007.
4. Сәбит Жеңісұлы. Құқық тарихы: Оқу құралы. Алматы, 2007.
5. Ү.Шапақ Мемлекет және құқық жалпы тарихы. Астана, 2005.
6. А.Құсайынова, Б.Айтжан Рим құқығы. Алматы: Жеті жарғы, 2006.
7. А.Қ.Мұқтарова Шетелдердің мемлекет және құқық тарихы Оқулық. – А.: ҚазМЗА, 2005–700 бет.
8. Ш.А.Әмірбеков Мемлекет және құқықтың жалпы тарихы оқу әдістемелік құрал. А: Өркениет, 2000. 148б
9. Д.А.Булгакова, А.Ж.Истаев Мемлекет және құқықтың жалпы тарихы Алматы: Заң әдебиеті, 2008
10. С.Р.Ермұхаметова, Е.Ю.Коваленко Рим жеке құқығы Алматы: Заң әдебиеті, 2007
11. Д.А.Булгакова, А.Ж.Истаев Мемлекет және құқықтың жалпы тарихы Алматы: Заң әдебиеті, 2004

Қосымша әдебиеттер

1. Е.Г.Ли, В.В.Нездемковский, М.Е.Сагинаев
Хрестоматия по Всеобщей истории государства и права
А.: КазГЮА, 2001
2. Ред: К.И.Батыр Всеобщая история государства и
права М.: Былина, 2006
3. Под ред. П.Н. Галанзы и Б.С. Громакова История
государства и права зарубежных стран М., 1980
4. Под ред. проф. Крашенинниковой Н.А. и проф.
Жидкова О.А. История государства и права зарубежных
стран. Часть-1 М.: Норма, 2008
5. Под ред. проф. Крашенинниковой Н.А. и проф.
Жидкова О.А. История государства и права зарубежных
стран. Часть-2 М.: Норма, 2008

А.А. Абишев

**«ШЕТ ЕЛДЕРДІҢ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ
ТАРИХЫ»**

оқу-әдістемелік құрал

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІШКІ ІСТЕР
МИНИСТРЛІГІНІҢ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫ**

Ақтөбе қаласы, Курсанттық тас жолы 1

Тел: 8 7132 98 80 37 (134, 131)

e-mail: mail.@auimvd.edu.kz